

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JEAN GIONO

BÜYÜK SÜRÜ

roman

VARLIK YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rahtey.org> <https://kitaplarim.com>

JEAN GIONO

BÜYÜK SÜRÜ

Çeviren:
TAHSİN YÜCEL

VARLIK YAYINEVİ
Ankara Caddesi, İstanbul

VARLIK BÜYÜK CEP KİTAPLARI : 14

**Varlık Yayınları, sayı : 404
İstanbulda Ekin Basımevi'nde basılmıştır.
Ocak, 1956**

BİRİNCİ BÖLÜM

KOÇLARINIZI, KOYUNLARINIZI, HARMANLARINIZI YİYECEK

Dün gece, bütün erkeklerin büyük gidişini görmüşlerdi. Buğday kokan, at teri kokan, koyu bir geceydi. Arabalara koşulmuş atlar, istasyonun avlusundaydılar. O koca saban çekiciler, iki tekerlekli arabaların oklarına bağlanmışlardı, kadınlardan, çocuklardan yüklerini böğürlerinde tutuyorlardı.

Tren, gecenin içinde usul usul gitti; söğüt ağaçlarının arasına korlar tükürdü, hızlandı. O zaman atlar heç birden koşmaya başladılar.

O sabah, kasabın karısı, su yolunu süpürmek için kapısının eşiğine geldi her zamanki gibi; kunduracı şimdiden yerindeydi, elleri ön cebinde, bakıyor, soluyor, zaman zaman, sinek kovar gibi başını sallıyordu.

— Rose, dedi, meseleyi duydun mu?

— Ne meselesi? dedi Rose. Süpürgesi havada, öylece durdu.

Kunduracının dükkânı ile kasap dükkânı, sokağını aynı tarafında ve kapı kapıyadır. Kunduracı, dansedecekmişçesine, ufacık bir adım attı, bu kadarı yetti, Rose'un yanbaşındaydı.

— Boromé'yi gördün mü? dedi.

— Hangisini?

— Nasıl hangisini? Gencini değil elbet, biliyorsun, o da ötekilerle gitti; ihtiyarı diyorum ben, meslektaşımı...

— Hayır.

— Ben gördüm, daha yeni geldi, ordan çıkıyorum şimdi; kapımı itti. “Merhaba!” dedi. “Merhaba, Boromé”, dedim ben de. “Bu kahveyi sen mi yaptın?” dedi. O zaman benimle kahve içti. Anlaşılan Hougues taraflarında (Boromé, uğru gitti diye uyuyamamış, gitmiş, tepede dolaşmış bütün gece), anlaşılan Hougues taraflarında, pek yakınıarda tersine dönmüş bir kaya görmüş, yerle birmiş. “Yeni gibi, böyle dedi, bana; bu kayanın üstündeki toprak aşınmış gibi, ama mahsus, üstünden geçe geçe aşınmış; insan ayakları mı dersin, hayvan ayakları mı, büyük bir sürü gibi birşey, sert sert ayaklar, toprak iyice aşınmış işte, aşınınca da kaya görünmüş.” Böyle söyledi bana. Bu taşın üstünde de nokta nokta bir üçgen varmış, bir de bir ok, bir yuvarlak.

Rose ayaklarını kımlatmadan bedenini geriye çekti, biraz uzaktan baktı kunduracıya, tavuk gözleriyle baktı.

— Beni korkutuyorsun! dedi.

Çan kulesi sekizi vurdu; bu günün de hiç bir değişikliği yoktu, güneş, her sabahki gibi, Alic’in evinin çatısından iniyordu.

Karşıda, bakkalın karısı, dışarıya çıkmadan önce bir iskemleyle konserve kutularını devirdi, işi aceleydi de, hem sonra onun gibi şişman olunca...

Boğuluyormuşçasına, soluk bile almadan seslendi:

— Rose! Jean baba! Duymuyor musunuz?

Cevap vermeden önce iki üç kere, havayı burunlarına çektiler.

— Neyi?

— Koklayın da bakın, dedi, bakkalın karısı, sonra sokaktan geçti.

— Burunlarınız tıkalı mı ne? Ben yukarda, ikinci katıydım, ne kadar şekerim kalmış, bir bakayım diyordum; tağayı açar açmaz, bu koku kedi gibi suratıma atladı. Yazıklarımı yaktı, yüzüm kıpkırmızı daha.

Kunduracı:

— Şimdi duyuyorum, dedi.

— Ben de, dedi Rose, bakkalın karısıyla kunduracıya yukardan bakmak için bedenini biraz daha geriye çekti.

Bir yün kokusu, ter kokusu, çiğnenmiş toprak kokusuydü bu; gökyüzünü dolduruyordu.

— Bu da ne?

— Ben de onu düşünüyorum, dedi kunduracı.

Gözlerini gökyüzüne diktiler, üçü de dikti, çünkü bir gölge, güneşi silivermiş gibiydi: çatıların üzerinde bir geniş toz bayrağı güneşin önünü kapıyordu.

İşte o zaman gürültüyü duydular.

Bir güzel su akar gibi oluyordu, yatağından taşmış bir su gibiydi, yerde, gökte, kocaman çanlar gibi çınliyordu. İlerliyordu, çingirak sesleri, su sesi ilerliyordu; toz da yukarıdan bulut kümeleri halinde geçiyordu, sokağın ışığı misket üzümü kızılı oluyordu, üzüm suyu gibi kızarıyordu, en sonunda, göğün dumanına yayılmış inlemeler, şikâyetler uçtu geldi, dün geceki atların iniltisi gibi birşeydi.

Jean baba, Rose ile bakkal kadına baktı: ak sakalını tutam tutam çiğniyordu, sonra kopmuş kılları tükürüyordu.

— Ben gidip bakacağım, dedi.

— Bizi de bekleyin, biz de geliyoruz.

Rose süpürgeyi bıraktı, bakkalın karısı karakosunu (1) düğmeledi. Üçü birden, sokaktan aşağı yürümeye başladılar.

Emekli Malan da koş a koş a iniyordu sokaktan, ceket-sizdi, yüzünün bir yanını tıraş etmişti, bir yanağı temiz, bir yanağı sabunlu ydu, bir yandan koşuyor, bir yandan da başını çeviriyor, bir sâgnak bulutunun önünden kaçan bir insan gibi havaya bakıyordu.

Dağ yolu bucağın önünden geçer. Oradan döner, bir çeşmenin çevresinde, güzel bir dönemeçtir, bu güzel dönemeçten sonra ovalara doğru gider, ovalarda sıcağın titrediğı görülür bu zamanlarda.

"İrgat kahvesi"nin bütün müdavimleri bu dönemeçteler,

(1) Dar ve uzun bir kadın ceket. (Çeviren)

kan çanağı gözleriyle tahsildar, sonra kadınların eteklerine yapışmış küçükler... İhtiyar Burle penceresini açtı: hastaydı, gecelikleydi, boz kâğıttan kataplasması göğsündeydi; ama penceresini ardına kadar açtı, havayı kokladı, orada kaldı böylece.

Gürültüye bakılırsa, dağ tarafından geliyordu bu, bucağa girmişti bile, orda, Saint.Lazare mahallesindeydi; evlerden, sanki molozlar içinde çöküyorlarmış gibi tozlar tütüyordu.

— Çok güzel, derim ben, dedi kunduracı, çürüme zamanı da geldi sonra. Bağ çürüdü: yaprağın üstünde kirli parmak gibi bir leke belirir, sonra hepsi kuruyuverir.

Sakallarının ortasında ağzı açık kaldı, arkasını getiremedi. Çanların, çingirakların sesi duyuluyordu şimdi, yer hızasında ayak sesleri, karınların yüksekliğinde melemeler, kuzu bağırımları duyuluyordu.

— Burle, buna ne dersin? diye seslendi Malan.

— Koyunlar, dedi Burle. Burle binde bir konuşurdu, konuşurken göğsündeki ağrıyı emektar dişlerinin arasında ezdi. Koyunlar, ama hayatımda böyle bir gürültü..

İri iri sinekler hep birden uçuverdiler, karaağaçların yapraklarını dolu gibi hışırdattılar. Arasında yitik güvercinler taşıyan bir kırlangıç bulutu, gökte ak karnını yana eğdi, ateş üstünde yağ gibi cızırdıyarak geçti.

— Çürüme işte, dedi kunduracı. Durance üzerinde ölü balık adaları vardır. Eline aldın mı pul pul olur, çamur gibi akar parmaklarının arasından.

Sütçü kadın Babeau tam önünde duruyordu, o da herkes gibi bekliyordu, biraz yana döndü.

— Havada bu, havada, dedi. Hani, dün akşam da, gördün mü sen?

— Evet! Ya sen?

— Gördüm ya! İstasyondan dönünce, şu kapının önünde biraz serinliyeyim dediydim; bütün bu olanlar derimi yakıyordu. O zaman gördüm işte, suradan suraya kadar uzağıyordu, kocaman bir şey, ışıktan: ördek ayağına benziyordu.

— Som altından bir büyük canfes yaprağına benziyordu, dedi kunduracı.

Ama şimdi bütün hava titriyordu, artık konuşulamıyordu.

O zaman bir ihtiyarın yaklaştığını gördüler, arkasında da bir sürünün baş tarafı vardı.

— Allahım! dedi sütçü kadın.

— Deli bu, deli! diye bağırdı Burle.

Kocaman bir güneş vardı, bir de toz vardı, bir de koyu sıcak, insan ayağı için, hayvan ayağı için delinmesi öylesine güç; ölü gibi bir güneş.

Kunduracı, sakallarının arasından:

— Harp, diye mırıldandı, harp indiriyor bunları.

Çevresindeki ağızlar kapanıverdi hemen, Burle bile anladı: ta yukardan, ötekiler de anladılar, tek başlarına anladılar.

Yürekler boğuk vuruşlarla, biraz da hızlı vurmaya başladı. Çok çok buğday kokan şuünkü geceyi düşünüyorlardı. Ve bu buğday kokusunu duyarken, kadınların kollarında bebekleri görürken, iki bacaklarının üstünde her zaman zevkle dolup taşan bu genç kadınları görürken, güzelim erkeklerin at kişnemeleri arasında gidişine bakıp ta bunu düşünürken bir iğrenme, bir iğrenme...

Adam, koyunların önünde yalnızdı.

Yalnızdı. İhtiyardı. Ölümüne yorgundu. Ayaklarını sürükleyişine, elindeki değneğin ağırlığına bakmak yeterdi. Ama kafasının içi hesapla, iradeyle dolu olmalıydı.

Yol hayvanları gibi tepeden tırnağa ağarmıştı tozdan. Apaktı.

Şapkasını geriye itti, sonra ağır yumruklarıyla gözlerini sildi, bütün bu aklık içinde, terden hastalanmış gözlerinin iki kırmızı deliği ortaya çıktı. Bir kelime bile söylemeden, bir ıslık çalmadan, elini kolunu oynatmadan yolun dirseğini döndü ve o zaman gözlerinin, yolun dosdoğru çizgisinin sonuna, ovaya, dibe kadar gittiğini gördüler, herşeyi

görüyordu: zahmeti, güneşi. Koluunu kaldırdı, şapkasını yüzüne eğdi, ayaklarını sürükleye sürükleye geçti gitti.

Ardında küçük, semerli katır yoktu, küfelerle yüklü eşekler de yoktu, hayır, yoktu: yalnız koyunların üç adım önünde, adamın tam arkasında, karnının altı kanlar içinde, büyük, kapkara bir hayvan.

Hayvan yolun dönemecine saptı. Cléristin gözlüğünü takmıştı. Burnunu kırıstırdı, baktı.

— Bu koç, bu, dedi, bu baş-koyun. Koç bu!

Çevresinde herkes başıyla “evet” yaptı. Tozların içinde boyuna kan kaybeden koça bakıyorlardı, bütün adımları öne, yolun derdi üzerine iten adamın sert iradesine bakıyorlardı.

Cléristin şapkasını çıkardı, bütün parmaklarıyla birden kafasını kaşdı. Burle penceresinden dışarıya sarktı, bu kanlı koça bakmak istiyordu, gözlerinin göremeyeceği yerlere gidinceye kadar bakmak istiyordu. Bir zamanlar çoban başı oımuştu. Eğildi, göğsünün kıllarına yapışan kataplasmayı ayırdı.

— Hayatı berbat etmek derler buna, diyordu, hayatı berbat etmek diye buna derler.

En sonunda kataplasmasını yukarı çekti, geriye çekildi, sürgüyü itip penceresini kapadı.

İhtiyar çoban şimdiden uzakta, yokuşun ordaydı. Sürü yavaş yavaş ardından gidiyordu. Boyları aşağı yukarı bir, böğür böğüre sıkışmış hayvanlardı, çamur dalgaları gibiydiler, yünlerinin içinde iri iri dağ arıları vardı, mahkûm, ölü yahut diri. Çiçekler, dikenler vardı; bacaklarına yemyeşil otlar sarılmıştı. Koyunların sırtında sarsıla sarsıla yürüyen bir kocaman fare vardı. Bir dişi eşek, akıntının dışına çıktı, bacaklarını ayırıp durdu. Sıpa, koca kafasını sallaya sallaya ilerledi, memeyi aradı, boynunu uzattı, kuyruğunu sallaya sallaya, ağzı dolusu emmiye başladı. Dişi eşek, ormandaki taşlar gibi yosunlu, güzel gözleriyle insanlara bakıyordu. Zaman zaman bağırıyordu, sıpası pek hızlı emiyordu da...

Sıhhatleri iyi, duyguları iyi hayvanlardı bunlar, şimdi-lik topallamadan gidiyorlardı. Kalın, kocaman baş, dağ manzaralarıyla, dağ kokusuyla doluydu daha. Ötede, önde, başkoçun kokusu, aşk ve çılgın dişi koyun kokusu, dağ hayalleri vardı. Ölü gözlü başlar, yukardan aşağı oynuyor, dağın hayalleri içinde dalgalanıyor, usul usul eski otların tadını çiğniyorlardı: kulakların yününe yuva yapmış gece rüzgârı, körpe otlar içine süt gibi yatmış kuzular, ve yağmurlar, yağmurlar!...

O su gürültüsüyle akıyor sürü, yoldan dopdolu akıyor; her yandan evlere, bahçe duvarlarına sürtünüyor. Sıpa emmeyi bırakıyor, mest olmuş. Ayaklarının üstünde titriyor. Bir çizgi süt akıyor burnundan aşağı. Dişi eşek, küçük eşeğin gözlerini yalıyor, sonra dönüyor, gidiyor, sıpa da ardından yürüyor.

Başka bir koç daha geldi, önce onu aradılar da göremediler; çingırağı duyuluyordu ama koyunların sırtını aşan birşey yoktu, sürü boyunca arıyorlardı. Sonra gördüler: kara püsküllü bir erkekti. Kıvrım kıvrım iki genç boynuzu, meşe dalları gibi açıyordu. Boynuzlarını koyunların sırtına koymuştu, her yandan ağır başını taşıttırıyordu; o dalı budaklı başı, hayvanlar nehri üstünde, boralı bir günde Durance üzerinde bir meşe kütüğü gibi dalgalanıyordu. Dişlerinin üzerinde, ağzının kenarlarında kurumuş kanlar vardı.

Yolun dönemeci kıyıya attı koçu. Başını kendi kendine taşımaya çalıştı, ama başı yere doğru gitti, ön dizleriyle çabaladı, sonra düştü. Başı, ölü birşey gibi duruyordu öyle top-ırağın üstünde. Arka ayaklariyle çırpındı, en sonunda bir yığın yün gibi, tozun içine düşüverdi. Küçük, acı silkinişlerle kalçalarını ayırdı: kalçasının arası bir kan çamuru gibiydi, içinde de kımıl kımıl sinekler, arılar ve artık karnına sadece iplik kalınlığında bir sinirle bağlı iki kırmızı yumurta vardı.

Burle gene penceresine dönmüştü, camın ardındaydı; dudaklarının kımıldadığı görülüyordu.

— Hayatı berbat etmek derler buna! Hayatı berbat etmek diye buna derler!

Cléristin de yüksek sesle konuşuyordu. Hiç kimseye bir şey söylediği yoktu, öylece konuşuyordu işte, boşu boşuna konuşuyordu, giden oğulları bir ağır boşaltmışlardı içine, bu ağrıyı kusmak için konuşuyordu.

— Kim bilir ne yapacaklar? diyordu. Ne de olsa savaşçı soyundan değiliz! Hele küçük oğlum, hep hasta! Ya büyük oğlum, ya onun o zayıf ayakları! Bir de içerdeki sakatlıklar, bilinmiyen şeyler... Olacak şey değil bu, doğru birşey değil!

Şapkası hâlâ elindeydi, ıslak gözleri, sürüyle giden dişi eşeğin gözleri gibi yeşil, yosunlu gözleri iyice görüldüyordu.

Zaman zaman iri bir çan çalıyordu, ya da dupduru bir çingirak salkımı, bir katır, bir eşek, ya da bir ihtiyar attı bu; iri hayvanların danseder gibi yürüyüşü yoktu artık, ayakları bükük, tüylerinde otlar, topraklar, kalçalarında çamur tabakaları, öylece gidiyorlardı.

Bazı bazı durmak zorunda kalıyorlardı, orada, en ötede çobanın kaybolduğu toprakların ucunda... Duruş, sürü boyunca yükseliyordu, sonra bütün hayvanların sızından hep birden meleyerek attıkları ilk adımla sürü yeniden yürümeye başlıyordu.

Katırların, eşeklerin çingirak sesleri, yolun ucunda azaldı: akıntının yeknasak yuvarlanışından ve ağırlı gürültüsünden başka birşey kalmadı.

O zaman biri:

— Dinleyin! dedi.

Dinlediler. Yukarda, göğün ucunda, vaktin öğle olduğunu bildirmeye çalışan çan kulesiydi bu.

Kasabın karısı, sofranın örtüsünü örtüyor; tabakları gelişigüzel masanın üstüne atıyor; dudaklarının üstünde küçük kız somurtuşu var bir zaman, göğüs geçiriyor.

Küçük oğlan iskemleye çıkıyor.

— Şuraya çekil, diyor kasabın karısı.

Daha önce de sürahiyle, şişeyle, boş yeri gizlemişle çağıştı.

— Çekil hele, yok yok! Bırak o yer öyle kalsın; ama yok, olmaz! haydi, çekil, nasıl istersen öyle yap işte, nasıl istersen...

Bardakları almak için mutfak kurnasına gidiyor, orda kalıveriyor epey bir zaman, yüzü duvara dönük, kımıldamadan...

— Yesenize, anne, diyor Rose.

Ama anne, başıyla 'Hayır', diyor.

— Kim bilir şimdi neredeler? diyor sonra.

Büyük sürü dışarıda akıp gidiyor.

— Çok uzakta değildirler, diyor Rose. Elbiselerini giydirmeleri lazım, bütün öteberilerini, tüfeklerini, çantalarını vermeleri lazım; sonra tüfek atmaya da alıştırılmaları lazım daha, hiç kimse bilmek zorunda değil ki.

— Bilmediğini söylesin, yeter.

— Evet, evet ama kolay değil, diyor Rose, hepsi burda belediyede yazılı, sonra av ruhsatıyesi, sonra başka şeyler. Hiç birşey söylemesin daha iyi, herkes ne söylerse onu söylesin. Hem sonra aile babaları, onları hemen alamazlar; ilk önce evlenmemişleri öne sürerler, sonra çocuksuzları, sonra işi olmıyanları; bizimki öyle değil, o evli, bir çocuğu var, işi de var, o zaman... Hem sonra, o zamana kadar... Eczacı dedi ki, en geç Toussaint'de dedi, daha sonra... Bana kalırsa, önce, şöyle böyle olur biter... Yesenize, anne!

— Yuk, diyor anne, gırtlığımda kalıyor. Nasıl olursa olsun, bir bitsin de!

Cléristin, sürünün kenarında kalmıştı, acıyla şişmek için, acıyı oburca içmek için...

— Eve gidip te ne yapacağım? Ben yalnızım şimdi ben, yalnızım.

Ekmekçi kadına seslenmişti.

— Amélie, bir parça ekmek ver bana, hesabıma yaz. Yemeye cesaret edememişti, avcunda ekmekle duruyordu orda.

Koyunlar hep geçiyorlardı, ama ağır ağır.

Hayvanlar şimdi hastaydılar. Sürü boyunca dermanlar kesilmişti, bütün bu ağrı yüzünden, yollarda harcanan bütün bu hayat yüzünden.

Bütün karınların altında kan vardı. Baş sarsıldıkça hayvanları şaşkına döndüren bu aksırmalar vardı.

— Düşecek mi, düşmiyecek mi? diyorlardı.

Hayır, ağaç gibi sert bacaklarının üzerinde gidiyordu.

Koç hep orada, yerdeydi, bacakları ayırık. Bedeninden kan akmaya başlamıştı, karnının altındaki yünler kana batmışlardı, kıvrıcıkları gitmişti, çeşme altlarındaki yosunlar gibi sarkıyorlardı. Şikâyet etmiyordu, bütün gücüyle soluk alıyordu, burun deliklerinden verdiği hava, tozun içinde iki küçük iz oymuştu.

Şimdi de bir başka çoban gelmişti. Yolun dönemecinde durmuş, koyunların geçişini seyrediyordu. Az önce, kendini alıp götürün akıntıdan çıkmak için, koyunları dizleriyle itmek zorunda kalmıştı. Yüzünü kurulamıştı, bir aziz yüzü gibi parlıyordu terden; değneğin üzerine yığılmış, öbür dünyaya bakıyordu.

Burle'ün yatağı yukarda, pencerenin yanındadır. Burle'ün kalktığı görülüyor, kadife pantolonunu giyiyor, katap-lazmasını düzeltiyor, üstünden gömleğini ilikliyor.

Az sonra koridorun kapısı açılıyor; Burle çıkıyor. Yalnız ayak. İyice açılmış sol elini göğsüne bastırıyor; sağ elinde bir iskemle götürüyor. Çobanın omzuna dokunuyor.

— Baksanıza, hemşerim, diyor, hep böyle dikilip duracak değilsiniz ya, alın şu iskemleyi.

Öteki, hep öbür dünyasında kalıyor. Oturuyor. Deyneğini önüne, bacaklarının arasına bırakıyor, avuçlarını deyneğin üzerinde birleştiriyor, çenesi ellerinin üstünde, güneşin altında başını eğiyor.

— Büyüklüğüne bakarsan, diyordu geri dönen kunduracı, kalınlığına bakarsan -öyle ya, dere suyu gibi, nehir suyu gibi birşey bu- bu sürü ancak ortasında daha, daha yarısı geçti. Düşünün biraz, sabahın sekizinden beri hep böyle akıyor burdan, sonra düşünün, şununla, şu iskemlenin üstünde uyuklayanla, bir de öndekiyle, başta gidenle topu topu iki adam eder, bütün bu sürüye iki adam. Düşünün biraz, köpek te görmedik, eşek meşek te yoktu pek öyle, sonra de bakalım, lânetli günlere girdiğimize bir işaret değil midir bu?

Cléristin de hayvanların ötesine bakıyordu, şeyin yazısına, büyük sürünün kandan ve dertten yapılmış harflerle oraya, önlerine, yolun beyazına yazdığı yazıya bakıyordu.

— Ağaçların bittiği yere kadar gittim. Asse vâdisi görünüyor ordan. Bunlar yukardan çıkıyor. Bütün dağ ateşe verilmiş gibi tütüyor. Sonra, sonra, gök gürültüsünü duyuyor musun?

Şimdi geçen koyunlar yağmurdan yeni çıkmışlar daha. Sudan ağırlaşmışlar. Ufak adımlarla gidiyorlar, ilk önce havada başlariyle yer açıyorlar kendilerine. Aralarında bir adam yürüyor, sudan sırlıslıkla. Ceketinin altında bir ufak kuzu taşıyor. Oturan çobana sesleniyor:

— Antoine! Antoine!

Öteki başını kaldırmıyor. Orada duruyor öyle, şapkasının altına gizlenmiş. Sağ eliyle işaret ediyor yalnız:

— Git! Git!...

Koç ta şimdi öldü. Dalli budaklı başını kaldırırverdi birden, sanki emir almıştı; boynuzlarının dalları arasından gökyüzüne baktı: uzun sonu gelmez bir bakış. Boynunu uzattı, küçücük kuzular gibi inledi; kalçalarını ayırdı, ayaklarını çekti; bir balon söner gibi bir ses çıkardı, bir kara kan, bir barsak yığını bıraktı yere.

Lâmbaların yakılma zamanı. Kasabın karısı konuşuyor:

— Anne, diyor, bu gece benimle yatmalısınız. Böyle yalnız...

Düşüncesini bitirmeye ihtiyacı yoktu, iri, ıslak dudaklarını “yalnız” kelimesinin üzerine biraz daha fazla bastırmıştı, o kadar...

Böylece ana, oğlunun karısının yanında oğlunun yerini aldı. Gidenin izi çıkmıştı döşeğe; ana oraya, oğlunun büyüklüğünde olan bu çukura uzandı. İki kadın, yanyana, hiç birşey konuşmadan, gecede sürünün sesini dinlediler. Hep böyle. Sanki dağ canlı hayvanlardan boğalmak, kurumak istiyordu.

Kısa bir zaman, nereden geldiği bilinmiyen bir sakinlik başladı, iki kadın sızılı bir uyku diktiler başlarına, sarhoş mu sarhoş. Sonra ana sığırayarak uyandı.

— Dinle, dedi.

— Ne var? dedi Rose.

— Bir sızlanan var.

Koyunların gürültüsü duyulmuyor gayrı, ama bir çocuk inleyişi, anasını çağıran bir çocuk sesi iki kadının ta yüreklerine işliyor. Yataktan sığırayveriyorlar.

— Mumu al, mumu. Yak haydi.

— Baksanıza, anne, çocuğu böcekler ısıyor da ondan mı acaba?

— Yok, Rose, sokağın alt yanından geliyor bu ses.

Öyle ya, iyice belli, anasını çağıran bir çocuk sesi bu.

— A...na...

— Geliyoruz, geliyoruz! diye cevap veriyor iki kadın, çıplak ayakları merdivende şırdıyor.

— Durun biraz!

Sürgü sert, Rose şişman avcunu acıtıyor sürgüylü çarkerken, gömleğinin içinde memeleri hopluyor.

— Orada. Muma dikkat edin.

Gece koyun kokuyor.

— Yağmur mu yağıyor, anne?

— Hayır, toprak. Şu sürünün tozları, onlar düşüyor.

Ağlıyan, anasını çağıran, az ötede, kaldırım taşlarının üzerinde küçük, ak bir leke. Rose, yanına diz çöküyor. Bir kuzu bu; çamur içinde, titriyor, ufacık bir kuzu, başı ağır mı ağır. Yeryüzünde kaybolmuş bir küçük kuzu.

— Kaybolmuş bir kuzu bu, anne.

Rose, kuzuyu çıplak kollarına alıyor; kuzu küçük, ıslak burnunu dirseğinin çukuruna koyuyor. Kasabın karısı:

— Hayvancık, hayvancık, diye türkü söylüyor inceden inceden, dudaklarının ucunda öpüş sesleri. Hayvancık! . Şu. na bakın, zavalılık!

— Süt kuzusu daha, diyor anne.

Rose, küçük hayvanın, dirseğinin çukurundaki soluğuyla titriyor.

— Çocuk emziğiyle büyütebiliriz herhalde, diyor.

Kuzu hiç sesini çıkarmıyor artık, kolların sıcaklığını arıyor, etin sıcaklığına yığılıyor. Gözlerini yumuyor, sonra kollar duruyor mu, durmuyor mu, görmek için açıyor, uzun mesut titremeler geçiyor bel kemiğinden. Başını Rose'un memeleri arasına sokuyor. Rose gülüyor:

— Kuzu, kuzu, diyor, kuzu! Sütüm olsaydı verirdim şimdi sana, kalmadı, yazık. Anne, yarın bir litre fazla almalı.

— Gel, diyor anne, dönelim, ikimiz de gecelikte çıktık.

— Ama siz gidin de koridoru açın, diyor kasabın karısı. Dükkândan geçiremeyiz. Etle dolu, kan kokuyor, kuzu kor. kar.

Şafak vakti, Clara yolun dönemecindeki küçücük kahvesinin kapılarını açtı. Bomboş yolun ortasında yapayalnız bir iskemle vardı. Sürü tükenmiş, çoben gitmişti, bir köpek dilini uzun uzun çıkararak koçun kanını yalıyordu.

Saat beşe doğru, Saint-Patrice sokağından ihtiyar Sauteyron geldi. Atı musadereye götürüyordu.

— Clara, kuvvetli birşey ver bana söyle! diye seslendi.

Clara, elinde bir şişe, bir kadeh, eşiğe geldi.

— Çok sararmışsın, dedi.

— Sararmazsın da neylersin, dedi ihtiyar, yolun üstü ölü koyunlarla dolu.

At, yeşil şafağa bakıyordu. Başını sallıyordu, bir böceği kovmak istiyordu sanki, usul usul inliyordu.

ÇOBANLARIN İŞİ ACELE

Valensole'da saat çaldı: boğuk çanda on bir vuruş. Gece rüzgârı harmanları dövüyor, buğday denikleri duman duman aya doğru yükseliyordu.

Chauran çiftliğinde, uzakta, yaylanın üstünde, zahire ambarının makarası tek başına türkü söylüyor. İpi çarkın yivinde bırakmışlar. İhtiyar Jérôme makaranın türküsünü dinledi. İpi düşündü.

— Ah, şu kadınlar! dedi....

Sonra sol yana döndü, kulağında vuran yüreğini dinledi, sanki evin dibindeki dökme ocağına toprak yığılıyordu. Diane'ı, dışı köpeği düşündü, bu akşam dönmemişti.

— Söylemiştim zaten; dikkat et! demiştim, gideceği belliydi, ya bir erkek köpek buldu, ya da yalnız başına avlanıyor.

Başını minderden kaldırıyor; dinliyor. Tepeden çingirak sesleri gelir gibi.

— Joseph, "iyi bakın, bu köpeğe iyi bakın!" dedi giderken, biz de daha ikinci akşam kapıp koyverdik, köpek çektir gitti.

Sağ yana dönüyor. Uyuyamıyor. Ama yüreğinin sesini duymuyor bu yanda, ambarın köşesinde parçalanmış rüzgârın hafif sillesini, yayladaki bademlerin sesini duyuyor yalnız. Göz alabildiğine uzanan yaylayı anlatıyor bu ses.

Chaurane'ların tek erkeği o şimdi. On sekiz yaşındaki

kızı Madeleine var evde, bir de ondan pek te yaşlı olmıyan gelini Julia var. Joseph gittikten sonra bütün kalan bunlar.

Sabanın kollarına kim yapışacak gayrı? Kim orak biçmeye giderken teke boynuzunu kuşağına asacak?

Yatağının içine uzanmıştı, tahta gibi kaskatıydı, boşlukta yumruklarını sıkırmıştı, kara sabanın sapını sıkıyordu sanki; büyük toprak parçası gözlerinin önüne geldi: İki çift atının ardında, badem ağaçları ve buğdaylar arasında yürüdüğü zamanlardaki gibi alabura oluyordu çevresinde.

Birden yorganı attı, kalktı, pantolonlarını karıştırdı, bir kibrit çaktı. Parmaklarının ucunda kibrit, koridora çıkıyor şımdı. Gelininin kapısı vuruyor.

— Julia! Julia!

Elinin tersiyle, usul usul kapıyı dövüyor.

— Efendim?

Yatak gıcırıyor, döşeme taşlarının üstünde yumuşacık ayak sesleri.

Jérôme kapının tokmağını tutuyor.

— Dur! açma, gömlekle çıktım da. Beni dinle, şeyi soracaktım sana: atlara yem verdin mi?

— Ah, diyor Julia, vermedim.

— Şimdi gidecek misin?

— Evet, evet, gidiyorum, diyor kadın. Buna da alışmak lâzım.

Julia, ahırdan çıkınca, Madeleine'in kapısına geldi, kapının aralığından seslendi:

— Madelon, uyuyor musun?

— Hayır.

— Dinle, Madelon, atlara yem vermeden geliyorum ben. Aşağıda, vâdide neler oluyor, bir bilsen, bir bilsen! Gidip gelen fenerler, sonra bir koyun gürültüsü ki deme gitsin, sonra uzaklarda, Durançe'in oralarda kocaman bir ateş yakmışlar, ateş bir yükseliyor, bir yükseliyor...

— Evet, biliyorum, dedi Madeleine, gelirken gördüm,

bir koyun sürüsü o. Korkulacak kadar büyük. Akşam vakti, geldiğini gördüm. Gardette'lerin topraklarına yattılar.

Julia bir zaman öylece durdu, koridorun karanlığında düşündü, sonra:

— Söyle, Madelon, içeri girebilir miyim? dedi. Sana birşey söylemek istiyorum.

— Gel. Işık ister misin? diye sordu Madeleine.

— Yok, görmeye ihtiyaç yok. Yalnız bırak ta biraz yalın yatayım, taşların üstünde ayaklarım üşüyor. Söyle, Madelon, bana kızıyor musun?

— Benim hiç kimseye kinim yok, diyor Madeleine, dışlarını sıkıyor.

Julia, küçüğün bedenini okşuyor eliyle.

— Delon, doğru söylüyorum, çok doğru, hiç birşey söylemediğim gerçeğin gerçeği, hiç birşey söylemedim, bir kelime bile, bana inan. Düşün, her zaman nasıl el ele verirdik. Baloları hatırla, elma ağacının altında kordelâlarımızı değiştirmemiz. Hiç birşey söylemedim, bir kelime bile Senin evlenmeni görmek sevindirir beni, “Kardeşinle evleniyorum” dediğim zaman sen nasıl sevinmiştin, tıpkı öyle! Otların arasında öpüşüp kucaklaştıktı. Dinliyor musun beni? Ben değilim, seni o gözetledi, o gördü. Gitmesinden iki gün önce, yatarken, “Ben yokken göz kulak ol ona” dedi. Duyuyor musun? “İkinizin de canına okurum sonra, Gardette'lerin Olivier'siyle gördüm gene, beden bedene duruyorlardı”, dedi bana.

— Doğru değil, dedi Madeleine, kötü birşey yapmıyorduk.

— Ne olduğunu biliyorum, Kötü birşey yok, biliyorum. Kötülükten değil, cinsten. Ama söylüyorum, Joseph işte, sen onun bacısısın, o da seni karısıymışın gibi kışkırtıyor. Kötü kalpli değil. Kıskaç, hepsi o kadar! Ama aldırma, menden korkacaksın, seni öldürmez. Gitmenin kızgınlığı içinde söyledi bunu, sonra gittiği için biraz içmişti de, sonra artık herşeyi içine de atamazdı, sonra...

— Sonrası monrası yok, dedi Madeleine karanlığın dibinden, öldürürse öldürsün, ne yapalım...

Küçük vadinin öte yanında, Gardette'lerde, lâmba incir ağacının dallarında hep yanıyordu. Tutumluluk duygusunu yitirmiş miydi ne bu Delphine kız! Babası da, tatlı dilli, yeşil ihtiyar da öyle.

Vakit çok geçmişti ama onlar, Delphine kız, dede, bir de Olivier, orda, incir ağacındaki lâmbanın altında, boşalmış sofranın çevresindeydiler. Konuşmuyorlardı; onlarla birlikte bir de şu çoban vardı, hayvanların önünde giden çoban, karanlıktan, geceden çıkmıştı az önce, yoldan çıkmış bir ağustos böceği gibi tozdan apaktı.

Yıldızlar geceyi öyle yıpratmışlar ki, gökyüzünün gizli şeyleri meydana çıkacak herdeyse.

— Kırk saat, dedi çoban, hiç soluk almadan kırk saat, yıkım diye buna derler işte.

— Çok fazla, dedi dede.

— Kimsenin suçu yok, dedi çoban, kabahat kaderde.

— Suçlu olmuş olmamış bu birşey değil, dedi dede, ne olursa olsun, hayvanlara göre fazla yorucu.

Şimdi de pipolarını tüttürüyorlardı.

— İlk günden yakaladı bizi, diyor çoban, gözleri geceye dikilmiş. Yüksek otlaklardaydık, eşi görülmedik bir zamandı. Otlar yeni evliler gibiydiler, hepsi ak çiçekliydi, otların gülüşü kilometrelerce parlıyordu. Bir de baktım, dağın aşağısında, alt yanımda iki mavi adam otların tam ortasında, en bereketli yerlerin tam ortasında, ota mota kulak asmadan yürüyordu. Saint-André karako'nunun acemi jandarmaları bunlar, dedim kendi kendime. Alphonse gene geçitteki kadınla bir halt karıştırmış olmalı. Gerçekten de Alphonse'un yanına gidiyorlardı. Gittiler, ama yalnız seslendiler, yaklaşımadılar, bizim Alphonse gitti onlara doğru. Sonra vâdiden aşağı indiler, Bousquet'nin oraya doğru çıktılar. "Eh, dedim, ne olursa olsun, işte bu sükûnet gösterir. Oradan da Danton'a doğru gittiler, sonra Arsène'in oraya, sonra da öteki yamaçtaki otlaklara doğru döndüler. Otlarımızın içinde bi-

raktıkları izin bütün kıvrıntıları görünüyordu. Alphonse, hayvanlarını durdurmuştu. Servinin altına gitti. Orada görüyordum onu, ayaktaydı, bir şişeden su içer gibi geriye diki mişti başı: borusunu çalıyordu. Ses geldi, otların içinde beni buldu. Sonra Bosquet ile Danton'un, Arsène'nin de çaldıklarını duydum, öteki yamaçta da bütün borular çalıyordu.

O zaman, ne olduğunu bilmeden, ben de ağzım dolusu üflelemeye başladım, o güzel güne, bütün çayır sultanlarının görüşüne bakmadan, köpeğim ölmüş gibi çalmaya başladım.

Vakit öğleyi geçmişti. Adamların 34 üncü akşamın altında toplandıklarını görüyordum. "Sana ne oldu da buralara çıktın bugün, şimdi sen de aşağıda olacaktın, olanları bilecektin", diyordum kendi kendime.

Ama aşağı da biri, Arles'lı Julius olduğunu sonradan öğrendiğim, gölgeden çıktı, aydınlıkta, ayaklarının üzerinde dikildi, çağırma borusunu çaldı bana doğru, üç kere üst üste çaldı, "hemen gel" dedi yani.

Zorlu bir ıslık çaldım o zaman, bütün hayvanlarımı yokuşa sürdüm.

Ağacın altında yükler hazır, dostlar bana, "Gidiyoruz!" dediler, "Buranın otu güzel", dedim. "Evet ama harbe gidiyoruz!" dediler.

Yüreğini uyutmak için, toprakların titrediği bu anın hatırasını biraz olsun gidermek için piposunu emiyor.

...Üç kişi kaldık. Pertuis'li Antoine, şu dediğim Julius, bir de ben. Harbedemeyecek kadar ihtiyarlamış üç kişi. Elimizde toplanan bütün sürüleri götürmeyecek kadar da ihtiyardık, Antoine böyle diyordu. Akşamleyin, gençler çantalarını sırtlarına vurup gittiler; yalnız kalmıştık. Dağın üzerinde o kadar koyun vardı ki artık otlar görünmüyordu. O zaman üçümüz tartışmaya başladık. Bu haber yüreğimize oturuyordu. Olurunu olmazını konuştuk. Bütün gece bununla geçti, ne kadar tütünümüz varsa hepsini içtik. Anlaştık, yola çıktık, ben başta. Zorlu bir gürültü olmalıydı ölümüz-

de. Köylerden geçerken, kadınlar, ihtiyarlar, geçişimizi seyretmek için yolun kıyına sıralanıyordu. Ovaya geldik. Burada bir kadın, kollarının arasına bir kuzu aldı, elli kilometre yürüdü. Benim hizama geldi, "Çoban, çoban, dedi bana, benim yolumun sonu burası. Bir metre ileri gidemem buradan. Ama süründen aldığım şu hayvanı yere koyarsam hemen ölecek. Dur!" dedi. "Olmaz," dedim, sonra: "Koy yere," dedim. Bir zaman sonra başımı çevirdim. Kuzu yolun kıyısında yatıyordu; kadın yeni sürülmüş tarlalarda yıldırım gibi koşuyordu. O zaman bağırdım: "Kadın! Kadın!.." Çok uzaktaydı. Duymadı.

İşte bundan sonra gözüm açıldı, başımıza gelen bütün felâketi anladım. Sonra, hemşerim, sonra, inan bana, bunu öylesine kuvvetle düşürdüm ki, kömür gibi kupkuru olduğum halde "Dünya acısın!" dedim.

Gecenin içinde, bir çınar yaprağı gibi açılmış elini kaldırıyor.

Küçük vadinin dibinden bir köpek havlaması ile bir insan sesi yükseliyor.

— Beni arıyorlar, diyor çoban, adını söylüyor yüksek sesle, "burdaym!" diye bağıyor.

— Neredesin? diyor ses.

— Lâmbaya doğru çık, diye bağıyor çoban.

Bir zaman sonra, adam, lâmbanın ışığı içinde ilerledi, yaklaştı, küçük bir ihtiyar görüldü, toz ve ot içinde kalmış, anlaşılan soluk almak için, bir yerlere gelişigüzel uzanmış bir adam. Arkasından mavi bir köpek geliyor.

— Merhaba, Julius, diyor çoban.

Öbürü "of!" diyor, kanapeye çöküp kalıyor. Dede, De'phine'e göz kırptı. De'phine eve gitti; elinde bir ekmek, bir litre şarap ve bir kadeh, geri döndü.

— Çorba soğuk, anlıyorsun ya, dedi dede, bunun için, arkadaş, ısıtacaklar, ısıncaya kadar bundan atıştırırsın.

Julius, kadehini almak için iki elini b'rden uzattı; kadeh, iki iri, boz elinin içinde; çeşmeden su içer gibi içiyor.

— Biraz daha ister misin?

— Doldur. Müsaade eder misiniz?..

Cebinden boynuz saplı bir bıçak çıkardı. Ekmekten kalan bir parça kesiyor, şaraba banıyor, köpeğe veriyor.

Dede çabuk çabuk tüttürüyor piposunu.

— Tütün ister misin?

Julius piposunu çıkarıyor. Sonra, hayır, masanın üstüne bırakıyor hemen. Elini çobanın omzuna koyuyor.

— Seni görmeye geldim. Thomas, senin için geldim. Canım çıktı, canım. Bu bizim yaptığımız delilikten başka bir şey değil. Dayanılmıyor gayrı. Yavaş gitmek gerekiyor. Hayvanları düşün. Ötekiler, senin yanındaki'ler sağlam hayvanlar; önde, yol aydınlık; bizi sorarsan, felâket: ölen ölene... Bir tanesini bile götüremiyeceğiz. Çok fazla şey istiyoruz bu canlardan. Onlar bunun için yaratılmamış. Ah, Thomas, ah! göğe, sonra serinlik, sonra her birinin dinlenmesi, sonra eski günlerdeki hayat...

Cırcır böcekleri türkü söylüyor. Kımıltı bile yok, gece yıldızlarla dolu bir barış...

— Önceki günleri düşünmemeli gayrı, diyor Thomas, pislik kuyusuna düştük biz şimdi. Sen, benim yüreğim taştan mı sanıyorsun? B'z köylerden geçerken, bize bakanların gözlerini görmüyor muyum sanıyorsun? Şapkamın altına sokuluyorum. B lmiyor muyum sanıyorsun? Kulaklarım var, duyuyor. Dinle.

Susuyor. Önce yalnız cırcır böceklerinin sesi duyuluyor, sonra, gecenin ötelerinden, koyunların boğuk şikâyetleri geliyor.

Julius uzun uzun içini çekiyor.

— Tekrar yola çıkmak için olacak, diyor. Bakalım gösterecekler mi o gücü...

— Bu bizim düştüğümüz durumda, diyor Thomas, pompaların suyu gibidir: biri kalktı mı ötekiler de kalkarlar; biri yürüdü mü ötekiler de ardından yürürler.

Sabahleyin, sürü bütün genişliğiyle göründü. Vadinin içinde süt kaymağı gibiydi; tepelerin üstünde vdi; uzakta, Durance'nin çakıllı kumları üzerindeydi, Durance'nin çakıllı kumları üzerinden, bir bekçi ateşinin mavi ipliği yükseliyordu.

Üç adam, tepenin yamacında durmuş, bakıyorlardı; Julius yerine dönecekti, dede, gözlerini bu sonsuz hayvanlar nehrinin üzerinde dolaştırıyordu. Thomas bakıyordu, dosdoğru önüne, sürünün ruhuna bakıyordu; göğün ucunda görüyordu.

— Allahısmarladık, dedi Julius.

Thomas:

— Güle güle! dedi.

Sonra, dedeyle Thomas, küçük vadiye indiler. Büyük Başkoç, bir kenara, yeşil bir meşenin altına yatmıştı. Kekiklerin, ufacık, yumuşacık sariyetler'in üzerine kanları akmıştı. Boynuzları otlara karışmıştı. Dert yanıyordu. Dili yere sarkıyordu, taş gibi kuruydu. Sineklerle, arılarla kaplıydı üstü.

Thomas, şapkasıyla sinekleri kovdu, sonra hayvanın böbreklerini yokladı; bacaklarını oynattı. Apış-arasındaki yara ya dokundu usulca. Hayvan şikâyet etmiyordu, adamın gözlerinin ta içine bakıyordu.

— Hemşerim, dedi Thomas, hemşerim, senden birşey istiyeceğim: şu benim koçumu kurtar. Onda bu cesaret olduktan sonra kalkar ayağa, yürür, kim bilir! yüz metre mi, bin mi? (çünkü, aslına bakarsan bilmiyorum cesaretini), sonra düşer, yolun kenarında ölüp kalır. Kurtar onu; kurtarmak ümidi var daha. Al onu, çiftliğine çıkar, ona bak. Bugünler geçerse, ben de ölmezsem, gelir alırım.

— Bak, bunu yapabilirim, diyor dede. Teşekkür ederim sana, çoban, gitmeden önce merhametini gösterdin.

Thomas, şapkasını gözlerinin üstüne indiriyor.

— Söy.edim ya sana, diyor, dünyanın merhametinden başka umut yok.

— Dur, diyor büyük baba, g'deyim de el arabasını getireyim, götürmesi daha kolay olur.

Çoban, el arabasının içine kuru ot koydu, bir de eski çuval koydu, sonra koçu yüklediler.

— Kasıkotu kaynat, dedi Thomas, sonra da bunun içinde kasıklarını yıka. Sonra da kanayan yerleri için, kükürtle, iç

yağından bir merhem yaparsın. Günde iki kere. Ama ben onu bilirim, ilâç kadar da dostluğa ihtiyacı vardır onun. Sen onu çabuk kaldırırsın ayağa.

Elini hayvanın alnına koydu, tüylerinin dibini usul usul, dost dost kaşıdı. Küçük adama baktı, sonra dudaklarını titreterek soludu, koçların büyük aşk kelimesi çıktı ağzından.

— Korkma, dedi çoban, iyi bir adama bırakıyorum seni. Benim güzel Arles'lim, gidiyorum gitmesine ama kader eteğimden çekiyor da ondan gidiyorum, yoksa hayatımızın sonuna kadar beraber olurduk. Güzel Arles'lim, senden bir isteğim var, bu adama iyi davran, ahırını alt-üst etme; otun iyisini seçme, tavukların yerinde yatma. Koyunların olursa da aklın başından gitmesin, uslu uslu ye tuzunu. Sen şimdi bu evin malısın. Kadınların sözünü dinle, hatırını da saydır.

Eliyle dedenin elini aradı sonra.

— Sana yalnız teşekkür ediyorum, ama bir borcum varsa...

— Hiç bir borcun yok, dedi dede, şey borcun var.. çiftliğine gitme borcun, hepsi bu kadar. Kapıdan geçerken, efendin sana şapkasını çıkarmazsa, benim tarafımdan söyle ona, kokmuş herifin biri olduğunu söyle. Haydi güle güle!

Dede, yokuşun orta yerinde durdu, el arabasının içinde koçla çıkmak güçtü. Aşağıda, sürü yola çıkıyordu. Thomas, kocaman bir kabin içinde bir bulamaç karıştırır gibi, elini ileri geri sallıyordu ve sürü bulamacı, usul usul otun içinden kalkıyordu. Sonra Thomas, dededen yana baktı: Allahısmarladık demek için elini salladı, ve kolu havada, koyunların önünde, bir nehir gibi akan, koca rüzgârın içinde, gitti.

KARGA

— Karga! diye bağılıyor adam.

Joseph otların üzerinde doğruluyor. Tüfegi elinde.

— Çok uzakta, diyor, vuramam.

Karga, ağır kanatlarının üzerinde gidiyor. Alabildiğine geniş bir sessizlik kaplamış toprağın üstünü, karganın uçuşu duyuluyor; tarlaların kıyısında bir gübre yığını, ateşte pişen birşey gibi sızlanıyor.

— Av tüfeği olsaydı olurdu, diyor Joseph, ama bununla, bir mermiyle vur vurabilirsen...

Otların içinde yatan adam:

— Korkuyorum, diyor usulca.

— Bir kuştan korkmak erkekliğe yakışmaz, diyor Joseph; senin üstüne gelirse bırakır mıyım sanıyorsun? Zanneder misin ki ben, tüfeğimle.. Öyleyse işimiz var, böyle korkarsan..

Joseph, adamın yattığı otların üzerine eğiliyor, bu hareketi, bu bütün genişlikleriyle toprağa dayanmış omuzların üzerine koyuyor elini, çocukluğundan kalma bir sesle:

— Seni koruyorum, kardeşlik, buradayım, diyor.

Gözleriyle de:

— Ben senin dostunum! diyor. Seni bir kargadan koruyamazsam dost değiliz demektir!

Adam herşeyi anlıyor:

— Pekâlâ, diyor.

Joseph, tüfeğini bırakıyor, sonra diz çöküyor, sonra otların içine yatıyor. Sessizlik iniyor, bütün ağırlığıyla çöküyor toprağa.

— Kaputunu çıkardın mı? diye soruyor adam.

Joseph cevap vermiyor.

— Kaputunu çıkardın mı? diye bağıyor adam.

— Ne var? diyor Joseph.

Dört elinin üzerinde dikildi hemen. Her yana bakıyor, sağ omuzu biraz daha aşağıda, sağ eli tüfeğinde de ondan.

— Ne var? oradalar mı? Kim? Uyuyordum. Çok mu acıyor, kardeşlik?

— Hayır, kaputunu çıkardın mı diyordum?

— Çok yorulduğum, biliyorsun, diyor Joseph; gözlerimi oyuş oyuş çıkarıyorlar sanki. Buradayım, seninle konuşuyo-

rum, sana bakıyorum, sonra, sanki bir fıçı deliniyor. Boşalıyorum, uyuyup gidiyorum.

— Kaputunu çıkardın mı? diye soruyor yine adam.

— Evet, biliyorsun, evet, öyle, sen daha yeni görüyorsun. Evvelki gün, Creville'de, Camin koruluğunda, bizi tüfeklerle sıkıştırdıkları sırada, köprünün orda bıraktım. Sen te'graf direğinin ardına yatmıştın, bacaklarıma dolaşıyordu; koşarken attım. Söylesene, kardeşlik, uyumama iznin var mı?

— Benim kaputumu da çıkar, diyor adam. Rüzgâr eserse daha iyi gelir sanıyorum. Sonra bu battaniye.

— Bu battaniyeyi bırak, diyor Joseph, bırak kalsın, bir kere üstünü örtüyor, sonra da, bırak işte, bırak kalsın. Cıvını mı acıtıyor?

— Hayır, yalnız sıcak, ağır; çamurdaymışım gibime geliyor. Hayır, açtırmıyor. Yalnız şöyle biraz rahatlasam...

— Sesini çıkarma, diyor Joseph; biraz uyumaya çalışsan...

— Hayır, uyumak istemiyorum, diyor adam, hem sonra, elini ver bana, ahbap, hah, elimi tut böyle. Seni böyle duymak, seni duymak güzel.

Adam, elini battaniyenin altından çıkarıyor, bu el otların arasından tek başına, küçük bir hayvan gibi, Joseph'in eline değinceye kadar geliyor. Orda kalıyorlar öyle, el ele.

Yol, bomboş, iniyor, sonra tepeden dönüyor. Yol, bomboş, yükseliyor, sonra koruya giriyor.

— Ötekiler gideli ne kadar oluyor? diye soruyor adam.

— Beş saat, aşağı yukarı.

— Üsteğmen kaçta dediği? Saat kaçta bizi almaya gelecekler?

— Akşamüstü.

— Bizi bulabilirler mi?

— Tam yolun kıyısındayız. "Araba gelecek, burada durun", dedi bana.

— Söylesene!

— Ne söyleyeyim?

— Kalçamdaki yara çok fena, değil mi?

— Hayır.

— Doktor ne dedi?

— Doktor değil, küçüktü. Doktor atına binmişti bile, öndeydi o. Küçüktü, sonra bir topçu, sonra ben. “Jules bu”, dedim. İşte o zaman sordum: “Nesi var?” dedim. “Kalçasından”, dediler. “Onu tanırım”, dedim. Üstünü iyice sardılar. Topçunun iki paket sargısı vardı, onun üstüne de kocaman bir yeni gömlek koydular, sardılar.. “Ya taşınması?” dedim. Deñediler. O zaman sen uyandın, küfrettin. Tam bu sırada birlik geçti, sonra da açılar takımı, üstteğmen vardı, kırmızı saçlısı, bilirsin... “Burda da Jules var”, dedim. “Arabada yer kalmadı, onunla birlikte burada kalın; orda durun, yolun kıyısında; gelip sizi arayacaklar”, dedi bana. O zaman topçu: “Benim de bir arkadaşım var, gel, yolun kıyısına götürelim: ikisine de bakarsın, onu da arabaya koydurtursun”, dedi.

— O nerede, o, topçu?

— Tam karşımızda, sen yattığın için göremiyorsun, ama ben buradan seni de görüyorum, onu da görüyorum.

— Uyuyor mu?

— Çok acı çekiyordu ama gene de uyumanın yolunu buldu.

Joseph göğsüne dokunuyor.

— Burasında, diyor, burda, ortada, bir kurşun.

— Yaklaş, diyor adam.

Joseph yaklaşıyor.

— Eğil.

Joseph eğiliyor.

— Dinle, diyor adam, bundan bir kurtulursak; ikimiz de, sen de, ben de, kurtulursak, bize gelirsin. Sen güneylisin, iyi ya, o kadar uzak değil. Trenine binersin, sonra, Dijon'dasın, vardın gitti. Göreceksin, valide iyi karşılayacak seni. Orada, pazar yerinin yanında, küçük bir meydandadır bizim evimiz; anam da ne ütücüdür ya; sonra, göreceksin, üç tane işçi kız var, dalga geçmek isten değil. Sen kanapede ya-

tarsın, aşağıda, Kariyi getirsen de olur, çünkü biz iyiyizdir evde, yoluna koyabiliriz: ikinci katta bir postacı var, gezicidir, o zaman, bize odasını verir. Ben matbaada çalışırım, ama bakma sen, saat beşte çıkarım, sonra, bilirsin ya, "Bugün Joseph var", derim onlara; o zaman Adolphe'a gideriz; köz üstünde sümüklüböcek pişirmesini söyleriz.

—Evet, diyor Joseph, evet, kardeşlik.

Apak bir buhar yükseliyor ağaçlardan, ateştenmişler gibi. Yukarıda, sisin üzerinde, güneş ilerliyor; kalın, kül rengi bir sıcaklık herşeyi boğuyor.

Ötede, topçu ağzını açıyor, ağzını bir zaman açık tutuyor öyle. Sonra kapıyor, kan, kocaman bir köpük meydana getiriyor, çenesine akıyor; adam, yarı kapalı gözünün ak çizgisine biraz renk veren inatçı iradesiyle, iki kere, üç kere yapıyor aynı şeyi. Sesi, kanın altından çıkmaya çalışıyor; en sonunda çıkıyor çamurdan.

— Su! diyor.

— Beni bırak, diyor Joseph, duyuyorsun, su istiyor, öteki.

Joseph, kolunu topçunun başının altından geçiriyor, u-sulca sarsıyor, su dolu matrasını dudaklarına getiriyor. Kanlı ağız bir hayvan gibi; ısıra ısıra, sarsa sarsa harcıyor, mat-rayı bütün dişleriyle ısıyor. En sonunda, büyük, obur bir çabayla, içmeye başlıyor.

— Teşekkür ederim. Thérèse!

Dudaklarının arasında küçük, pembe bir salya kızarmaya başlıyor. Joseph matrasını sallıyor.

— Su arıyacağım, diyor.

Jules'e bakıyor.

— Duyuyor musun, su arıyacağım. Sakin ol, kardeşlik, az sonra burdayım. Küfretme.

— Ya karga!

— Erkek değil misin sen, kardeşlik? Bir kuştan da korkacak mısın? Bir kuş! Cesur ol, sonra da, dinle bak, küfretme, öteki için bu. O sakın, o memnuh, acısını uyutmayı başardı. Sakin kalabilmek için elinden gelen herşeyi yapıyor; bıktı. Az sonra burdayım. Araba gelirse, söyle, beklesin.

Tepe'nin ardında, yokuşun dibinde, üç ev sessiz sessiz birbirine bakıyor: bir ambar, bir çiftlik, bir ahır. Yolun üstünde, yırtık bir döşekten yün parçaları çıkıyordu. Ambar boştu: bir at sidiği bataklığı ile eski bir kayış.

Joseph usulca girdi: karanlık köşelere baktı uzun zaman. Kayış aldı, beline sıkıca sarmaya başladı.

Bu ahırda üç tane at bulunmuştu. İçindeki koku, hâlâ canlıydı.

— Alışmıştır herhalde, dedi. Tüylerini biraz okşadı mıydı, bir ata her istediğini yaptırabilir bir kadın.

Çiftlikte, yerinden sökülmüş kapı, ocağın içindeydi, tokmağı da küllerin içine düşmüştü. Köpek ölüsü gibi yumuşak birşeyin üzerine yürüdü: yusuvarlak yuvarlanmış bir kadi-fe ceketti bu; yastık vazifesi görmüş olmalıydı.

Ambardan tarafta, akan bir su sesi duyuluyordu. Bir ağaç gövdesinden oyulmuş bir yalaktı bu. Çamurun içinde, her yanda, sürü izi gibi insan izleri, koyunların, ineklerin izlerini silmişti; ancak kuru yerde, çayıra doğru, bir kaç tane görülebiliyordu.

Çıplak kollarını havuza daldırdı.

Akşam oluyordu. Kül rengi günün içinde, gecenin koyu bir duman gibi aktığı görülüyordu.

Matrasını doldurdu.

— İncecik, dedi, camlardan bakılır gibi.

Yolun kıyısına oturdu, matrasını bacaklarının arasında salladı durdu.

Bu çiftlik kokusu Chaurane'ları düşündürüyordu ona, dönümler boyunca ektiği buğdayları düşündürüyordu.

— Julia... cesurdur, dedi, küçük kız da öyle, yalnız şu öteki çevresinde fazla dönmezse...

Su sesi başının içinden aktı. Gözünün önünde büyük büyük resimler dalgalanıyordu, askerlerle, sürü sürü toplar, yolların ortasında koyunlar gibi giden, muşambalı adamlar, koyunlar gibi toplanmış adamlar, hemen her tarafta yol kıyılarına geliş güzel serpilmiş adamlar...

— Mümkün değil!...

Matrayı kayışın ucunda sallıyordu, sonra kayış, gevşeyen parmaklarının arasından kaydı. Uykunun sillesi indi suratına, vurulmuş bir hayvan gibi, otların içine uzanıverdi.

JULIA YATİYOR

— Bu gece hava iyi olacak, açık olacak, dedi Julia, hava bunu istiyor, Sainte-Victoire da görünüyor.

Alpe rüzgârı, bulutlara karışmış alacakaranlığı yenmişti, göğün kıyıları şimdi incedi, bir orağın bilenmiş yanı gibiydi. Güneşin battığı yanda, Lure'ün sırtı, kömür yapılan yerlerden çıkan dumanlarla, çayır suları gibi güzel, göksel bir yeşillik içinde yükseliyordu.

— Nereye gidiyorsun? diye sordu dede.

— Hayvanlara yem vermeye.

Rüzgârlı günlerde hep böyle olurdu zaten, gece bir çırpıda, tutuşmuş yıldızları, büyük, süt kuşağı ile, kapkara, geliverdi.

Julia, ahırın duvarı boyunca kapıyı aradı.

— Gene geçen seferki gibi mi olacak acaba? diye düşünüyordu. Yalnız bununla, bundan kor kesilmişti. Tahta mandalı kaldırdı: evet, geçen seferki gibiydi; dönüyor, dönüyordu; bundan böyle hep böyle olacaktı; bu kapıyı her açmaya gelişinde; bu taze ot kucaklayışını, çeşme suları gibi kulaklarını çınlatan bu kokuyu, bu kuru ot ve at kokusunu, derisini bir taş gibi eğeliyen bu hayat kokusunu duyacaktı.

Ah! geçen sefer bu yüzden bırakmıştı tırnığı, sonra almak için eğilince de taşacak derecede kokuyla dolmuştu, kımıldısı çamaşırlarının altında etini döndürmüştü, tavuk derileri gibi kum kum, çiçek açmaya hazır, hem de bitkin bir et. Tuhaf şey! Sanki başı yapraklar içinde, rüzgâr içinde

kaybolmuştu. Gözlerini kapaması, topuklarından boynuna kadar katılaşması neye yarardı, göz kapaklarından geçen, vücudu iki büküm eden, mafsalları bilen birşey olduktan sonra, iyi birşey olduktan sonra, yasak ta olmadıktan sonra katılaşmaya ne lüzum vardı? Şarabın altını üstüne getirdiği düğün gecesini, etinin üstündeki yeni çamaşırları, sıkması gereken şeyleri iyice sıkın göğüslüğü, dudaklarını ayırıp ayırıp kendisini öpen, kocaman bir kavun dilimini ısırır gibi, ağzı dolusu öpen Joseph'i düşünmüştü.

Julia basamağa çıktı, hayvanlara verilecek otu yığından aldı, hazırladı. Pek koyu gelir bu insana, dilin, burunun altında bir sert şarap gibidir. Büyük bir çiçeğe benziyordu, Julia'nın tırmıkla açtığı bir çiçeğe. Tırmıktaki ot, her seferinde, fenerin ışığında tütüyordu.

Mutfağa doğru yürüdü. Eşikte bacaklarını silkti, üstü başı, elbiselerinin altı ot tozuyla doluydu. Madeleine örgü örüyordu, ya da gömleklerinden birini tamir ediyordu, belli olmazdı; iyice karanlıktaydı aşağı yukarı. Baba uyuyordu, uykuyu ağzına almış, ağzını sıkmış. Duvar saati yoluna devam ediyordu, tıkr tıkr. Sürükleyici bir tarafı yoktu bütün bunların! Bazen canı ister insanın... Ah, erkeklerden ayrılmak zordu. Julia, bu sağlam, bu tombul at kokusunu avuçlarına üfledi.

— İyi akşamlar, Madeleine, dedi.

Yukarıda mumu yaktı, sonra geriye itti; sıcaklık, saatin yuvarlağını çatlatılabildi.

Bu yuvarlağın tam altında, portakal çiçeklerinden bir demet var, sonra ak bir muslin parçası; bu da Joseph'in resmi, sonra kendi resmi, düğün günündeki resimleri. Bu ak, ipek eldivenler, kulanışlı değildiler! Joseph'in yakasında bir portakal çiçeği var, ah! koca oğlan...

Göğüslüğünü çözdü, gümleğinin askısını yukarıya çekti. İri kunduralarını çözmek için eğildi. Memeleri aşağı sarkıyorlar, ağır. Deriden yapılmış ayakkabı bağı düğümlü. Otursa daha iyi ederdi. Çıplak kolu, çıplak memesine sürtünyordu. Memesi kolundan daha sıcak. Çoraplarını çekti, tav-

şan derisi yüzer gibi. Tersine döndürerek çekiyor, çünkü topuk, taban, ayaklarına yapışmış, çok terlemişte. İşte böyle, iskemlenin arkasına asınca kururlar. Ayaklarına baktı. Çıplak ayak parmaklarını oynatmak güzel. Bu ot tozu da herşeyin arasından geçiyor: çorabın ilmik aralarından, kunduranın dikiş yerlerinden, herşeyden, herşeyden geçiyor, her yanını yapış yapış ediyor insanın. Ayaklarını sildi, ayağının ön tarafındaki iri, mavi damara, etin altında bir solucan gibi kabarmış ve baş parmak oynadıkça titreyen bir damara dokunup duruyordu.

Kalktı, saçlarını taramak için, dört köşesi bir, küçücük aynanın önüne geldi. Ayaklarının altında döşeme taşları, sulanmış bir çayır gibi, Julia soğuk sulara bata çıka ilerliyor sanki. Ellerinin üstünde hep bu at kokusu. Islak yünler gibi ağır, kara saçlarını çözdü. Tarakla taramak gerekirdi, ama o, yumruğunun üstünde bükmeyle yetiniyordu.

Ne yapsan boşuna, bu memeler kendini belli ediyor: eğildiğin mi sarkıyor; kolunu kaldıracak olsan öte yana doğru çekiyor, etin içinde bir iplik sanki.

Joseph'in üstünde hep o canlı koku vardı, çalışmanın, kuvvetin kokusu, at kokusu gibi. Soyundu mu burnu doluverirdi insanın: bir kayış kokusu, terli kıl kokusu. Yaz salatalarının hazırlandığı, salata tabağının dibinde sirke, sarımsak, hardal tozu ezildiği zaman ki gibi kokardı.

Etekliliğini de, iç etekliliğini de çözdü, ikisini birden aşağı sıyırdı, sonra çıplak bacaklarını kumaş yığınınan çekti. Bütün gücüyle kalçalarını ovdu. Her yeri kaplamıştı bu ot kokusu, pireye batmışım diyeceği gelirdi insanın. Böyle çıplak durması, derisini bu yıldızlarla dolu, ekşimsi gecenin çevrelemesi, kendini Alpes rüzgârının, içini bir hoş eden bu güzel, bu arıtıcı rüzgârın kollarına bırakması, ona büyük bir açlık veriyordu!

Gömleğini çıkardı. İyi, sert toz bezini aldı, silinecekti, sonra mumu üfledi, yıldızlardan ve rüzgârdan hızlı hızlı soluk alan pencereye gitti. Kalın toz bezini memelerinin altına geçirdi, çevrelerini sardı, sonra elini kamburlaştırarak

üzerlerinden geçirdi. Sulamalardan meydana gelmiş çamurlarla lekelenmiş küçük kavunlar nasıl silinirse öyle siliyordu. Yalnız da değil hani, bütün bu damarlar, sonra kavunlarinki gibi bu sert uç... küçük kavunlar denilebilirdi bunlara pekâlâ, sonra parmakların arasında çitirdiyorlardı, serttiler de. Memelerinin üstünü silmekten zevk alıyor. Sonra böğürlerini ovdu, kıvrımların dibine varıncaya kadar silmek için derisini geriyordu. Bezi ordan geçiriyordu, parmağının ucunda, oluktan geçirir gibi...

Rüzgâr, gecenin içinde yüksekten uçuyordu, iri bir kuş gibi. Ağustos sonunda toprak, her zaman buğday kokardı, firezler, erkeklerin bıraktığı harınanlar üzerinde kızaran iri demet yığınları buğday kokardı. Gece durulmuştu, hava sıcaktı.

Julia'nın bütün bedeni soluk alıyordu, hür ve tozsuz olmanın, alevlenmiş kanını gecenin ılıklığına dokununcaya kadar götürmenin zevkini çıkarıyordu. Karanlıkta parlıyordu. Kendi kendine baktı. Gecenin banyosunda kendini görüyordu. kendini şimdi aşağıda, karanlığın ucunda, memelerinden ayaklarına kadar görüyordu.

Kalçalarının üzerinde, karının altına doğru inen iki kıvrım var. Karnı dümdüz, bileği taşı gibi kaygan. Topuklarının üzerinde sıcıyor biraz. Saatin çanı çalıyor. Memeleleri kımıldamıyorlar, sapaşğlam dikilip kalmışlar öyle, sanki tepelerin taşlarından yapılmışlar. Joseph derdi ki:

— Turp bunlar, turp, derdi, turplarını göster, derdi; turlarını ver, derdi..

— Joseph!

Memeleinin ucu, incir tomurcukları gibi şişiyor. Ah! yürek bu eski iş kokusu, erkek kokusu gibi ekşimiş...

Geldi, büyük yatağı buldu. Yatak öylesine alışımaş ki gene belirivermiş Joseph'in yeri, çarşafın beyazlığı içinde, oracığa yatıvermiş bir gölge.adam gibi duruyor bu. Çarşafı çekti, silinsin diye gerdi... Joseph'in yeri hep orada.

Temiz gömleğini sırtına geçirdi. Yatağın üzerine, kendi yerine uzandı, gölgeden adamı yanında bıraktı.

Uyku hemen geliverdi, Julia uykunun kıyısında idi, elinin üstündeki at kokusunu içine çekti, sonra elini kalçalarının arasına soktu, uyudu.

DÜNYA ACISIN

Tekerlek ezdi ezecek bacağına, ama arabaya koşulu at birdenbire saha kalkıyor, sonra ayakları karnının üstüne düşüyor.

Joseph uyamıyor. Ağzı bir çığlıkla açılıvermiş. Gece koyu, orda, bir çığlık üzerinde, çepeçevre, titriyor.

— Gece mi? Nasıl? Demek beni bıraktılar, öyle mi?

Otların içinde matrayı arıyor. Bir çığlık daha duyuyor, meyve bahçesinden geliyor bu, yukarıdan.

— Jules! Ah! Uyumuşum.

Bereketli toprağın üzerinde koşuyor.

Elma ağacının altını arıyor.

— Jules! Jules!

— Alçak! diyor öteki, d'şlerini sıkmış, alçak! diyor. İt oğlu it! Gittin; beni bırakmak istiyorsun. Orospu dölü! Şimdi senin ne mal olduğunu biliyorum artık.

Joseph, elleri titriye titriye, otun içini arıyor. Yatmış, iki büküm olmuş bedene, öfkeyle, korkuyla dolu büyük soluğa dokunuyor.

— Jules! Din'e, Jules! Haksızlık etme. Düşün ,ondan sonra söyle.. Buradayım işte. Su, anlıyorsun ya, su, sana, bir de ötekine, su işte, sonra, sonra, bu uyku, Jules; erkeklikten çıktın çıktığın mı sen artık? Yapacak birşey kalmadı mı ki?

— Alçak, alçak, diyor öteki usul usul.

— Sen şu kalçanla, o kalçayla yerde sürüklendin, öyle mi? Yok, yok, öyleyse! Ya aklın, ya aklın, aklını ne ettin, kardeşlik! Güvenin kalmadı demek? Ben de .

— Çok acıyor bu meret!

— Ya, işte gördün mü, kardeşlik! Ot yatağında olacaktın şimdi, ben iyice düzeltmiştim, uyuşturmuştuk. Sen de tutmuş yerde sürüklenmişin! Ne istiyorsun, kardeşlik, bana yardım et, ben de yalnızım, Jules!..

Ot yatak şuracıkta, pek uzak değil, yorgan da tortop olmuş; bu sıcak, bu pek sıcak gece, kumituların çevresinde bir duvar gibi sert.

— Gel diyor Joseph, gel, koluma rahatça bırak kendini. Ah! ben de yanmıyor muyum sanıyorsun?

— Acıyor!

— Sus, birşey söyleme, kardeşlik, konuşma. Görüyor-sun, iyice yerleştirmiştim bacağını, sonra, şimdi yeniden düzeltmek lâzım, hem de geceleyin!.

Sert ellerini yumuşatmaya çalışıyor, parmaklarının ucu usulca Jules'e dokunuyor; Jules'ün boynunun altından geçiriyor elini; öteki eli sıcak, çamurlu şeyde, yaranın çevresinde yani, sonra, istediği yere getirince, büyük gücünü geçiriyor, adamı ot yatağa getirmek için yavaş yavaş çekiyor. Acıdan bir homurtu taşıyor Jules'den, Joseph te merhame-tiyle öylésine ağırlaşmış ki, kusmak isterdi merhametini, ondan sıyrılmak, onu yolun kıyısına kusmak, bırakıp gitmek isterdi, çektiğini daha fazla çekmemek isterdi: kuvveti, başkalarının acısıyla savaşa savaşa kaybolmuş bir ufak sudan başka birşey değil artık.

— Usul usul, kardeşlik, usul usul. Bitti. Tamam! Geçecek, eskisi gibi uyusacak, ağlama. Elim'e almak isterdim senden acılarını...

Gece beton gibi sert. Toprak hizasında iniltiler duyuluyor yalnız.

— Kal burada, yanımda kal, artık gitme. Elimi tut, bırakma elimi. Kal burada, yapayalnız korkuyorum. Sonra konuş, anlat bana. Bana birşeyler söyle. Söyle. Konuş, ne söylersen söyle, söylediğin vız gelir bana, ama konuş, konuş yalnız. Ölüyorum. Ne yaptım ki, günahım ne ki yapayalnız ölüyorum? Hayvanlar gibi. Yapayalnız. Yerde! Konuş... Gelip beni almıyorlar. Söylediler, sonra da, görüyorsun işte..

— Kardeşlik, kardeşim, aklını başına topla. Hayır, evet, konuşuyorum. Yok, yok, doğru değil, buradayım. Yaptırtmı. yacağım. Yok, Jules, yok, bizi bırakmadılar. Çok doluydu. Çok, çok vardı; üstegmen, gelecekler dedi. Kardeşlik, aklını başına topla, kardeşlik!

Yüzünü okşuyor, farkında olmadan, nasırlı, çatlak, sert eller'yle... Eli, yanaklarının kılını rendeliyor.

— Yanıbaşındayım, görüyorsun, yanında kalıyorum. Gü'ümser gibi yapıyor.

— Seni kollarıma alıyorum, duyuyor musun? Sana sarılıyorum, duyuyor musun? Güzel güzel sevişiyoruz. Burada kalalım. Kımıldama. Bırak, eskisi gibi uyusacak her şey. Sakin ol. Söylesene, hatırlıyor musun? Dijon'a geleceğim, seni görmeye. Üzülme, yalnız değiliz, ikiyiz, ikimiziz.

Hiç birşey yok artık çevredeki sessizlikte. Artık hiç birşey yok: ne yer, ne ağaçlar, ne otlar, hiç birşey yok artık. Gök dolusu bir sessizlik bu, göğün terked liğinde.

— Ben burdayım, diyor Joseph, korkma!

— Evet, diyor Jules.

Kuzey tarafta, tepelerin ardında, büyük bir yangın alevlenmiş. Ateş, uzakta. Hep sessizlik. Yalnız parıltının çırpınışı görünüyor. Uzun zaman geceye karşı dansetti, sonra kımıldamaz oldu, kırmızı bir çubuk gibi kaldı, kor gibi, uzakta, dipte..

Topçu sesleniyor:

— Thérèse! (1)

—Evet, diyor Joseph, buradayım.

Öbürü konuşmaya başladı. Salyalara, açık havada boğulan soluk alışa bulanmıştı. Joseph kulak verd : "Küçük," sonra "yalnız", sonra "yalnız" bir kere daha, sonra "küçük", "küçük!"

— Evet, küçük, dedi Joseph, evet, üzülme, boşver!

Bir gurultuyla gitti, sonra öteki, yorganın üstüne cıvık

(1) Bir kadın adı. (Çeviren).

birşey tükürdü. Şimdi daha iyi soluk alıyor. Kurumuş bir küçük kan kesegİ olmalı bu.

Jules uyuyor.

— Üstteğmen ne demişti? diye düşünüyor Joseph. "Onlarla kal, araba ilk fırsatta gelecek", dedi. Doğru muydu acaba? İlk fırsatta demek, hemen demektir. Hayır, şey demek.. Neyse, evet, yalnız, seyyar hastane o tarafta. Öyleyse boşaltır, tekrar doldurmaya gelir. Daha uzaksa, o zaman biraz daha fazla sürebilir. Bu memleketin adı neydi? Bezancourt mu? Bezancourt mu? Öyleyse araza Bezancourt'da boşalır, yüklenmeye gelir, olur biter. Buradan oraya, yolda daha başkalarını bıraktılarsa o başka, hem sonra, dört bir yanda, dört te bir yanda, sekiz yer eder. Çünkü Jules, hemen birşeyler yapılırsa, evet, sanırım ki, sanırım ki olurdu.

Şafak sinsi sinsi söküverdi. Ötede, topçu öldü. Uzun uzun göğüs geçirmeye çalıştı, ama daha yarısında bitivermişti...

Jules hep uyuyor. Elmacık kemiklerinin üstü kırmızı, çevresi sakallarının altında soluk.

— Pek fena görünmüyor, diye düşünüyor Joseph.

O zaman, evet, topçu şimdi rahat. Göğsünü birazcık hayat yuvarlak tutuyordu, şimdi yıkık bir çatı gibi çökmüş.

— Götürmem lazım onu, diyor Joseph. Onu orda öyle yalnız bırakamam. Sinekler, sonra herşey...

— Katı mı, değil mi? dedi kendi kendine. Hangisi daha iyi? Beklemek mi? Beklersem Jules uyanır, hem sonra katı, katılık ta iyi birşey değil şüphesiz. Omzumu eğmekte herşey, başım arkada.

Ölüyü kalçalarından tuttu, eliyle tarttı.

— Haydi, hop!

Sonra:

— Dur, kardeşlik.

İyice kaldırmak zordu.

— Haydi kardeşlik! Haydi...

Küçük vuruşlarla omzuna kadar sarsıyordu.

— Hah!

Tarlaların arasından yürüyerek gitti.

Götürdü, çitin ardına yatırdı onu, yukarıya. Künyesini aldı: Célestin Bourges adında biriydi.

Gün, sisler içinde. Ağaç yok, tep yok, hiç birşey yok. Hepsi orda, ak duvarın ardında. Yalnız üzerine oturduğu, Jules'ün yattığı otu, bir de kara lekeyi, elma ağacının gövdesini, topçunun öldüğü yeri bıraktı.

Birşey yok. Jules uyandı. Gözlerini açtı. Joseph'e baktı, sonra büyük bir sis parçasına bakmaya başladı, öylese kaldı. Külrengi ve hen avnı. Ama Jules orada birşeyler görür gibi. Bir derinlikte gibi.

Sonra Jules, gözlerini kapadı.

— Gelecek mi şu araba?

Sis, şeker gibi parlak.

— Gelecek mi, ha? dedi Joseph te kendi kendine.

Bir bozulma kokusu var çevrede. Joseph doğruldu. Jules uyanacak mı diye bakmak için bir zaman ayakta durdu. Hayır, derin bir uykuya dalmıştı. Peki, bu koku? Joseph, topçuya bakmaya gitti. Hep öyle yatmış. Yüzü toprakta. Altında toprak ıslak. Ama koku ondan çıkmıyor. Tam tersine, buraya gelince koku gitti, Jules'ün yanına gelince koku da geldi. Bu sefer daha da kuvvetli. Öyleyse?

Jules'ün omzuna koyuyor elini. Orada, onun yanında, iki dizinin üstünde.

— Jules, dedi, Jules, kardeşim! uyan. Usul usul. Usul usul uyan, kardeşim!

— Ne var? diye bağıyor Jules, ne, araba mı?

— Yok, dinle!...

Sonra Joseph kararını verdi, sesi titriyordu.

— Yarana bakmam lâzım, kardeşlik.

Yorganı kaldırıyor.

Evet, burada! Bu iyice parçalanmış pantolonu, açılmış sargı yığınlarını, sonra paket halinde de'ikte bırakılanları kaldırıyor. Burada. Yara açılıyor. Ah! koku!

Biz Tanrı'ya ne ettik ki?

Alt taraf hep şarap tortusu renginde, kaynamaya başlaması yakın, usul usul köpüklenen, koyu bir süt gibi kımıldıyor.

— Of! diye bağıyor Joseph, düşünmeden, uzaktakileri, sisin ardındakileri çağırıyormuş gibi.

— Ne? diyor Joseph usulca.

— Hiç, kardeşlik, hiç! Şey gibiydi... İyi ama şimdi fazla gecikmeden geimeleri lâzım artık. Acıyor mu?

— Hayır, kaskatıyım.

— Susadın mı?

— Aklıma getirme.

— İç, iç biraz, biraz ıslatır oranı, gırtlığını. Al. Sonra yorganı yerine koyacağım. Orda, görüyorsun. Fena değil mi? İyi! Burada kalıyoruz. Dur, şunu atayım.

Katılık, bir kazık gibi, Jules'ün başını geriye attı. Bakışı, saçlarını seyretmek için, gözlerinin üst yanında. Gözleri açık uyudu. Uyurken uzun zaman hava çiğnedi. Çiğniyordu, tadiyordu havayı; dudaklarının arasında, kalın, ak dilinin yavaş yavaş kımıldadığı görülüyordu. En sonunda, kafasının içindeki büyük memleketlere gitti, konuşmaya başladı:

— ... Aşağıdan gördüm seni. Lâmbayla böyle yaptım. Merdivende durup baktın. Elini tırabzanın üstünde gördüm. Deme be; gördüm seni. Ben, anladım. Kapıyı mahsus hızlı ittim. Dinle, dinle! Sahanlıkta olmaz, yavaş git, aşağıda uyuyorlar... Adolphe'taydık. Kızdın gene, koca karı, ama niçin söylesene? Niçin, diyorum sana, haydi! görüyorsun. Düştün biraz, neden? Dedim ya, sahanlıkta donuyorsun. Neye yarar sanki? Çıkıyorsun, açıyorum, yatıyorum. Bilirsin, ben içtim mi "paşa" olurum işte. Gene Rose'un yüzünden mi? Bir gider, bir gelir sana. Ah, anacığım, alelâde bir beden değil! senin bedeninin. Ne sandındı, ben artık bebek değilim. Haydi, canım, haydi, kafana koymuşun bir kere, biz ne yaptığımızı biliyoruz. Rose çocuk değil ki, Rose, ama meslek işte, anacığım, ne yaparsın, meslek! Parmaklarımin ucu tüm

kurşun, sonra sen kırığın üstündesin, emip duruyorsun. Ya lan değil, değil mi, uğrunu seviyorsun, değil mi? Karnı ağrısından geberip gidecektik. Sen de üzülüyorsun! Bırak, ne olursa olsun, aldırma!

“Ah, bıktım ben, neylileyim, kımıldıyamıyorum gayrı. Köy uzak mı?”

— Joseph! Joseph!

— Evet, kardeşlik! Evet, buradayım, seni dinliyorum.

— .. Beni mi dinliyorsun? Ben birşey söylemiyorum ki.

— Yok ama, ben seni dinliyorum.

— Kardeşlik, söylesene?

— Neyi?

— Konuş biraz, konuş... Konuş... Of! çok zor!

Jules'ün başının altına koydu kolunu. Ama Jules'ün başı kaldırılmıyor artık; artık hayat ve sıcaklık olan, yaşayan vücudun gerçeği olan yumuşak erkek şeyiyle insan onu bağrına basamaz; kesilmiş ağaçlar gibi sert, katı. Joseph, boylu boyunca Jules'ün yanına uzanıyor, şimdi ona sarılabilir.

— Dinle...

Ona sarılabilir, kendi sağlam ayakları değil bunu yapacak, ne kolları, ne bir şey...

— Dinle, diyor: dinle. Şey diyeceğim sana.

— Evet!

Yüreğinin başındakiyle yapabilir bunu, o zaman da duyması için uzanmak ta, yanbaşıda durmak ta bir.

— Dinle, bak, ne söyleyeceğim sana, kardeşlik! göreceksin. Buradayız, ikimiz de, birbirimizi seviyoruz, çok! Ben, benim çiftliğim, “Chaurane'lar” çiftliğidir. Valensole'dadır, yaylanın üstünde, badem ağaçlarının tam ortasındadır. Dinle, kardeşlik! göreceksin, göreceksin! biraz yol inersin, gecenin karanlığıdır, çünkü ceviz ağaçlarının altında böyle gidersin, güzel ağaçlardır, kardeşlik! dizlerine kadar ıslandın sanırsın, öylesine karanlıktır gölgeden; bütün taşlar yosunludur. Hemen iki adım ötendedir. Mutfakta kahveni içersin; yalnız orda, camlı kapının önündeysen, herşeyi görür.

sün. O zaman Julia der ki: “Yeşillerinden topla da ceviz rakısı yapıyım sana,” der. Sonra rakıyı kavanoza koyarsın, yeşil kalır, sonra reçel de yaparsın. Anam, bak, anam erbabıdır bu işin.

Jules uyumuş gibi görünüyor, sonra:

Anlat, diyor, evet, cevizler...

— Evet, cevizler: soğuk bir sabah vakti arabayla, kahveni içmeden yola çıkmak zorunda kalırsan, yaylada kuraldır, reçelin içinden bir ceviz alır, ağzına atarsın, önce bir zaman ağzında çiğnersin, sonra bu şeker, gırtlığını yağlar, rahatlırsın, atkıdan iyidir. Göreceksin, kardeşlik!

— Asmaların da var mı senin?

— Eskiden kalmış asmalar. Alışkanlıktan yapılır. Söyledim bunu: ahırın tam karşısındaki kök işte, bak, peder onu sökmek istiyordu işte, “Denkleri ambara çıkarmak için..” diyordu bana. Ben de ona: “Olmaz! Dikkat etmeli!” diyordum. Bak, işte bu kökü bıraktım, kocamıştır, bir düşün! Ne bilirsin? Hâlâ öyle salkımlar verir ki üç tanesiyle bir küre doldurursun, hayır, ama gerisi koca. Bizim oralar yeri değil bunun; sonra biz yoksul topraktayız üstelik, bilirsin, sizin oralar gibi değil. Orada, evet, olur bu iş, ama yaylada, yok, kardeşlik! Kardeşlik?

— Evet.

— Acıyor mu?

— Ne? Hayır, acımıyor, anlat...

Sis boş, zaman dönüyor, dönüyor.

— Aşağıda, tarlalarda buğday olur, ağaçların altı hep buğday; ta uzaklara kadar uzar gider. Bazı zamanlar hiç birşey duymazsın, sonra bütün buğdayı duyarsın. Dört keçimiz var. Bir iri atımız: Batistin bu, Titin. Ona böyle dedin mi yürür. Başının üstünde bir tutam tüyü vardır; bunu kaşırsın, ne istersen yaptırırsın, bir kadın bile ne istese yaptırır. Ben, tarlayı sürgüden geçirecek olursam, “Haydi, Titin!” derim. Sonra dimdik, sürgüye binerim; o da çeker, tarlanın her yanına. Bazı kereler, biraz ıslakça oldu mu toprak kesklenir, o zaman kayığa binmiş gibi çıkar çıkar inersin: Hop, güm! Hop, güm!...

Jules, sesle birlikte soluk alıyor: kendini kaldıran, çeken, götüren bu sesin ardından... Babasının yanağına sürtülen bir küçük çocuk mırıltısı çıkardı.

— Julia entarisini giyer... Bras'ya gideriz, Asse'a doğru, aşağı: ırmaktır bu: yazın kurudur, taşların üstüne basıp geçersin. Orada, anılıyor musun, ilk defa orada, onunla ben, el ele tutuştuk, sonra öylece kaldık, meşe ağacının altında... yemyeşil bir küçük meşedir o: havadan sudan şeyler söylüyorduk birbirimize; birbirimizin gözlerine bakıyorduk. Ben, bilirsin, cesur değilim. Acıyor mu?

— Evet. Anlat..

— İşte böyle, kardeşlik, işte böyle! Ne dersin, bu iş böyle işte... Gel de bunun tersini yap yapabilirsen!... Ha! Dinle, dinle! Günlerden pazar. Her yanda çanlar çalıyor, sen de yukardan hepsini duyuyorsun. Julia da entarisini giyiyor: ordasın. Arabaya atlamışın, Bras'ya gidiyorsun, balo var; sonra varmışsın, kardeşlik! En öndesin. Dön babam, dön.

— Hayır, diyor Jules, hayır. Biliyorum, yalancı! Yavaş konuş.

Joseph ancak geceleyin yoruldu, bu katı, bu soğuk, bu ölü şeyi kollarının arasında tuta tuta yoruldu. Doğruldu. U-puzun uzanmış Jules'e baktı.

— Böyle işte! dedi..

Sonra madalyasını aldı. İki madalya da cebinde mi diye baktı, yolun üzerinde gitti... Büyük sessizlikte yalnız ayak sesleri vardı.

ET SİNEĞİ

“Madeleine, dedi Julia, iyi birşey yapmak istersen, kapaklı bir sepet alır, tavşanı alır, Mlle Delphine'e götürür-

sün, evvelki gün babamı görmüş, Paris'teki ablasının geldiğini söylemiş."

Julia, güzelim öğle sonuna doğru, kurnazlık'la göz kırptı. Babaları gazete okuyordu.

Valensole yolu, badem ağaçlarının altında dümdüz gidiyordu, sonra yokuşun üstünde kıvrılıyor, bir bodur meşe koruluğunun içinden yaylaların kıyısına iniyordu.

Sonbahar, usul usul sonuna doğru akıyordu. Bağların yaprakları şimdiden dökülmüştü, öğle vaktinin yumruğu rüzgârı durduramıyordu artık; öğleyi hiç yokmuş gibi geçiveriyordu, akşamlara kadar koşup duruyordu: rengârenk bulutlar götürüyordu. Bazı kere'ler, gecenin ortasındaydı.

Madeleine, son badem ağaçlarının altında durdu. Burada, tam Gardette'lerin karşısına düşerdi insan, şu domuz ahırları tarafına doğru. Olivier orda domuzları temizlemekteydi: gübreleri yaba yaba yere atıyor, gübreler yerde tütüp duruyorlardı.

Dudaklarını ıslattı, esash bir ıslık çaldı. Sonra dört ıslık daha, esash tarafından, saat dörtte geleceğini umduğunu belirtmek için.

Olivier, ahırlardan çıktı. Arıyordu. Madeleine kendini göstermek için bir ıslık daha çaldı. O zaman Olivier kolunu kaldırdı, sonra "olur" demek için bir ıslık ta o çaldı. ıslığının akıcılığıyla, aklından geçen herşeyi söylüyordu, yalan da değildi, bir insan sesi gibiydi bu ıslık: "Evet, güzelim, saat dörtte!"

Bu kış, meşe ormanını çok yormuştu, rüzgâr canına okumuştı, sinirliydi. Ölü yaprakların serinliği kokuyordu, yol ayakların altında konuşmaz olmuştu.

Canım saat, gün batımında, saat dörde doğru; tam akşam, ama birbirimizi görebiliriz birazcık. Onu şıracığa, sol yana oturtacağım, diye düşünüyordu, gözlerini göreceğim, gözlerini ancak böyle görebilirim, sağ yanda biraz ışık kalır; meşelerin altında çıkarsa karşıma. eh, o zaman birbirimize

sarılabılırız. Julia da bunu biliyordu. Sekiz güne kadar o da gidiyor.

Kilise sokağından in-di. Kapıların önünde kimsecikler yoktu. Pencerelelerden, kıpkırmızı korlanmış ocaklar görünüyordu. Meydanda çeşme, iri bir zeytin dalını bir keçi ahırının kapısından içeri iten bir küçük kızla yapayalnızdı.

— Benim, Mademoiselle, tavşanı getirdim.

— Yukarı gel, kızım.

— Görüyor musun, Clémence, diyor Mlle Delphine, Jérôme'un kızı bu işte. Ne güzel kız olmuş, görüyorsun. Peki bunu nereye koyacağız, bunu? Geçende... Madeleine, sen cici bir kız olsan ne yapardın? Bugün cuma -pazara kadar dayanır nasıl olsa, bu havada, sirke de olduktan sonra., şunu bir öldürsen..

— Benim önümde değil, diyor Clémence, benim önümde değil, dayanamam, yüreğim götürmez. Yook, yok, yavrum, yapma, diyor Madeleine'e. Madeleine, tavşanı arka ayaklarından tutmuş, silkmeye başlamıştı.

— Mutfığa git, kızım, diyor Mlle Delphine.

Bir koltuğa oturuyor. Tombul dizlerini düzeltiyor.

— Sen dayanabiliyor musun? diye soruyor Clémence.

— Pek zevk almam, ama yapılması gerektir, yapılır.

Madeleine, tavşanın kulaklarının üzerine zorlu bir yumruk indirdi. Ağzı burnu iyice kanıyor, kanlar bir çanağa akıyor, yumruğunun sesi ta burdan duyuldu.

— Yüzüp temizliyorsun, değil mi, kızım? diyor Mlle Delphine. Kapının ardında bir önlük asılı, satır da var, sonra et kütüğü. Sen iyi kızsındır, haydi bakalım.

— Haydi bakalım, diyor Clémence'a da, şimdi devam et.

— Nerede kalmıştım?

— Kamyoncu seni Gargan'a bırakmıştı. Ceketsiz bir a. dama rastlamıştın, gidiyordu, koltuğunun altında büyük def. terler vardı, arkasından da bir küçük kız, "Baba, baba!" diye bağıırıyordu. Sonra şu Afrika avcısı..

— Afrika avcılığıyla her yer doluydu, tarlalarda onar onar gittiklerini görüyordun; sonra dört nala geri dönüyorlardı: biri de saldırmalarıyla bir asmadan üzüm kesiyordu.

— Evet, burada kalmıştın: saldırmalarıyla...

— Önce, Delphine, diyor Clémence, pembe, tombul elini, kardeşinin kolunun üstüne koyuyor; önce sana tavşanı söyleyeyim. Şaraplı yahni yapma, kan fazla pişer, tadı olmaz: bak ne yapacaksın: eti soğanla, domatesle birlikte tencereye koyarsın, sonra, pişince, tam sofraya getirileceği sırada taze kan üzerine dökersin, tam sofraya getireceğin sırada, azıcık önce. Taze kan bir tatlı olur, bir tatlı!...

— Ama, kekikle!

— Evet, kekik, sonra herşey, her zamanki gibi, sonra göreceksin, bak.

— ... Neyse, Villeparisis'ye kadar gittim. İpissizdi. Annet yolunun ağzında, eski kireç ucağında, bilirsin, bir seyyar hastane vardı. Doktora gittim, “Kâğıdımı imzalayın”, dedim ona. İmzaladı. Üzgün görünüyordu. Dışarıya bakıyordu, kalemını durdurarak dinliyordu. Sonra ona dedim ki: “Ne dersiniz, bey? dedim. Jablines için, ne dersiniz?” - “Köprü yıkıldı,” dedi bana. - “Peki, öyleyse?” Bir sargı bezini sarıyordu. “Bir asker sizi geçirir”, dedi, sonra: “Çabuk kaçın, dedi. Her dakika yaralılar gelebilir, dedi. Haydi, hanım, haydi, kaybedecek vakit yok”, dedi.

Aklı başından gitmişti adamcağızın. Dediği gibi oldu: bılı asker beni geçirdi, başı sargılıydı. “On kuruşu vermiyecek misiniz?” dedi. Usul öyleymiş, on kuruşunu verdim. “Eve varınca...” diye düşünüyordum.

Ama neler oldu, garibim, neler oldu, ah! evet; insan kadın oldu mu sadece! Önce bir kalabalık boşandı, yollar ağzına kadar doluydu bütün gün, sonra da yalnız başına bir küçükçük oğlan geçti. Elinde bir yumurta vardı. Sonra bir kaz geçti, oğlanın ardından bağıırıyordu. Oğlan da öndekilerin ardından bağıırıyordu. Hepsi de çıldırmaş gibiydi.

Gecenin ortasında ev çatırdamıya başladı, sonra pancurlar dövüldü. Yorganın altına sokuldum. Ertesi gün gör-

düm. Sarmaşıktı. Bilirsin, sarmaşık, koca sarmaşığı hatırlıyor musun? Oydu işte. Oydu, Delphine: kolunu pancurun üstüne atmıştı, pancuru koparmaya çalışıyordu. “Dur bakalım!” dedim ona. Ben gitmedim. Değneğimle pencerenin yanında durdum, bütün gün gözetledim. Fazla yaklaştı mıydı bütün gücümle vuruyordum. “Yorulacaksın,” diyordum. Kolu kırılınca yoruldu.

Bu arada, taşlı yolda at koşturuyorlardı durmadan, geçiyor, geçiyor, geçiyorlardı. Marne’nin öte yanında durmadan borular çalınıyordu, uzakta da tüfek sesleri. Sonra top. “Of”, diyordum, “yeter, yeter”, diyordum, kulaklarımı kapıyordum.

Bir ara, aşağıda, süvariler Marne’i geçtiler. Sonra dört nala gidiyorlardı. Sonra bir değirmen taşının çevresinde gördüm onları. Kılıçla vuruyorlardı, kim bilir neye vuruyorlardı.

Ertesi gün saati aldım, sonra kendi kendime: “Paris’e varınca Delphine’e yazarsın, Valensole’a gidersin”, dedim.

Annet’ye geldim, bilirsin orayı, “La Coquette” villasının önünde, Shumacker’i ön parmaklığa bağlamışlardı. “Ne diye?” dedim kendi kendime. Hatırlarsın, cici cici kunduralar yapardı hani. “Ne diye?” dedim. İlerledim. Ölmüştü, oracıkta, ölmüştü, Delphine, ölmüştü, biliyor musun. Zavalıcık, ne kadar da sinekler kaplamıştı üstünü, kımıl kımıl kımıldıyordu bu yüzden.

Madeleine mutfakın kapısını açtı:

— Tamam! dedi. Deriyi pencereye astım. Karaciğeri çanağa koydum. Ödünü aldım. Ayakları kestim. Karnına bolca sirket döktüm, söylediğiniz gibi. İşkembeler kovanın içinde. Hepsi hazır. Ama gidip bir baksanız da içeriye alsanız, mutfakta kocaman bir sinek var.

İKİNCİ BÖLÜM

YAYLADA İLKBAHAR

Madeleine, bulaşık beziyle, çabuk çabuk ellerini kuruyor, bedeni ılık sesine doğru atılacak gibiydi, babası içeri girdiği zaman çıkmak üzereydi.

— Buraya gel, dedi babası, gel de şunu oku, Julia'yı da çağır.

İlkbahara açılmış pencereden mavi dağlar üzerinde, badem çiçeklerinin arasından ta nerelere kadar gidilebilir, Olivier da orada, bodur meşelerin altında ılık çalıyor.

— Gene, hep böyle.. diye başlıyor Madeleine.

— Ne var? diyor babası.

— Hiç, ver.

Kardeşinin mektubunu alıyor, pencereyi kapıyor.

— Julia! diye sesleniyor babası.

Julia geliyor, sıhhatli, güzel bedeniyle bütün kapıyı kaplıyor, başından, boynundan, güzel ayaklarına kadar, usta bir bıçakta yontulmuş. Kalçaları eteğini şişiriyor. Küp dibinde zeytinyağı gibi parlak, kara saçlarını düzeltiyor.

— Mektup geldi, diyor kaynatası. Haydi, Madeleine, yüksek sesle oku.

Bastonuna dayanıyor, sağlam kulağını uzatıyor. Julia, ilkbaharın, dağın, çiçekli bademlerin bulunduğu bu camlar ötesine bakıyor.

“Sevgili karıcığım, sevgili babacığım”,

— Tarih kaç?

— 22 mart.

"Sevgili karıcığım, sevgili babacığım,

"Size biraz kendimden haber vereyim, haberlerim çok iyi şimdilik. Paketi aldığım sırada yürüyüşlere çıkıyorduk; bilirsiniz, benim ayaklarım yürümeye elverişli değildir. Ben de bekledim. Domuz sucuğu yollamışsın, teşekkür ederim. A. yaklarımı yağlamak için, biraz eri niş domuz yağı, koymam gerekiyor, ayaklarım hep aynı, evdeki gibi. Bir saatçik bir yol yürüdüm mü hemen acımaya başlıyor. Bir de, bu dinlenme kunduraları elime geçeli beri; gelirken giyiyorum. Yalnız, içine su giriyor. Bugünlerde bizim Maria'dan bir kart aldım, beni çok memnun etti; hayata iyi yanından bakmasına da sevindim. Ona cevap yazmak isterdim ya adresini öyle kötü yazmış ki bir türlü anlaşılıyor, okunacak gibi değil. Çiftliği değiştirdiyse "Chaurane" a gelecek muhakkak. Ben onu bilirim. Çift demirli sabanı kaptırmamaya dikkat et. Onun gözü bunda. Sonra bilirsiniz, o birşey aldı mı geri vermez...

— Dur, dedi babası; sonra Julia'ya döndü:

"İyi aklıma geldi, sabana bakıyor musun?

— Asılı duruyor, dedi Julia, çengelden, kollarından asılı, baktım, ağacı doğru, bynamamış; hemen bir aydır da zeytin yağı şişesinin dibini demire döküyorum.

— İyi, iyi, çünkü bundan faydalanacağız.

"Maria, Saint-Firmin'de miydi?

— Evet, "Saint-Firmin tarafında Les Chauvinières."

— Oku haydi.

"Burası pek hoş değil öyle, ama elden ne gelir! Sonunda dönelim de, bütün istediğimiz bu. Az önce biraz kar yağıyordu. Şimdi yağmur yağıyor. Domuz yağını unutmayın. Sevgili karıcığım, daha önce bulunduğum yer bir çiftlikti. Domuz gübresi için iyi bir yol bulmuşlar. Bunu küçük bitkilere koyduklarını görüyordum. O zaman bu yakar dedim. Bana yok dediler. Yakan sidiğlidir. Bir hark yapmışlar. Böylece sıdık, bu gübrenin üstünden akıyor, gübre de kullanılabilir böylece. Sektör fena değil. Redif askerlerinin ye-

rine goldiler. Budalalık etmedin mi rahatsın. Benim size anlattığım Perpignan'lıydı, bir sandal fabrikasında çalıştığını biliyorsunuz, dün öldürüldü, ama bu kendi kabahatiydi. Ben böylelerinden değilim. Şimdi bana, belki de büyük savaşa gideceğimizi söylediler. Adını söyleyemem, ne demek istediğini gazetelerden anlarsınız. Dert etmemeli. Hem belli de değil. Herneyse, mecburuz işte. Ha, size söyleyeceğim birşey daha var: Colon'da haberci olan bir Valensole'ludan Bonnet'nin öldüğünü duydum. Acılarına benim de paylaştığımı söylersiniz anasına. Bir de size Casimir'in çiftliğini satın almak fırsatını kaçırmakla çok budalalık ettiğini söylemek istiyorum; mademki satılıktı, ot içinde de kalsa satın almak lazımdı. Ben döndüm mü yoluna koyardım. Ne oldu Casimir? Olivier'nin cepheye gideceğini yazıyorsunuz, bu sefer fırsatı kaçırmayın. Bu gençler her zaman budalalık etmeye kalkarlar; öldürülebilir, o olmayınca da yalnız büyük babayla ana kaldığı için, aşağıdaki tarlaları satmak isteyebilirler, bu bizim işimize yarar. Bizim orda bir toprak parçamız var ki kaybolmuş bir topraktan başka birşey değil, o zaman yuvarlaklaşır. Babacığım, buna dikkat et, gözünü dört aç. Oğlan gider gitmez var, bak, göreceksin. Söyliyecek başka birşey bulamıyorum. Kardeşim Madeleine'in gözlerinden öperim. Şu sana söylediğimi unutma, hiç aklımdan çıkmıyor.

"Gözlerinden öperim karıcığım, ellerinden öperim babacığım.

"JOSEPH"

Julia içini çekiyor. Madeleine mektubu eline veriyor. Bir kere daha büküyor, sonra önlüğünün cebine koyuyor.

— Hakkı var, diyor babası. Akıllı davranmadık. Gardet-terlerin bu tarlasına dikkat etmeli. Olivier'nin burada son günü. Daha sonra gider, bakarım.

Julia bir hareket yaptı, kaynatası durdu, ona baktı.

— Belediyenin adamı gene tarlalarda, dedi.

F. : 4

— Kime gidiyor? dedi baba, dudakları hafiften aralanmıştı.

Julia göğsünü dövdü.

— Gene orada, dedi. Kapının ordan geliyordu. O zaman ben... Benim çıktığımı gördü, orda öyle... Yok diye işaret etti bana eliyle.

— Peki kim?

— Buissonnades'ların Arthur.

— Arthur mü! diyor baba. Şu kocaman adam mı? Félicie'nin kocası mı? Asma aşılmasını öylesine iyi bilen? Şu kötü felâket yılında bize yardım eden? Şu güzel adam mı?

— Evet, diyor Julia, o! Félicie küçücük çocuğuyla yalnız kalıyor!..

— Bastonumu ver, diyor baba, ben gidiyorum. Yapayalnız bir kadın! Bu rezil günlerde yalnız. Rezil zaman!

Bastonunu alıyor, çıkıyor. Kapıyı çatırtıyla, sonuna kadar ilkbahara açıyor.

Madeleine alnını cama dayamış, babasına bakıyor. Babası Buissonnades yolunda, elinden geldiği kadar aceleyle yürüyor.

— Ölüler çoğalıyor, diyor Julia.

Ölüler çoğalıyor, diyor gene. Olacak gibi değil. Arthur! Hatırlıyor musun, Madeleine?

Madeleine, yüzünü cama dayamış, ağlıyor.

— Bizim de başımızda, diyor Julia, hepimizin başında aynı şey! Madelon, bizleri gerektiği gibi düşünmüyorlar.

Julia ahıra dönüyor.

Alnını dayadığı cam, Madeleine'i üşütüyor: gözyaşları camın üzerine aktı, her şeyi karıştırdı. Bu yeşil buğdaylardan, bu çiçekli bademlerden, bu kırlangıçlardan bütün görülenleri, bütün bunları gözyaşları karıştırdı. Görülmüyor artık, pek titrek. Arthur! Bu adamla bir yakınlığı yok, ama insan duydu mu gene de ağlıyor işte. Öyle yakışıklı bir adam! Öyle iri! Hele bir de gülüşü vardı ki. Hayır, herşeyi karıştırdı bu, herşeyi sildi, pek bulanık.

Pencereyi açsa olur biterdi, herşey yeniden aydınlanırdı:

badem ağaçları, buğdayların üzerinde karpuzlar gibi yuvarlak gölgeler. Sudan yeni çıkmış gibi serin rüzgâr. Lâleler, kırangıçlar, dökülen badem çiçekleri. Eşiğe, sütünü içmeye gelirken, çanağın doluverir hemen, kaldırmaya cesaret edemezsin. İçersin, ağzında, dişlerinde tutarsın. İçtin mi, çiğnersin, acı bir su gibidir.

Bizim de suçumuz yok değil, Tanrım, gerektiği gibi düşünmüyoruz ölümü, her zaman düşünmüyoruz.

Jérôme, tam yolların kavşağında, belediyenin adamının ardından yetişti Buissonnades çiftliği şimdiden görünmeye başlıyor, ağaçların ucunda.

— Albéric, diye bağıyor, bekle beni.

Öteki duruyor. Acelesi yok. Félicie'nin tavukları çağırışı ta buradan duyuluyor.

— Hızlı gidiyorsun, diyor Jérôme, soluğum kesildi.

— Öyle mi dersin? Bana da yavaş yavaş gidiyorum gibi geliyor. Adımım böyle. Hep aynı.

— Peki, ne haber? diye soruyor Jérôme.

— Ne haber olsun istiyorsun?

Albéric başını çeviriyor, çiçek açmış badem ağaçlarına bakıyor.

— Küçükler, küçükler, minikler... diyor Félicie, orda, uzakta.

— Joseph'ten iyi haberler var mı? diye soruyor Albéric.

— Bu sabah mektubu geldi.

— Talihiniz varmış! diyor Albéric usulca.

— Peki sen, diye başlıyor Jérôme, arkasını getirmeye cesareti yok.

— Ben de, bildiğin gibi, gene..

— Arthur mü?

— Arthur!

— Kahpe dünya!

— Dünyadan ne istiyorsun? Kahpe diyecekse bizlere demeisin.

Arthur! Tam da o! Bulunmaz yiğit. Öyle sağlam. Hem sonra bir işçi! İşçi ya!

— Pekî, söylenmesin mi istiyorsun?

— Neye yarar ki, önceden söylemek gerekirdi... Ah! Jérôme, bir zamandır hayatlıktan çıktı şu benim yaşadığım; hayat değil! Her gün götürüyorum bu kâğıtları, her gün! Öncekiler... onlara koltuk kabartıcı şeyler söyliyorlardı: Vatan! Şeref... Bilirim ben.. Belediye reisi benimle birlikte geliyordu. Şimdi, böyle şeyleri nasıl söylersin gayrı? Her sabah bakıyorum. Kâğıt yoksa, "Of! az sonra gelecek, az sonra!" diyorum kendi kendime. Bütün gün titriyorum. Kâğıt varsa, her seferinde aynı şey, darağacına gider gibi gidiyorum. Of! ben paramı kazanıyorum! Of! ben ihtiyarlık ekmeğimi kazanıyorum! İhtiyar ekmeğimi kazanıyorum, of! yüreğim çattadak çatlayıncaya kadar!

"Olmaz gibi görünüyor! olmaz gibi, ben söylüyorum sana; böyle gittim mi hepsi gözlerimin önüne geliyor. İnsanlara alışmışsın. Bilirsin. O zaman kendi kendime: "Arsène'e gidiyorsun, yanına varacaksın: anası orada olacak, karısı da orada olacak, bulaşık teknesinin yanında; bütün bunları görüyorum. Kapıyı açtığın zaman, kadın, gelen kim diye başını çevirecek. Giren de ben olacağım. Ben! Böyle olur işte, basar girerim!..." diyorum.

— Allah belânı versin!..

— Evet, Jérôme, ne dersen de, hakın var. Böyle sabah kadar sırala küfürleri... Ne yaparsın, bilmiyorum artık, ben, şimdi... Girerim işte. Beni görürler işte! Oradayım. Onlar da işte orda, dudakları ot gibi.

"Belediye reisine söyledim. Bana dedi ki: "Ama şey gibi görünüyordu, dedi, alıştıkça..."

"Alışmak, buna alışmak! Yok, bu olamaz, tabiata çok aykırı birşey bu, çok!

Félicie, tavuklara yem veriyordu. Geldiklerini gördü. Bir zaman baktı durdu; sonra, daha iyi görmek için, elini

gözünün üstüne getirdi. Albéric'i tanıdı. O zaman, mısır dolu özlüğünü öylece bıraktı, dökülen tanelerin üzerinde bir tavuk savaşıdır başladı. Koşa koşa tavukların arasından geçti, çiftliğe girdi.

Jérôme ile Albéric varıyorlar, dümdüz, eski yürüyüşleriyle. Girdiler. O herşeyi önceden anlamış. Yarı yarıya yatmış masanın üstüne: burnunu, ağzını tahtanın üstünde eziyor, iki yumruğuya masayı dövüyor:

— Hayır! Hayır! diyor. Hayır!..

Çiftliklerden altı çocuk bunlar, hepsi küçük, biri biraz daha büyük: "diği komutan."

Bayan öğretmen dedi ki: "Marie, en büyük sensin, onlarla git, onlara göz kulak ol, çünkü görüyorsun ki ben, bu başıma gelenlerle..."

Avludan çıkar çıkmaz kabak patladı: "Ben sizi eve götüreceğim."

— Ben seninle oturmuyorum ki, dedi Albert.

— Herkes kendi evine demek istiyorum ben de, diye belirtti Marie, ben daha büyüğüm.

— Ölçelim, dedi Albert.

— Bir kere, birşeyler yapan olursa, onu öğretmene söyleyeceğim, sonra sana zorlu bir tokat yapıştırırım. Ağlama, Pierrot!

Köyden yaylaya doğru çıktılar böylece, yolda, her karışlarına çıkana, yüksek sesle: "Günaydın, beyefendi! Günaydın, bayan!" deniliyordu, bu da çok güldürüyordu.

Sonra Marie, Albert'e iki kere:

— Tokatı yiyeceksin, dedi.

Sonra da dediğini yaptı. Yaptı ya! Sonra da bir erik ağacı gibi sarstı mı sana. Albert pis sözler söylüyordu; kızların eteğini çekiordu. Tokatını yedi. Gözünü köpekler gibi yaptı.

— Hah! Şimdi rahat dur, çocuk!

Yaylaya geldiler, küçük Paul bağırdı:

- Lâle! Lâle!
- Koşmaya başladılar.
- Lâle, lâle!
- Kırmızı!
- Benekli!
- Sarı!

O kadar çok topladılar ki en sonunda oturup paylaşmak zorunda kaldılar. Hepsinin de parmakları yemyeşil olmuştu. André parmaklarını emiyordu. Gene tokata başvurmak icabetti.

- Zehir bu, görmüyor musun!
- Ne zehiri, şekerli!

Parmaklarını bir mendille kurulamak icabetti. Demetler yapıldı, yeniden yola koyuldular, türkü söylüyorlardı:

Talipans, talipans

Beau mignonne comme avant.

ve hep türkü söylüyerek, güzel güzel yürüyerek epeyce yol aldılar.

Güzel bir güneş vardı, bulutların gölgesi de tarlaların üzerinde kocaman hayvan sürüleri gibi yürüyordu.

Bazı anlarda, bu gölgeler yolun üzerinde yürüyorlardı. O zaman yol, kapkaranlık kesiliyordu. Bir iri damla düşüyordu, ya da iki: tozun içinde "pıt" ediyordu, yusuvarlak kalıyordu. O zaman bütün küçükler, buluta bakmak için, burunlarını havaya kaldırıyorlardı.

- Bak nasıl!
- At gibi!
- İnek gibi!
- Keçi gibi!
- Buluttan ağaç gibi!

Sonra güneş geri geliyordu, çünkü gölge çabuk giderdi, sonra herşeyle de alay ediyordu, tepelerde dosdoğru gidiyordu, evlerin üstünde köstebekler gibi.

Gene oturdular. Nerkislerden sonraydı. Nerkisleri, lâle,

leri, menekşeleri, koyungözleri, yeşillik olsun diye de otları vardı. Herşey gibi güzeldi. Artık şarkı söylemekten başka birşey bilmiyorlardı.

Küçük Paul, demetini bir şamdan gibi taşıyordu, sonra oturanların çevresinde dolaşıyor, türkü söylüyordu:

— Harp! Harp! Harp!

Kırlangıçlara epeyce gülmüşlerdi: Antoinette, sinek yakalar gibi yakaladığını sanıyordu. Biri geçti miydi, havada eliyle “puf” yapıyordu. Sonra, parmaklarını açınca, apışıp kalıyordu.

Bu sırada Chaurane’ların Jérôme geldi.

— Ne yapıyorsunuz orda, dedi, okul ne oldu?

Hep birden cevap verdiler:

— Okul, okul...

Marie anlattı:

— Öğretmen gidin dedi bize, bugün ders yapılmıyacak dedi, kardeşim ölmüş dedi. Böyle işte.

— Buissonnade’ların Paul yok mu? diye sordu Jérôme.

— Burdayım! dedi Paul.

— Gel, dedi Jérôme. Gel bakalım, elini ver bana. Annen seni istiyor. Çiçeklerini at; haydi gel, yavrum!

— Evet, dedi Olivier, keçileri bu akşam, bu son akşam ben götürmek istedim. Sonra seni görmek için. Bu sabah, ben ısıklı çalınca duymadın mı?

— Duydum, duydum, dedi Madeleine. Yüreğim şimdiye kadar hopladı durdu bu yüzden. “Bir anlasa!” diyordum kendime. Sen ısıklı çalarken, babam elinde bir mektupla içeriye girdi. Okumak icabetti. Sen de ısıklı çalıyordun!

Akşam oldu. Olivier’nin keçileri nadaslı tarlada. Asker pantolonları giymiş, yepyeni, gök mavisi tozlukları var; ama üst tarafında her zamanki gömleği. Gömleğinin kollarını kıvrırmış, kırmızımsı kolları dirseklerine kadar görünüyor. İki günlerde kökünden kesilen güzelim, kıvrırcık saçları da yerinde daha.

Madeleine tozluklarına bakıyor:

— Bu şeyler, diyor, bu şeyler at bacaklarına benzetiyor bacaklarını.

— Kullanışlı değil, diyor Olivier.

— Madeleine, diyor Olivier, bu akşam son akşam.

— Son akşam, diyor Madeleine.

— Şimdi, kim bilir ne zaman...

Madeleine, Olivier'den biraz daha küçük. Ona aşağıdan bakıyor. Saçları kestane rengi, kestane rengi saçlarının üstünde bir tutam da sarı saç var, boşlukta, hep uçuyor. Sonra bir de gözleri var ki içindeki herşey ordan görünüyor.

Şimdi de bir damla gözyaşı.

İri dudakları titredi. Bir damla gözyaşı düştü.

Yolun kıyısına oturmuşlar. Keçilerin çingırağı duyuluyor. Olivier, Madeleine'in elini eline aldı. Önüne bakıyor, uzaklara, bütün düşüncelerinin üzerine kapanmış gözlerle bakıyor. İçine kapanık bir adam bu, herşeyi saklayan bir adam, ince dudaklarını ancak aşkla, dostlukla dolu sözler söylemek için aralayan bir adam. Kara saçlarının kıvrımları rüzgârda kımıldıyor.

— Madeleine, şey diyecektim sana, Madeleine, beni beklemek istersen, bekle, Madeleine.

— Başka türlü olamaz Olivier. Ötekiler, benim için, hiç, hiç.

— Ben söylüyeyim de sana, bilinmez. O akşamdan beri, hani, şu elma sepeti... eline dokunduğum zaman.. O akşamdan beri, değiştirmenin hiç sözü edilemez, edilemez. Ama sen?..

— Aslanım, ben de, öyle şey olmaz. İstesem de değiştiremem. Hep seni düşünüyorum, hep seninleyim. Gözlerini görüyorum, gülüşünü görüyorum, dişlerini görüyorum. Elimi öptüm, sen öpmüştün diye. Şu sen günlerde, sen Briançon'dayken, buraya kadar geliyordum, dağlardan yana bakıyordum. "Orda, yukarda..." diyordum kendi kendime. "Yukarda!" Gök aydınlıktı. Ordan rüzgâr esti miydi, "Onun rüzgârı bu!" diyordum.

Yolun kıyısında öylece kaldılar; yalnız Olivier, kolunu Madeleine'in beline doladı.

— Sonra keşilerini çağırdı, küçük sürüyü yola topladı, sürdüler, çiftliklere doğru. Birbirlerinin serçe parmaklarından tutmuşlardı, yanyana gidiyorlardı. Bodur meşelerin sonunda durdular. Orda birbirinden ayrılan iki yol vardır: biri Gar-dette'lere gider, biri Chaurane'lara.

— Bu akşam biz, dedi Madeleine, Julia, babam, bir de ben, Félicie'ye gidiyoruz, olmayan cesedi beklemeye.

— Annem de, dedi Olivier.

— Sen de gel, dedi Madeleine, gel. Gene görürüm seni.

— Ben gece yarısına doğru gidiyorum, dedi Olivier, yürüye yürüye, dedemle, dedem Durance'a kadar gelecek benimle.

— Gel, dedi Madeleine.

— Gelirim.

Olivier onun gidişini seyretti. Madeleine döndü, eliyle Allahımsarladık dedi. Çiçekli bir badem ağacının altında, bastıran gecenin içinde silininceye kadar ardından baktı.

Güzel, yıldızlı bir gece, hafif ama kasları kuvvetli bir rüzgâr geceyi iyice yumuş, arıtmış.

— Sen önden gir, diyor dede anaya. Olivier çantalarını, deyneğini buraya bırakacak. Ölü evine canlı insan yüküyle girmek iyi değil. Samanın içine koy şunları, oraya, dedi: şişeyi doğru koy, deyneğini duvara daya. Çıkarken elimize değer, yerini anlarız.

Çiftlik odasında çıt yok, yalnız zaman zaman, öksürük sesleri.

— Gel şimdi.

Çiftliğin büyük odası kalabalık. Herşey kaldırılmış: büfe, dolap, tekne. Duvar boyunca dik arkalıklı iskemleler sıralanmış. Boş odanın çevresinde iskemlelere oturmuşlar. Ocak söndürülmüş. Küller süpürülmüş, artık ateş olmadığını belli etmek için külleri ocağın ortasına yığmışlar.

Odanın ortasında masa çırılçıplak, bomboş, masanın dört köşesinde yanan uzun, sarı şamdanlar.

Bütün yaylalılar burada. Hepsî gelmiş: ihtiyarlar, kadınlar, kızlar, katı iskemlelerinin üstünde kaskatı. Hiç birşey sbylemiyorlar. Gö'genin sınırındalar. Boş masaya, şamdanlara bakıyorlar, şamdanların ışığı dizlerinin üstündeki ellerine geliyor birazcık, ısıtıyor. Zaman zaman biri öksürüyor.

Félicie, yas elbisesini çıkardı. Yas elbisesi dolapta her zaman hazır: kara etek, ak ak noktalı, kara göğüslük, başının üstünde bir kara yazma. Kara yazma birdenbire ihtiyarlatmış onu. Kızarmış gözleri, büzülmüş dudakları görünüyor yalnız.

Kapının önünde duruyor, karşılamak için.

— Başın sağ olsun, Félicie, diyor dede.

— Teşekkür ederim, diyor Félicie.

Küçük Paul de onun yanında, pazarlık elbisesini giydirmişler, çenesinin altında güzel, mavi bir kordelâ; saçlarını ısıtıp ayırmışlar.

— Teşekkür ederim, diyor o da.

Bütün yaylalılar geliyor. Dışardan ayak sesleri geliyor, konuşmalar. Sonra, kapıya yaklaşınca herşey susuyor. Fısıldaşıyorlar. Félicie bekliyor, kapının dibinde kaskatı, kapı kara. Giriyorlar. Elini uzatıyor.

— Başın sağ olsun.

— Teşekkür ederim!

— Teşekkür ederim! diyor küçük Paul.

Giriyorlar, ocağı sönmüş çiftlik odasının çevresindeler. Hepsî kaskatı, dilsiz, burda bulunmayan cesedi bekliyecekler.

Félicie, masanın bir ucuna ilişti. Küçük Paul, onun yanına, yüksek bir iskemleye oturdu. Ayakları yere değmiyor.

O zaman ihtiyar Marthe doğruıdu, Félicie'nin yanına geldi.

— Tuz küleğin var mı? dedi.

— Şuracıkta.

Ocağın kösesini gösterdi.

İhtiyar Marthe gitti, küleği aldı. Geldi, masanın yanına oturdu, Félicie'nin hizasında, ama öte yana. İkisi de beklenen ölü'nün baş ucunda gibi. Bekliyorlar... Öksürükler tutuluyor.... Büyük bir sessizlik örtüyor herşeyi.

— Harpte ölen Arthur Amalric'in namevcut ruhunu bekliyoruz, diyor ihtiyar Martre. Herkes, toprağın tuzu olana beslediği dostlukta toplansın...

Elini küleğe sokuyor. Bir avuç tuz çıkarıyor, boş masanın ortasına koyuyor, küçük bir yığın yapıyor. Entarisinin altında, zeytin çekirdeği bir kocaman tesbih çıkarıyor; masanın önünde diz çöküyor.

Ağır sessizlik geri dönüyor.

— Arthur'üm, Arthur'üm diye haykırıyor Félicie.

Ağaç gibi kaskatı. Kara yazmasının ardından önüne bakıyor.

— Arthur'üm! Yiğit Arthur'üm! "Kendine iyi bak!" demiştin bana. Var şimdi bana bir bakan, yaşadıkça bakanım var...

— Herkes, dünyanın tuzu olana besteliği dostlukta toplansın, diye uğulduyor yaylalılar.

Olivier, Madeleine'i arıyor. Madeleine orada, öte yanda. Kendisine bakıyor. Olivier, merhamet kelimeleriyle dudaklarının titrediğini görüyor. Gözlerinde parlayan gözyaşları görüyor. Olivler de iki kere:

— Herkes dostluğunda toplansın!... demişti.

Şimdi birşey demiyor artık. Birbirlerine bakıyorlar, göz gözeler, birşey demiyorlar... Dudaklarını sıkışmışlar. Madeleine ağlıyor, birşey demeden...

Bu sefer tepeden tırnağa asker kılığında. Kaydolmuş. Gidecek... Bakışları, Madeleine'e giderken, bu çıplak masanın üstünden, şamdanların arasında parlayan bu küçük ölü tuzu yığının üstünden geçiyor.

Madeleine otlar üzerinde yürürken eteği bir tuhaf hışırdardı, bu hışırtıyı duyar gibi. Lâmba olsaydım ben, diye düşünüyor, lâmba, ağaç, masa, domuz olsaydım, kalırdım. Köpek olsam, kalırdım. Köpek olsaydım...

— Bıçare Arthur'üm benim! diye haykırıyor Félicie. Bundan böyle seni görmeyeceğim, öyle mi? Sen gittin, bir daha hiç geçmiyeceksin elime. Bıçarem, başucunda bekleyip de gözlerini bile kapıyamadım! Bıçarem, kuru yerde, hay-

vanlar gibi öldün, yapayalnız! Oysaki ben herşeyimi satabilirdim, öylesine seviyordum seni... daha yeni yeni yaşamaya başlıyorduk...

— Herkes dostluğunda toplansın!...

Madeleine'in kalın dudakları kıpırdıyor:

— Olivier!

Dede işaret etti, Olivier doğruldu. Gene sessizlik başladı. Félicie, Olivier'den yana döndü, ağlamaktan bitmiş, bıçare gözleriyle, birşey demeden baktı.

— Allahaismarladık, anne, dedi Olivier.

Delphine kız, başıyla "evet" yaptı.

Dede ile Olivier, Félicie'ye yaklaştılar. Félicie doğruldu. Olivier'ye uzatıyor elini.

— Allahaismarladık!

Dede, elini Félicie'ye uzatıyor.

— Allah yardımcısı olsun, diyor.

— Teşekkür ederim, diyor dede.

Olivier herkese bakıyor, Allahaismarladık demek için.

Boğuk hıçkırıklarla ağlaşıyorlar, her yanda ağlaşıyorlar, bütün gidenleri hatırlıyorlar o zaman, önceden gidenleri, ağtıların içinde erkek adları duyuluyor.

— Garip Jean'ım!

— Barthélemy!

— André! Garip André'm!

— Hepinize Allahaismarladık! diyor Olivier.

Madeleine'den yana bakıyor: Madeleine ıpsıslak yüzünü ona doğru uzatıyor.

Allahaismarladık dercesine kolunu kaldırmıyor, geri geri kapıya doğru gidiyor.

Gene başlıyor ihtiyar Marthe:

— Herkes, toprağın tuzu olana beslediği dostlukta toplansın, diyor.

— Şişeyi çıkar, diyor dede karanlıkta. İç...
Olivier içiyor,

— Ver bana, diyor dede.

Durance'a geldiler, ovanın ucuna; söğütler arasından, istasyonun kırmızı yeşil ışıkları görünüyor.

— Buradan dönüyorum ben, diyor dede. Sonra: "Dur, seni bir göreyim."

Çakmağını yakıyor. Gecede, kırmızı ışık yuvarlağında, birbirine uzanmış iki yüz.

— Dediğimi unutma, diyor dede: "Gerekenden fazlasını yapma. Aslolan geri dönmendir..."

Işık söndü, karanlıkta kaldılar; bedenlerini duymak için karanlıkta kucaklaştılar.

Çok geçmeden Olivier'den ses gelmez oldu; gittiği yol yumuşacıktı.

Gece, hiç birşey olmamış gibi.

İLK MAHVEL

Olivier, gelen adama baktı. Tozluklarla, çamurlarla ağırlaşmış bir asker. Bol bir kaput giymişti, koltuğunun altında söğütten bir deynek. Ellerini ovuşturuyordu.

— Berthe! diye seslendi. Biliyorsun, bu soğuk, bu bulanık hava. Nerede bu kız? İçecek birşey ver. Haydi, deli kız, hey!

Geldi, sobanın yanına oturdu. İri kalçalarıyla hemen hemen çevreliyordu sobayı. Elbisesi tütüyordu. Kıpırmızıydı, yüzü kıl içindeydi, bıyıklarını emerek soluyordu.

Berthe içki getirdi. Asker, elini Berthe'in kaba etlerine attı.

— Berthe, deli kız, dedi. Bir sinir, bir kemik, severim böylesini!

— Bıraksana, dedi kız.

İçkiyi dökmek için usul usul kıvranıyordu. Asker, kocaman başını kızın kalçasına doğru uzattı:

— Ben böyle kış atanlarını severim. Onbaşın içinse, boş ver. Bara kaçtı, bu sabah erkenden.

— Bir bu domuz, bir de bölük! böyledir o, dedi Berthe. Sıyrıldı. Boz dudakları büyük bir yorgunluğu çığniyordu. Adam, Olivier'ye baktı.

— Sağlığına! dedi, sonra içti.

— Hangi böyük? diye sordu sonra.

— Ben yardıma gidiyorum.

— Hangi yandan?

— Vadiye.

Adam, Olivier'ye yaklaştı. Mutfağa doğru göz kırptı, kız mutfakta kadehleri ovuyordu.

— Öylesine benzemiyor, dedi, ama arada sırada, bunun gibi bir asık suratlı, hayatı güzelleştirir. Yalnız, kesesi dolu görünmek lâzım işte. Bir nakliyeciy vardı, başcavuş, şimdi süvari çavuşu. Hiç boş kalmaz... Anlıyor musun?

Bir nal sesi duyuldu. Adam atladı, kapıyı açtı:

— Daumas! Daumas! diye bağırды, dur burada, eşek kafalı!

Öteki, hep tırısı giden katırının üstünde oynuyordu. Bardan yana geliyordu; yolun gürültüsünde hep aynasız kelimeler savuruyordu; sırtında boş tenekeler tangırdıyordu.

Olivier, eşiğin basamağından indi. Meyhanenin kapısı kapanırken belini son bir kere daha ısıttı. Askı ağır geliyordu.

— Haydi... dedi, ileri! Yorgunluğu ısıtmalı.

Kendisiyle birlikte, fıçı çemberinden bir ufuk götürdü. Ötesi, sisti.

— Tarlalarda atlılar, çevik, sessiz bir yüzüşle ilerliyorlardı; önce boz, sonra kara, sonra boz, sonra sisin geniş kollarının ağır sarılışıyla silinmiş. Üstü muşambalı arabalar, sırtlarını şişirip gidiyorlardı; bisikletçiler, kütük dolu yerlerden, çekirgeler gibi zıplıyorlardı.

Yolun iki yanında düz, büyük, boş tarlalar olmalıydı.

Çamurun tek başına, baykuş gibi ötüşü duyuluyordu; orda, uzaklarda, belki de köyler vardı. Kaynayan bir kahve kokusu duyuluyordu.

Sisin ötesinde, nakliye arabalarının altında toprak, durmadan, boğuk boğuk inliyordu, dalgalı denizler gibi uğulduyordu.

Toplar sisi şiddetle oydu.

Olivier hendeğe çöktü. Çantasının ağırlığı, bıçak gibi omzuna saplandı.

— Alçaklar! diye küfretti.

Batarya, şimdiden uzakta, ilerde, cephane sandıklarına, tekerleklerle, topçulara takılan kayışlarıyla, sığıyordu.

Bir zamandır, müthiş bir gübre kokusu, kişnemeler, nal sesleri, insan sesleri, bağırımlar geliyordu; bir çekiç yumuşak demiri dövüyor, sonra örste çınılıyordu. Tarlaların yumuşak çamuru üzerinde, topraklar içinde yuvarlana yuvarlana bitmiş bir arabanın dingil gıcırtiları: atlar, arabalar konak yerine yaklaşıyorlardı.

Birdenbire, kızıl bir ateş yükseldi. Baştan başa sise, duma,na bürünmüştü. Yoğun havanın çok yükseklerine sığıyordu; orada diz çöküp duruyordu, dizini çenesine dayıyordu, sonra ayaklarını yere kadar uzatıyor, sonra parmağını oynatarak yeniden hareket ediyordu. İnsanlar, kocaman, kara kıskaçlarla, çevresinde koşuyorlardı

— Kaldırın, kaldırın; altından tutun, kıskaçlarla. Hep birden, dikkat, hop!.

Alevler saçan bir tekerlek çemberi çıkardılar, dumanların, kıvılcımların içinde, bağıra bağıra götürdüler.

Ateş, dansetmez oldu; kocaman, mavi elleriyle toprağı araştırıyordu.

Sınır taşı çamurlarla kaplıydı; Vallée bu yanda, önde miydi, ne kadar mesafedeydi, bilinmezdi ki...

Olivier, çantasını ıslak otların içine bıraktı.

Sis biraz daha açılmıştı. Toprağın iniltisi, bir de bütün

yapraklariyle ıslık çalan bir söğüt ağacı bir yana, hemen hiç ses yoktu.

Her yanda, tarlalar kocaman, dümdüz kanatlarını ge-riyorlardı.

Bu adam hep oradaydı, tarlalarda. Arada sırada duruyordu, çevresine bakıyordu, sonra birşeye doğru gidiyordu, başı önünde.

Yaklaştı. Bir küçük ağaca bakıyordu. Ağacın gövdesine doğru eğiliyor, eliyle dokunuyordu. İnceden inceye bakıyor, ağacın bütün gövdesini okşuyordu.

Tek başına, kısık kısık konuşuyordu galiba, "hayır, hayır!" diyordu, usul usul başını oynatıyordu.

— Hey! diye bağırırdı Olivier.

Adam başını kaldırdı, baktı. Elini, bir kere daha, ağacın gövdesinde gezdirdi, sonra gelmeye karar verdi.

— Topçu musun sen? dedi,

— Yok, dedi Olivier.

— Nakliyeden misin öyleyse?

— Yok, dedi Olivier, 140 tanım galiba.

— 140, 140? diye tekrarladı adam, sesi türkü gibiydi, dağlı ağzıyla konuşuyordu da ondan türkü gibiydi sesi. Öyleyse katırı ağaca bağlıyan sen değil misin?

— Hayır.

— Yapmamalı, biliyor musun?

— Ben yapmadım diyorum ya, yeni geliyorum ben.

— Anladık, anladık! Ama yapmamalı bunu, yok, yok, yapmamalı. Ne zamandır söylüyorum; matrağa alıyorlar. Sen de matrak mı geçiyorsun?.

— Yok, dedi Olivier, yok, biliyorum, yapmamalı: katırlar, ağacın kabuğunu kemirirler.

Adam pek şaşırmıştı:

— Demek biliyorsun sen? dedi.

Su gibi duru, hemen hiç kımıldamıyan gözleri vardı; çok derinden bakıyorlardı.

— Evet, bilirim, dedi Olivier.

— Ver elni, aslanım, dedi adam.

Silâhsız bir askerdî; kısıcık bir ceketi, karnının üstünde sarı bir kayışı vardı. Koca gövdesi kınıldadıkça, maske kutusu kalçasını dövüyordu.

— Adın ne?

— Chabrand, dedi Olivier.

— Benim adım da Regotaz, dedi adam, ben de 140 tanım.

Ceketinin dik yakasının üstünde, sabit kalemle yazılmış bir numara vardı.

— Ben de ordanım diyorum sana, görüyorsun; şöyle bir dolaştım işte. Şimdi gidiyorum, dönüyorum yani.

“Birlikte gideriz. La Vallée, on kilometreden fazla olmamalı.

Yolda, koyu bir ağaç, bir mantar kokusu, karşılarına çıkıyordu.

Solda bir ordugâh, yola karşı uğulduyordu. Bir at kişniyor, nalının birini tahtaya vuruyordu.

— Gemi çek, gemi! diye bağıriyordu bir küçük ses.

Gem sulukları şingirdiyordu. Bir piyade borusu iki üç kere öttü; bir davul bir takım sesler çıkardı, sonra tokmaklar birbirine girdi.

— Sıkıştır, sıkıştır!

Duyulan tepinmeye bakılırsa, bir ata karşı iki üç adam olmalıydı.

— Kapa çeneni, dedi Regotaz usulca. Neyi sıkıştırmak istiyorsun sen daha?

Şimdi at titreye titreye kişniyordu: tekmeler indiriyorlardı karnına.

Bir kayınağacı tüte tüte sisin dışına doğru ilerledi. Yapraklar üzerinde su hışırdıyordu. Bir yankı, çamurdaki ayak seslerini yolluyordu. Uzakta, otlar içinde bir dere, sudan tokmağıyla usul usul vuruyordu.

Ormandı bu, öndeydi, uzanıp yatmıştı, ağır ve kara, usul usul homurdanıyordu.

— Dur! dedi Regotaz, orman bu, orman, aslanım. Çantanı çıkar da bana ver, ben taşıyacağım. Çıkar diyorum

sana, ben beni bilirim. Ver çantayı, yoksa bu akşam dönemem. Regotaz çantayı omzuna aldı. Ben, diye devam etti, bu bana lâzım, aslanım, yolda tutunabilmem için lâzım. Biraz soluk alıyor musun? Bu kokuyu duyuyor musun? Dur... dinle, dinle! bak.

Fundalıkta bir hayvan durdu, sonra ölü yapraklar içinde koşmaya başladı.

— ... Bir dişi tilki diyorum, ben söylüyorum... Sonra, büyük gürültüyü dinle sen şimdi. Bu, az şey değil bu, bunu ben söylüyorum, aslanım. Omuzlarımda ağırlığa ihtiyacım var: adımlarımı açar, beni yola bağlar; benim yanında kalırım, böyle olunca da dönerim; yoksa, ben beni bilirim, bir adım daha atamam.

Vakit ilerliyordu, yaprakların öte yanına bir hayvan gölgesi geçti; zincirli bir attı bu, çamurda bir tahta parçası sürüklüyordu. Şimdi, sisten sıyrılan günün mavimsi bir parlaltısı vardı. Hafif bir rüzgâr sisi yırtmıştı, sis koşuyordu.

— Alçaklar! dedi Regotaz,

Çamurun içindeki büyük kabuk parçasına bakıyordu.

— Vay, alçaklar, görüyorsun ya, ağaçları ne hale sokar! Çantayı çıkaracaktı, düşüncesini değiştirdi.

— Yok, dedi. İleri, aslanım!

Ceketinin kolunu sıyırdı; gömleğinin kolundaki düğmeyi çözdü, çıplak kolunu gösterdi.

Kocaman bir yara yeri kolunu yarmıştı.

Ormana daldıkça sessizlik artıyordu. Toprağı titreten, büyük nakliye arabalarının gürültüsü de, gökyüzünün homurtusu da ağaçlarda hafiflemişti. Dalların kımıltısı duyuluyordu yalnız. Uzakta, havlamalar; horozların türküsü; damlayan suların sesi; yapraklar arasından akan sisin hafif cıvıltısı. Bir kuş ötüyordu, kanatlarını çırpışı duyuluyordu. Orman eğiliyor, dallardan meydana gelmiş, kocaman göğsünü kabartıyordu.

Yoldan yana bir yol açılıyordu bazan; sert bir kesinti, dik mi dik, bağcı bıçağıyla, bir vuruşta kesilivermiş gibi; sisin akı, uzak koyuluklara doğru gidiyordu.

Regotaz zıncı diye duruverdi.

— Söylesene, aslanım, sence ben deli miyim?

— Hayır, dedi Olivier.

Adama baktı: açık gözleri korkuluydu, Olivier'nin gözlerinde, kelimelerin ötesini görmeye çalışıyordu.

— Hayır, ben böyle düşünmüyorum. Sen konuştun, ben dinledim, ses çıkarmadım. Ama senin gibi düşündüğüm için böyle yaptım; ben toprağa bağlıyım, ben de. Daha senin kadar yaşlı değilim ama çevreme uymayı bilirim. Bunu yalnız biz anlarız.

Regotaz içini çekti, yeniden yürümeye başladı.

— Bundan da fazla, aslanım, dedi, benim için bundan da fazla birşey, senin için de daha fazla olacak belki; çünkü, ben sana söyleyeyim mi, sonunda artar bu. İşte bunun için, bazan kendi kendime derim ki: "Sen delisin, Emile, delisin sen!" derim. Neresinden dönmeli, anlıyor musun? Neresinden dönmeli, payını almışsan, on kere payını almışsan, içinden de: yok, yok, fazlasını istemem, yeter bu kadar; götüremem artık, dayanmam artık, ben adamım, sadece adam dediğin zaman, durmadan da seni yükledikleri, yükledikleri zaman; boş ver, Allah belâsını versin! Boşver, belâsını versin! Anlıyor musun? neresinden döneceksin..."

Bir söğüt ağacı, çiğlerini otun içini silkiyordu.

"...Takımda Frédéric var benim arkadaşım, Louis Butte var, bir sürü var, sonra meyhanede, aramadığın kadar; ama ben sana söyleyeyim mi? Ben söylüyorum sana, delikanlı, sen anlar gibisin: yürekleri çürümüş bunların. Kendi kabahatlarından değil; sarhoşluk bir adamın içini açardı belki önce. leri, bir şöyle, bir böyle, ama iyi kötü gidiyordu. Şimdi yürekleri çürüdü. İşin en acısı de, delikanlı, kötü olmamaları, yok, ama insan yanlarında uzun zaman kaldı mı, o da çürüdüğünü anlar. O zaman, neylersin? Sana söyledim mi bilmem: ben oduncuydum, çok yükseklerdeydim, yukarlarda, ormancıların bulunmadığı yerlerdeydim, orada, aklın, denge olmadı mı hep seni kesebilirsin, hiç te tehlikeye girmezsin. Ama akıl var, yakın var; o zaman ben, kendi kendime: ya ağaçlar? dordim.

Bir tavşan, iki sıçrayışta yolu geçiverdi.

"...Elma ağaçlarının altında, günle birlikte başladı bu: otun üstünde, yorganın altıdaydım. Dalın üstü aydınlıktı, altı kapkara, nemden.

"Verdun tarafından bir gürültü geliyordu! Kahve gibi karaydı, alevler sıçratarak yanan kömür ocakları gibi. Yukarı çıkacağımızı söylüyorlardı. Louis Butte te sarhoş olmuştu, karısının resmini yırtmıştı, sonra da küçük kızının resmini yırtmıştı, parçalarını da atmıştı, sonra "Allah belâsını versin!" demişti. Sonra da kapının önünde, kazık gibi kalmıştı öyle, hiç bir şey bilmeden, bir de ağıt, pis herif! Söylüyorum ya sana, dal aydınlık ve karanlıktı, sonra kıvrılıyordu, ışığa çıkıyordu.

"Belki altı yaprağı vardı, fazla fazla altı; o koca gövdede bu küçük ağırlık.

Alçak sesle konuşuyordu, çantanın altında soluyordu.

— Tütünün var mı? dedi. Bir pipoluk ver.

— Bir paket vereyim mi? Torbamda üç tane var.

— Ben de yukarıya varınca tütünümü alacağım, Marcel benimkini ayırmıştır, dün dağıttılar. İki gün oluyor, biliyor musun, ben ayrılış.

-- Birşey almadan mı?

-- Yok, beni bilirler. "Ya Regotaz? demişlerdir. Delinin biridir o. Dönünce bana yollayın, işte!" Bu sefer, burama o. turmuştu (göğsünün ortasına dokundu) sanki beni tepenin bu yanından çağırıyorlarmış gibi. "Evet," diye cevap veriyordum, "Ah! Regotaz, diyordu, şimdi, daha mı fena?" O zaman kimsenin olmadığı bir yere gidiyordum, oraya, gorceksin, kilisenin ardına. O zaman dimdik, sesin geldiği yana doğru dimdik duruyordum, cevabını veriyordum: "Evet, buradayım, evet, güzelim, buradayım! Benden ne istiyorsun, güzelim? Evet, buradayım."

"Her zaman, her zaman çağırışını duyuyordum: "Regotaz, Regotaz, Emile!"

"Sabahleyin, bir kamyon geçiyordu, atlardım. Sis vardı, şimdikinden çok fazla. Kamyonu süren çocuk hiç acele et-

miyordu. İki adım ötesi görünmüyordu. Yüreğim gittikçe iyileşiyordu.

"Regotaz!" diyordu bu hep.

"Evet, geliyorum", diyordum.

"Sonra oğlan birdenbire frene bastı, dört tekerleğin dördü de duruverdi. Sipsivri gözlerle bakıyordu. İri bir bedeni vardı, bütün yolu kaplıyordu, öyle büyük. "Arkadaş," dedi, "bana, bu da ne, şu öndeki?"

"Ben geldim", dedim.

"İçimden de: "Evet, güzelim, buradayım," diyordum.

"Haydi, dedim çocuğa, yürü üzülme, orman bu."

"Ben o zaman küçük yola saptım, delikanlı; ve gittim, onun içinde."

Korunun sonuna varıyorlardı: sıyrılan günün içinde boz, geniş bir aydınlık, rüzgârla uçuyordu; ağaçların ötesinde otun eşiği görünüyordu ve uzakta, uçta, upuzun bir tepe.

Bu ışık kapısından sesler geliyordu, orman sesleri boğuyordu; büyük nakliye arabalarının homurtusu, göğün ir-kilişleri, bağırımlar, çağırımlar, her adımda yaklaşıyordu, sıcak sıcak esiyordu, yaklaşan bir hayvanın ağzı gibi.

Birdenbire ağaçlardan dışarı çıktılar.

Aşağıda, dipte, ötede, büyük bir köy vardı. Pul pul, çayırın içinde, dümdüz. Bir karınca yığını gibi yaşıyordu. Söğütlerin altında, ölü kanalın kıyısında, uzun otomobil kafileleri soluyordu. Küçük bir lokomotif, saman yığınlarının arasında, vagonlardan kuyruğunu salıyordu: küçücük ayaklarını döndürüşü, sıçrayışı, ıslık çalışı, otların içine tükürüşü görülüyordu; bir başkası, sabırla onu bekliyordu; arada sırada, rahat rahat ıslık çalıyordu.

Karşı tepelerin bir yolunda ağır ağır, muşamba örtülü nakliye arabaları gidiyordu. Aşağı yolda sıra sıra insanlar ilerliyordu. Bir sokaktan giriyorlardı. Köyde, piyade borularının musikisi duyuluyordu. Bir bıçkı fabrikası, çalışıyor, iki kalın sesle kanatlanmış bir türkü söylüyordu, sonra, bıçkı boşta kalınca, a çık.

Ölü ağaçların, talaşların ekşi kokusu, sonra dili küflenmiş gibi yapan, bulanık, şekerli bir tad...

Ormana doğru, hafif bir otomobil çıktı: kırıntı haçlı, dopdolu bir hasta arabasıydı; geçti, içinde yatan yaralıların kunduraları görünüyordu.

Yokuşta bir otobüs çabalıyordu. Olivier, geçişini seyretmek için başını çevirdi: yüzülmüş, kanlı, büyük bir öküz parçası, dörtte bir bir parça, sıçıran çamurlar içinde, arka sahanlığa asılmıştı.

— Ağaçlarıma bak, dedi Regotaz, bak, delikanlı!

Ağaçlar, bıçkı fabrikasının duvarı dibine yığılmış, kabukları, yapraklı küçük dalları daha üstünde.

— Sonra şu, bak!

Çamur içinde, yumruk büyüklüğünde bir et parçasıydı bu, yaralı, kırmızı kana batmış. Canlı yanda bir gazlı bez parçası yapıştı daha.

Olivier ormana baktı. İçerlerde hasta arabalarının, otobüs motörlerinin vızıldayışı duyuluyordu. Olivier, bu büyük öküz eti parçasını düşünüyordu.

— Belki bir sürü de insan eti, dedi Regotaz. Belki de. Bir sedyeden, eti parça parça olmuş bir askerden düşemez mi pek âlâ? Yalpalandıkça, bilirsin...

Regotaz, hasta arabasının sallanışını taklit etmek için koca bedenini bir sağa, bir sola sallıyordu...

GÖZÜNÜN YAŞINA BAKMIYACAKSIN

— Pont-Rouge'a ateş ediyorlar, dedi Joseph.

Arabayı süren adam, dizginlere yapıştı, iki katırı durdurdu. Dinledi.

— Öyle anlaşılıyor, dedi.

Sanki uzaklarda, tepelerin ardında, kocaman tahtalar kırıyorlardı, öyle birşeydi.

— İşin en matrak tarafı da bu.

Yeniden sürdüler hayvanları. Solissons'un son evlerinden,

tağ döşeli yoldan ayrılmışlardı. Tekerleklerin altında yama yama çamurlar, oyuklarda taşlar, yumuşak bir yol. Tekerlek izlerinden, alçı gibi ak, uzun su dereleri akıyordu.

— Yerini bulduruyorlar galiba, ne dersin...

— Şeker fabrikasında durmaktan başka çare yok, dedi Joseph.

Yolun her yanında tarlalar, mavimsi gökyüzünü yansıtan, kımiltısız bir suyla kaplıydı; küçük, sarışın bulutlar, yavaş yavaş, ufuk boyunca, kıvılcımlar saçan güneş tabakasının üzerine çöküyorlardı.

— İşte böyle, dedi adam, sana nasıl söylüyorsam öyle söyledim. "Üsteğmenim," dedim, "Séraucourt'da, şeker fabrikasının meydanı, yapılması gereken bu işte. Creutes'ten geçerci, ağaçlar arasından dolaşır, dört yol ağzından çıkarırdı "Ne olurdu bu, bir bilsen. "Kim bu böyle?" diye başça-
vuşa sorduğunu duydum. "Mathieu Bomier'dir bu, ta kendisidir, o işini bilir!" demek geliyordu içimden.

— Ne bilir onlar, dedi Joseph.

— Evet, Mathieu Bomier bu demek geliyordu içimden, üsteğmen olmazsanız ne olursanız olun, mesleğini öğretemezsiniz ona: o Saint-Etienne'in bütün çirkeflerinde on beş yıl arabacılık etti, hem de bunlara benzemiye, kötü arabalarla; buradan geçilir derse, buradan geçilir. Çocuk değildir o, sen ananın dizleri dibinde oynarken iki kere baba olmuştur o, ya, ne sandındı...

— Çocuğun var mı? dedi Joseph.

— İki tane. Bunun için buradayım ya. Senin?

— Benim yok. Bir yıllık evliydim.

— Bir yılda bir velet çıkarabilirsin... Evet, iki tane, kardeşlik: bir küçük kızım var ki pıt demiş babasının burundan düşmüş; hiç altta kalmaz, hemen cevabını yapıştir, papaya bile karşılık verir. Öteki de anasının bütün memesini sömürür, dünyayı bile yutar bıraksan. Şu tarafa düşer gibi, biliyor musun!

Bozuk yerlere gelmişlerdi. Batan günün altında bütün memleket görünüyordu. Ağaçları alıp giden, uzun dalgalar

halinde dalgalanıyordu önde. Bütün çayırları basan, kabarık dere, bulutların, otların yansmasıyla bulut bulut olmuş bataklığın ortasında bükülüyordu. Gözlabildiğine her yer ıssızdı. Bir ağaç kümesinin ortasından, boynu vurulmuş bir çan kulesinin gövdesi sıvrılıyordu. Uçta, iyice kemirilmiş bir çiftlik çürümedeydi; pencerelerinin oyulmuş gözbebeklerini kargalar gagalıyorlardı. Derenin öte yanında, iliklerine kadar parçalanmış memleket, dümdüz uzanıyordu, titreyip sarsılan bir dumanla, kıvılcımlarla, yıldırımlarla dolu, uzak tepelere kadar insansız ve ağaçsız.

Joseph, bu gölgelerden, alevlerden meydana gelmiş ufka baktı:

— Sapigneul, dedi.

— Oraya mı gidiyorsun? diye sordu adam.

— Hayır, Montgermont'a doğru, sola, keşfe gidiyorum, yarın akşam çıkacağız. İyi bir yer olmasa gerek, iyi bir yer olsa, bizdeki inekler..

— Orda, kanalın yanında konaklayan siz misiniz?

— Evet, yedi.

— Biz de Amélie'nin ordayız.

— Biliyorum, senin katırları çıkardığını gördüm. "Her zaman beni biraz götürür", dedim. Benim ayaklarımda pek iş yoktur.

Bu sırada Pont-Rouge'a bir mermi düştü. Bir kara duman, tepeyi aştı ve yükseldi, yuvarlak, ağaçlar gibi dallı budaklı, yapraklı.

— Muntazam bir atış, dedi Joseph.

— Evet, dedi adam, böyle şeylerde inat etmeye gelmez. Şeker fabrikasının orda bekleriz.

Yaklaşıyorlardı. Küçük bir çıkıntıyı aşmak kalıyordu geriye, sızım sızım, ıslanmış bir hayvan gibi. Gerçekten de, terli, yağmurdan sızım sızım hayvan kokuyordu; yanmış barut kokuyordu; top mermileri tarlaları oyuyordu.

Şeker fabrikası öndeydi: duvarların karşısında tekerlekli bir mutfak tütüyordu. Keten ceketli iki adam yola bakıyordu, akşam yemeğini getirecek olanları bekliyorlardı. Yol,

şimdiden mor geceye bürünen ötelerine kadar boştu, ama güllerin patlayışında, ateşinde ağaçlar hâlâ görünüyordu.

Sapigneul tarafında, humbaralar fırlıyordu. Gecenin yayılışları içinde bir kırmızı ışık yandı, bir lâmba gibiydi, asıldı kaldı.

— Ah! kanaldaki! diye bağırdı adam.

Elinin, Joseph'i arıya arıya çamurun içinde ilerlediği duyuluyordu. Çamurda bu elin gürültüsü duyuluyordu yalnız, bir de ordan, insan yığınınından gelen uzun inilti.

— Yat öyle, dedi Joseph.

Soluğu kesilmiş, kocaman bir top mermisi, şeker fabrikasını sıyırdı. Mermi parçaları vinhyarak uçup gittiler; ağır toprak kesekleri düşüyordu.

— Yat yattığın yerde!

— Seni kaybetmiştim, dedi adam.

— Ben kımıldamadım. Bir zaman ateş edecekler böyle.

— Ben sana söyledim. (Adam çamurun içinde, Joseph'in karşısına gelinciye kadar süründü.) Meşale gibi bir ateşle tekerlekisini süren bu orospu dölünü gördüğüm zaman söyledim sana: "Bak nasıl vakit kazanacağız şırndı!" dedim.

— Ben daha ilkinde yatmıştım.

— Yıkılma mıkılma var mı, biliyor musun?

— Yok.

— Öyleyse?

— Bekle, dedi Joseph. Az sonra bırakırlar bizi Pont-Rouge'a. Sola, istihkâmlara doğru koşmak gerekecek.

Gece çöküyordu. Yolun üzerinde, ilk mermilerle karnı deşilmiş tekerlekli mutfak ısıllı ısıldı. Kömürler, çamurun içinde ışıltı çalıyordu. Ölmüş bir adam sallanıp duruyordu, başı bir nakliye arabasından aşağıya doğru sarkıyordu; diz çökmüş, at, başını sallıyarak dert yanıyordu. Bir şarap fıçısının çevresinde uzanıp kalmış askerler; artık kımıldamıyorlar, yalnız biri kımıldıyordu, uzanıp yatmıştı, yüzü topraktaydı, top-

rağa yapışmak, dayanıp kalkmak, gitmek için parmaklarını büzüyordu... Ensesindeki büyük yara başını ağırlaştırmış, a.ğırlaştırmıştı.

— Katırlarıma bakacağım, dedi adam.

— Yat yattığın yerde, diye bağırdı Joseph, dur orda!

— Katırlarım, dedi adam.

Doğruldu. Joseph onu yanında, bükük dizlerinin üstünde, kollarını bükmüş bir kurbağa gibi gördü; iri, ablak yüzü öne doğru uzanmış, ağzı açık; yuvarlak gözleri mutfağın ateşini ve geceyi yansıtıyor.

— Dur orda!

Büyük bir demir parçası geçiyordu, tam o sırada adam sıçradı.

— Uyy! diye bağırdı Joseph; uy! uy!.. Neydi senin adın?

Adam, çuval gibi, yolun üzerine düşmüştü, sırtını kabartıyordu; sağdan sola doğru kımıldadı birazcık, sonra uzandı.

— Arkadaş, arkadaş!

Bir cesede dokundu. O idi.

Kımıldamıyordu. Soluk almıyordu. Toprak gibiydi. Sa-dece şiddetle boşanan kanın şu kumaş hışırtısı duyuluyordu.

Olivier bağııyordu.

Otlar, ateşler içinde koşuyordu. Tüfeğini yitirmişti. Uzun bir imdat çağırısı, hep aynı. Yusuvarlak ağzı dolusu, bağı-ıyordu.

Toprağı parçalıyan büyük atılışın vuruşları, her yanı yırtan bu sıcak pençeler, bu duman, bu yıldırımlar, top mermilerinin kesek kesek yuvarladığı, onun da karnına karnına yediğı bu hava; demir karşısında ne gelir elden?

Yakınlarda kimsecikler yoktu. Yalnızdı. Bazı bazı du-manların arasından oyuklar, parlayan sular, ve orda uzakta, kolları göğ-e doğru uzanmış bir ağ-aç parçasıyla bir çöl yüzeyi görünüyordu.

Birdenbire bir el yapıştı topuğuna. Düştü. "Kapa çene-ni!" dedi bir ses.

Bir çukurun içindeydi, çukurun kıyıları memleketi silmişti. Toprağın içindeydi. Bir adam, sabit gözlerle ona bakıyordu. Chauvin'di bu, onbaşıydı.

— Kapa çeneni! dedi. Niçin konuşuyorsun? Pek aynasız, görmüyor musun?

— Aynasız olan ne? dedi Olivier.

Bu gözleri gördükçe, bu kuru sesi duydukça yeniden ısınyordu.

— Hücum, Yirmi metredeyiz, bütün mitralyözler de onlarda. Dur orada! Yok, burada, hem de çok biraz.

Olivier, iki kere, derin derin soluk aldı.

— Evet, dedi Olivier.

— Dur orada!.. dedi Chauvin. Sonra da kendi kendine: "Anasının!...." diye söylendi.

— Akşamı bekliyoruz, dedi Chauvin az sonra. Daha ne ki? Yedi, ya da sekiz.

— Regotaz? diye sordu Olivier.

— Bilmiyorum... Küreğin yanında mı?

— Evet.

— Bu yandan kaz. Toprağı aşağıya at. O kadar kuvvetli değil. Görünmemek lâzım.

Olivier, küreğini toprağa daldırıyordu, sonra çekiyordu, toprağı sol dirseğinin altına atıyordu. Bazan kürek kalakalıyor, ne kadar iterse itsin, girmiyordu. Tırnaklariyle kazıyordu o zaman. Orda, toprağın içinde, uyumuş bir yılan gibi bir kayış vardı. Kayışı çekiyor, kazıyordu. Göz ucuyla Chauvin'e bakıyordu. Chauvin de toprağı kazıyordu; toprağın üstüne bir hayvan gibi yatmıştı, büyük kürek vuruşlarıyla karnını deşiyordu. Boynu kıpkırmızıydı, yuvarlaktı, iri kasları oynuyordu, makinalar gibi muntazam. Dişlerini sıkışmış, homurdanıyordu.

Çukurun üstünde, mitralyözlerin geçişi duyuluyordu. Demirden tırnaklariyle her yanı tırmalıyorlardı. İri ayaklarının çatırtısı, sonra, silkindiği zaman, bütün bedeninin titreyişi duyuluyordu, sonra bir kuş gibi sıçrayıveriyor, demir bedenini kaşıyor, sonra pençelerinin altında toprak tütüyordu.

Yukarda, kül rengi bir bulut aralandı; biraz mavilik görüldü, kirli, irinle doluymuş gibi bir mavi, ama üst yanında bir damla sarışın güneş var.

Chauvin havaya baktı.

— Pis herifler! dedi.

Yeniden toprağı kazmaya başladı. Başını o kadar eğiyordu ki bıyıkları çamur içindeydi.

— Çantan nerde? diye sordu Chauvin.

Olivier eğilmiş, çukurun içine gömülmüş bir takım kuyuları, kumaşları, eleriyle öteye itiyordu. Tatlı bir çürük kokusu şurup gibi akıyordu çukurdan.

— Çantan nerde? diye homurdandı Chauvin.

Olivier başını kaldırdı:

— Ne var?

Chauvin, miğferi Olivier'nin miğferine dokununcaya kadar yaklaştı.

— Çantan, dedi, çantan, neyin var? Yiyecek neyin var içinde?

— Yiyecek mi? dedi Olivier, şaşırmıştı.

— Evet, yiyecek, dedi Chauvin.

Öylece kalmıştı, bir şantiçik geri çekmemişti yüzünü, kımıldamıyan gözlerini Olivier'nin gözlerine dikmişti, bırakmıyordu.

Çantasının dibinde, el bombalarının altında, pastan kırıkmızı bir ekmek parçası kalmıştı. Chauvin'e verdi. Chauvin de ikiye böldü. Bir parçasını ona uzattı:

— Al yarısını, dedi. Sonra hemen eğildi, büzüldü, çukuru büyük bir top mermisi sıyırmıştı.

Olivier'nin kazdığı yere, kürek birdenbire, kendiliğinden gömülüvermişti. Zift gibi cıvık, kara bir yağa batıp çıkmıştı.

Olivier, artık kazmaya cesaret edemiyordu.

Bunun önüne diz çökmüş, ağzında ekmeğini geveleyip duruyordu. Arkasında biri varmış gibi bir duygu vardı için. de. Sanki ona bakıyordu. Döndü: çukurun öbür kıyısında yatıp kalmış, yüzü kapkara bir adam vardı; geniş bir yaradan beyni akıyordu. Bakmıyordu; bakan şey, bu beynin ak ve

yuvarlak bir parçasıydı, çünkü gözün, kokmuş, çamurlarla dolmuş gözün karası, ak beyin parçasının üzerine yapışmıştı.

Malan, işçiler kahvesinin kapısını itti.

— Kapa kapıyı, Firmin, diye bağırdılar. Kapa kapıyı, soğuk bıçak gibi.

Hepsi orda, büyük sobanın çevresindeydiler, dizlerini, kalçalarını ısıtıyor, pipolarını tüttürüyorlardı.

— Ne o, bebek gibi korkuyor musunuz bu kadarcık soğuktan? dedi Malan.

Ama iskemlesini halkaya yaklaştırmaktan da geri durmadı.

— Biraz açılın da ben de tüttüreyim şu pipomu, be birader, dedi.

Topraktan piposunu çıkardı. Her yanı da apaktı.

— Yeni mi ne? diye sordu Pancrace.

— Daha yeni aldım, dedi Malan.

— Dikkatli kullanmak ister, dedi Pancrace.

— Dikkatli dikkatli, dinlendire dinlendire, sıcakken de mermer üzerine bırakmamalı, dedi Malan.

Domuz sidikliğinden, kocaman tütün kesesini çıkardı.

Olivier, elleri ensesinde, bağıırıyordu: “Ben, ben!”

Miğferini sıçratmıştı meret.

Görmeden gelmişti, bütün göğün müthiş bir “hınk” edışıyle. Toprak hâlâ alt üst olmadaydı.

Şimdi, sessizlik mırıldıyordu ama bu sessizlik kulaktaydı, çünkü toprak her yanda, kalın fıskiyele halinde ve durmadan fışkırıyordu. Olivier sesini kendinden ötede duyuyordu, sanki bir başkası bağıırıyordu.

— Ben, ben!

Sonra da bir acı, boşalan bir havuz sesi gibi bir ses duydu. Kolunun altından baktı.

Chauvin, çukurun dibinde sırtüstü devrilmış, kırılmış, karnının üstüne kıvrılmıştı; bir mavi gök parçası vardı ya hani, işte ona bakıyordu. Gözleri taş gibiydi. İki elinin ikisini de karnının içinde, şapur şapur dolastırıyordu, ellerini harca daldırmıştı sanki. Yumrukları değirmen taşı gibi dönüyordu; barsakları bileklerini bağlıyordu. Bağırmayı kesti. Barsaklarının içinde iyiden iyiye kösteklenmişti, kollarını sertleştirdi, onları öylece karnından dışarı çekti.

Olivier, ellerini ensesinden ayırdı. Ellerine baktı. Kan yoktu.

— Hayır, ben değil, dedi.

Ama büyük bir kusma isteğine benzer birşeyler duyuyordu içinde. Bu, yükseliyordu, yükseliyordu, yanaklarını şişiriyordu, dudaklarını itiyordu, adamın yeniden uluması üzerine açtı ağzını...

— Verdun tarafından, dedi Malan.

Cléristin, elinin tersini *Illustration*'un parlak kâğıdına vurdu.

— Buna, dedi, buna inanmak için gözlerinle görmen lazım. Ben bu fotoğrafları düzeltiyorlar diyorum, bana kalırsa düzeltiyorlar. Lauzit babaya bir bakın meselâ; Lauzit babanın yamru yumru burnunu dosdoğru bir burun yaparlar çıkarlar sana. Burle, senin fotoğrafını çekseler, yakışıklı bir adam yaparlardı vallahi.

Burle, piposunu ağzından çıkardı.

— Kendi gözündeki mertegi görmüyor da, dedi...

— Biz, yetmişinde, diye başladı Firmin...

Cléristin hâlâ gazeteye bakıyordu.

— Ne olursa olsun, ne yapsalar boşuna, ölü bunlar, iyiden iyiye ölü; yalnız Almanlar. Bizim oğlan, bir top var ki diyordu... O, Paris'te, Mont-Valérien'de, biliyor böyle şeyleri:

"Verda!" diye bağırıyor, tam ormanın köşesinde, diye devam ediyordu Firmin. "Ananın herakesi", diyorum. Öy-

İcece kaldı bu yüzden. İhtiyar Fırmin de bir zaman kımıldı.. madan durdu, ağzı açık, gözleri yuvarlak. Sonra gülmeye başladı.

— Verdun tarafında, dedi Malan, bütün o betondan kaleleri bir düşünsene sen! Ne yok ki içlerinde; yemekler, okunacak kitaplar, yemekhaneler, herşey muntazam..

— İyi ama nerede öldürüyorlar bunları? dedi Burle.

— Nasıl? dedi Malan, nasıl, ne, kim?

— Evet, dedi Burle, piposunu salladı. Evet, nerede?

— Kimi! söylesene! dedi Malan.

— İnsanları! Asıl ben sana soruyorum, dedi Burle: nerede öldürüyorlar öyleyse insanları?

Çevresindeki bütün insanlara baktı, hepsine esrarlı bir yumruk: Malan'a, Cléristin'e, Pancrace'a, pipolarını emip duran, cansız gözleri dışarının donmuş ama mavi ışığını yansıtan herkese.

— ... yüzbaşıya, dedi gölge.

— Ne istiyor? diye sordu Joseph, başını bile kaldırmadı.

Yolun kıyısına oturmuştu, kocaman bir peynir parçası çiğniyordu.

— Evet, ne istiyor? Ben herşeyi anlattım.

— Yanına gitmeni söyledi... Nerede o? dedi.. "Söyleyin, buraya gelsin, yeri burası.." dedi.

— Ya bacısı! bacısının yeri neresiymiş? dedi Joseph, ama doğruldu... Ya, sen, sen nerdesin?

— Ben buradayım, dedi bisikletçi, tekerleğe dikkat et.

Joseph, aşağıda, gecenin tortusu gibi çamurdan ayağını çekti. Mola vermiş bölük boyunca yürümeye başladı. Torbası bir yorgunlukla, bu gece, bu çamur, bu açlıkla, kafatasını ateşten bir miğfer gibi çevreleyen bu uykuya doluydu. Yorgundu. Dün akşam da çıkmıştı yukarıya. Görmek te zorlu olmuştu hani. Sonra bütün bunlar kafasına yığılmıştı, bacaklarına, yüreğine yığılmıştı, bununla yeniden karşılaşmak, sonra da sağlam kafayla, yeniden üzerinde yürümek zordu.

— Sağlam kafayla, diye söylendi. Yuktariya gidilecek mi bakalım?

Bölük, gecenin içinde, yolun çevresindeydi. O kadar gü. rültü yoktu. Arada sırada gırtlığını temizleyen biri. Ya da bir tüfeğin dipçğinde cınlıyan karavana kabı.

Sonra bu sessizliğe dönüyordu, ot çıtırtılarının güzelim sessizliğine değil, bu koyu, bu ağır sessizliğe, bu kapakaltı sessizliğine dönüyordu, ölü, boğuk, tıka basa su ile dolmuş, toprak ile yeryüzünün çamaşırını ıslatıra benziyen bu iri kash, ağır bulutlar arasında boğulmuş havaya dönüyordu. İyice duyuluyorlardı, geçtikleri, büküldükleri duyuluyordu; omuzların, yüreklerin üzerinde ağırlıkları vardı.

— Ne var?

— Haber, dedi Joseph.

— Keşfe giden siz miydiniz?

Bir kız sesi gibi duru, ufarak bir sestir bu. Sabahı, güneşi, horoz seslerini düşündürmek için bire birdi.

— Evet, asteğmenim.

— Siz misiniz?

— Evet, benim.

— Peki?.. dedi subay usulca.

— İyi değil, dedi Joseph.

Fundalıkta yüzbaşının homurdandığı duyuluyordu.

— Benim kayışım bu, diyordu, benim arka kayışım di. yorum size. Orada asılı diyorum, hayır, çekmeyin. Monsieur Reverchon, bakın biraz.

— Haberci, dedi Joseph.

— Hah! işte geldi çok şükür, dedi yüzbaşı (kayışı çöz. müşlerdi.) Evet, iyi, teşekkür ederim Reverchon!

— Peki, sen ne yapıyordun sen?

— Karnımı doyuruyordum, yüzbaşım.

— Karnımı doyuruyordum! Karnımı doyuruyormuş! Git. meden önce karnımı doyurmaya vakit bulamadın mı? Peki, yanımda bulunmanı istediğimi biliyorsun: burda, yanda, çiz. melerimin karşısında, duyuyor musu.ı? Neresi burası?

— Burası mı, yüzbaşım?.. Burası değirmen tarafı ol. malı...

— Ne dedin? Olmalı... Ne, tarafı? Sen keşfe gittin mi, gitmedin mi? Kim aldattı beni böyle? Söylesene, biliyor musun, bilmiyor musun?

— Yüzbaşım, değirmenden tarafta olmamız lâzım. Ben yukarı doğru giderek Pont.Rouge'dan geçtim, yol bu. Yol ağzına az birşey kala sola döndürdüler bizi. Oralar bilmediğim yerler benim, ben bilmem. Sonra gece...

Yüzbaşı göğüs geçirdi, gözleri büyüyordu.

— İşte! dedi. İşte, beyler! İşte, görüyorsunuz! “Oralar bilmediğim yerler.” İşte! İşte böyle cevap veriyor: “sonra gece...” Bunun adı da haberci işte. Haritalarım sizde mi?

— Getirmeye gittiler, yüzbaşım.

— Ha evet, doğru. İyi! Reverchon, söyleyin bana, oradaki seksiyonda uyuyorlar mı, gidip bir bakın. Uyumalarını istemiyorum, asteğmene de söyleyin, gelsin. Hepiniz buradasınız, bir o yok. Bu ufaklık ta adamların arasına sokulur hep. Söyleyin ona.

“Sen bana baksana, buraya gel, dedi Joseph’e. Nerede bulunduğunu söyleyemeyecek misin? Sektörü gördün mü bari? Tanır mısın?”

— Evet, yüzbaşım, tanırım, dedi Joseph.

— Peki, nasıl?

— İş yok, yüzbaşım.

— Nede iş yok, nede?

— Bakın yüzbaşım, keşfe gittim! Vrégný'den sonra dar, uzun bir yol var. Orası fena değil. 13 üncü yolun altına geçiliyor. Bir tünel var. Sonra, gece gündüz, kazan gibi kayıyor her yer, baştan aşağı yıkık, çökük... Üstünden geçmek gerekecek.

— Üstünden geçeriz.

— Buraya kadar çamur.

— Nereye kadar, nereye? diye sordu yüzbaşı, karanlıkta görmüyordu.

— Dizlere.

— Çamurdan geçeriz. Peki sonra, neresinde iş yok?

— Sonra, yüzbaşım, kanal var: bir dar köprü var. Mitralyözler dövüyor. Mimlenmiş.

— Sonra ?

— Birinci seksiyon sol kolda, bir ağaç ucuna kadar, sonra, böyle, biteviye, sola doğru gidilecek, 120 nci yokuşa kadar. Siper yok.

— Nasıl siper yok ?

— Çamur içinde.

— Ya sığınaklar ?

— Sığınak yok, yüzbaşım. Hepsi çamura gömülmüş.

— Hiç sığınak yok mu, bir tane bile yok mu ?

— Bir tane bile.

— Öteki yüzbaşı sen varınca neredeydi ? Nerede, hangi sığınakta, nerede ?

— Çukurdaydı, tüfeğiyle yatmıştı. Hattâ ben dedim ki: "Nerede senin yüzbaşın ?" dedim. "Benim!" dedi bana.

Yolda üstegmen Reverchon'la asteğmenin ayak sesleri duyuluyordu.

Joseph gırtlığını temizledi.

— Köprü, yüzbaşım...

— Ne olmuş köprüye ?

— Köprü, yüzbaşım, köprüden sakınmak lâzım, yüzbaşım. Mitralyözler, silâhlar üzerine dikilmiş, çevresinde topraklar yağmur gibi yağıyor. Öteki yüzbaşı bana dedi ki: "Gece gündüz gözetliyorlar, dedi. En küçük bir gürültü duydular mı projektörle arıyorlar, kevgir gibi ateş açıyorlar. Geçen akşam, tahtanın üstünde gezen farelere bir saatten fazla ateş etmişler", dedi.

Üsteğmen geldi:

— İşte haritalar, dedi. Asteğmendeydi, gitmeden önce vermişsiniz.

— Yüzbaşım, dedi asteğmen, "gerekince sizden isterim", demiştiniz.

— Ha! iyi, geldiniz mi siz ? Fena değil. Haydi bakalım, haritalar elimizde işte, gideceğiz. Sektör hakkında bilgi aldım, iyi, mükemmel. Bir köprü var.

— Kanalda mı?

— Evet, kanalda. Haydi beyler, taburlarınıza. Çalışyorum düdüğü !

Çaldı.

Gürültü yatışmıştı. Bölük yolun üzerinde, sıradaydı.

— Burada ışık yakılabilir mi?

— Evet, dedi Joseph, tepenin ardındayız.

Yüzbaşı, elektrik fenerini yaktı, ışığı adamların üzerinde dolaştırdı.

Bölüğün başından sonuna kadar, miğferlerin altında, adamların gözlerinin parladığı görülüyordu. Fener yandı mıydı, bir koyun sürüsünün önünde parlak taşlara benziyorlardı.

— Buydu söylenen, dedi Malan.

Gırtlığını temizledi, sobanın külleri içine tükürdü:

Güvercin olsaydım

Uçabilseydim.

Saint-Hélène'e giderdim

Gider, konar, kalırdım.

— Hayatın içine pislemek derler buna, siz benim sözümüne bakın, diye homurdandı Burle, dişlerini sıkmış. Hayatın içine pislemek derler buna. Siz burda pipolarınızı tıttırıyorsunuz, burda böyle... Gübreye batmış ayaklarıyla bir üzüm salkımının üzerinde yürüyen bir adam etkisi bırakıyor bu bende...

— Sen ne adamsın, sen, ne şeytan-hıristiyanısın, dedi Firmin. Seninle konuşulmaz. Yüksekten bakmalar, duvarları çınlatan sesler. Şeyi mi daha çok isterdin yani?..

— Yok, dedi Burle, hiç birşey istemem, hiç birşey.

Eliyle ağır ağır dizlerini ovuyordu, Firmin'e iyice bakmak için, kalın kaşlarının altındaki gözlerini ayırdı.

— Ne diyeceğini biliyorum senin, ama ben, benim düşündüğüm şu ki hiç birşey, beni dinliyor musun, hiç birşey

bir insan hayatına, eğlence günleri ile, çalışkan ellerinin tuttuğu tırmıkla kendine doğru çekeceği mutluluk ve sakinlikle dolu bir hayatın yerini tutamaz.

Pipoyu tutan sol elini havaya kaldırdı, piponun uzun sapı, sapının ucunda da bir tükrük ipliği titriyordu.

— Yalnız hayatını kurmak, onun yükseldiğini duymak, çevrede bunun üzerine dayanıldığını duymak, yalnız bu, bilirsin, senin, senin için bu...

— Oğlun moğlun yok ki senin, dedi Malan, kimsen yok, ne ötüp durursun, bilmem ki?

Burle, Malan'a doğru döndü. Ama piposunun sapını Firmin'e doğru uzatıyordu hep, pipoyu Firmin'in yönünde oynatıyordu, "Malan'a söylediğimi sana da söylüyorum, herkes söylüyorum!" demek istiyordu sanki.

— Hayır, oğlum moğlum yok benim, kimsem yok, yalnızım, evet!

Dişleri aralanmıştı, ağzı dolusu, yavaş yavaş konuşuyordu.

— Harbiniz de ne dedirtiyor bana, biliyor musun? "Bana ne!" dedirtiyor. Sonra biz, Belline ile ben, nasıl çocuk istedik, başkalarının çocuklarını nasıl öptük, ne kadar istedik, Allah bilir.

"Şimdi de, "bana ne!" diyorum. Ah, siz çok iyi koruyorsunuz çocuklarınızı, burda, sobanın çevresinde, sıcakta, işkembeleriniz de dolu. Hayır, benim çocuğum yok ama bilirim; ben, evlerde yaşamadım ben, ağaç dallarından kulübe-lerde yaşadım; ben ayaklarımı dinlendirmedim; koyunları-mın önünde, koyunları-mın önünde yürüdüm, ben bütün öm-rümce hayvanlarla yaşadım, hayatı sizin gördüğünüzden çok daha zorlu gördüm; bütün-üyle gördüm onu, bütün gücüyle, bütün genişliğiyle gördüm, ayakları-mın dibinden yukarıya, yıldızlara kadar. Şimdi siz ne yapıyorsunuz, biliyor musun? Biliyor musun, Malan? Sana, üç oğul sahibi olan sana söylüyorum, yiyip içen, yiyip yiyip uyumaya devam eden sana: sen, gübreye batmış kunduralarınla, oğullarının üzerinde yürütürsün; başlarının, ağızlarının, gözlerinin üze-

rine basıyorsun; sen, Malan, sen ya, ne kadar oturmuşun olursan ol orda, sobanın yanında ısın istediğin kadar, yeni piponla, yürüyorsun işte...

Kalktı, iskemleyi diziyile itti.

— Dayanamıyorum... dedi.

Piposunu boşalttı, bu arada herkese baktı, birbiri ardından. Herbirini bakışını birşeye dikmişti: kimi sobanın ka-pağına, kimi sürahiye; kimi duvara asılmış Byrrh afişine. Bir tanesi bile Burle'ün bakışlarını aramadı.

Usul usul kapıya doğru yürüdü, çıktı.

— Durun! Durun!

Kanalı geçen herkes, projektörün ışığı içinde, sırtları mitralyöz mermileri altında bükülmüş, koşuyordu. Topra-ğın içinde kayboldular.

Yalnız, çamuru ve ölüleri aydınlatarak sessiz sessiz yü-rüyen ateş halkası kaldı.

Joseph, orda, toprağın içinde, usul usul:

— Durun! Durun! diyordu.

Kanalın kıyısına, projektörün yetişemeyeceği, güzel, ka-ra bir çukura yatmıştı.

— Durun! Dursunlar... Sağır mı ne bunlar! Bağırığımı duymuyorlar mı orda, köprüde!

Bağırıyor. Ve suyu döven ayaklar...

Joseph, başını kaldırmadan, omzunun üstünden bakı-yor: biri elleriyle köprünün tahtasına yapışmış, yeniden çık-maya çabalıyor, ama omzunda çanta var. Projektörün parı-ltısında görünüyor. Köprü ölülerle dolu, eğiliyor.

— Vairon! Vairon!

Couchepot bu orda çağırın; Vairon'u çağırıldığına göre Couchepot bu elleriyle asılmış olan. Ya Vairon, o nerede a-caba? Ölüler arasında mı? Yahut duyuyor da kulaklarına toprak mı tıkıyor?

— Evet, diyor Joseph, geliyorum.

Koca omuzlarını silkti. Hemen arkasından, projektörün

ateşi yayıldı üzerine. Gece dört bir yanda, mermiler oğlu içinde türkü söylüyor. Geriledi, ufaldı, bir daha kımıldamadı:

— Vairon, çabuk, çabuk!

Mitralyöz, köprünün tahtasını, ölülerin etini kemirmede.

— Çabuk! Çabuk!...

-- Tanrıyı çağır, tanrıyı! diye fısıldadı Joseph.

— Çabuk!...

Mitralyöz şimdi de sıcak, diri birşey yiyor; yumuşacık ette mırıldıyor.

— Ah! Vairon!..

Su açılıyor, adamın ağırlığı altında açılıyor: ağırlıktan kurtulan köprü, sallanarak yavaş yavaş inliyor.

Her zaman böyleydi, sabah erkenden toprağın doğal dumanını torlediği saate kadar bir ara vardı. Çiğ, ölülerin kaputu üzerinde, parlıyordu. Şafak rüzgârı, hafif, yeşil, doğru gidiyordu. Top mermilerinin açtığı deliklerde, su havanları şapırdıyordu. Kırmızı gözlü fareler, siper boyunca, usul usul yürüyorlardı. Farelerle solucaıların hayatı bir yana, bütün hayatı kaldırmışlardı buralardan. Ne ağaç, ne ot, ne de büyük tekerlek izleri kalmıştı. Tepeler, etleri dökülmüş, tebeşir kemiklerden başka birşey değillerdi. Ama gene de, sabahleyin sisle usul usul tütüyordu.

Hafif bir elektrik çıtırtısıyla sessizliğin geçişi duyuluyordu. Ölülerin yüzü çamurdaydı, ya da çukurlarda, sessiz, eller çukurun kıyısında, baş kolun üstüne yatmış. Fareler geliyor, onları kokluyorlardı. Bir ölüden ötekine atlıyorlardı. İlk önce, yanakları sakalsız gençleri seçiyorlardı. Yanakları kokluyorlar, sonra toparlanıyor, burunla ağız arasında, kık eti, sonra dudakların kenarını, sonra yanağın yeşil elmasını yemeye başlıyorlardı. Küçük pençe vuruşlarıyla gözleri çıkarıyor, göz kapağı çukurunu yalıyorlardı, sonra küçücük bir yumurta ısıtır gibi gözü ısıtıyorlardı, sonra usul usul suyunu eme eme çiğniyorlardı.

Şafağın iyiden iyiye sökmediği saatlerde, geniş, sakin

kanatlarını çırpa çırpa kargalar geliyorlardı. Yollar, alanlar boyunca, devrilmiş, iri atları arıyorlardı. Karınları kübbar çiçekleri gibi patlamış bu atların yanında, tepe taklak olmuş arabaların içindeki demirleri ve ekmekleri, gazlı bez sargılarının içinde büküm büküm etleri, sarı top barutu çubukları birbirine karıştırıyorlardı.

Kara kanatlarının üzerinde küçük yolların kavşağına, yolu geçmek için çıkılması gereken yere kadar gittikleri oluyordu. Bütün gece postaları adamlar bırakırlardı orada. Bir kan ve şarap harcı içinde, çorba kovaı bacaklarına devrilmiş, uzanakalmışlardı. Demirler ve mermi parçaları, taşdıkları ekmekleri bile oymuştu, insan kanına bulanmıştı ekmekler, harman zamanında mideyi sağlam tutmak için şaraba batırılan somun uçları gibi ıslak ve kırmızı görünüyorlardı. Kargalar ekmekten yiyorlar, aynı zamanda da bir a. yaklarından öbür ayakları üzerine atlıyarak bağ bozar gibi dağıtıyorlardı. Ölünün başındaki miğferi itmeye kadar götürüyorlardı işi. Taze ölülerdi bunlar, ılık, biraz da solgun; bazan, ölü iyice yerleşmemiş oldu mu, toprağı bütün ağzıyla ısırdı mı karga, saçlardan, sakallardan çekiyor, en sonunda sakalla göğüs kıllarının arasındaki kısmı meydana çıkarıyorlardı. Orası yumuşak ve tazeydi, orada kan küçük bir kabarcık meydana getiriyordu daha. Orayı gagalamaya, hemen sonra deriyi koparmaya başlıyorlar, sonra didik didik yiyor, arada sırada dişlerini çağırmaq için bağılıyorlardı.

Ölüler kımıldıyorlardı. Kokmuş etlerin serinliğinde sınırlar gericiliyor ve şafağın içinde ağır ağır bir kol kalkıyordu. Orda kalıyordu öyle, iyiden iyiye solmuş bir kara el, göge doğru dikiliyordu; fazla şişmiş karınlar çatlıyor, adam toprağın içinde büzülüyordu, bırakılmış bütün ince damarlarıyla titriyordu. Bir parçacık olsun hayata kavuşuyordu yeniden. Bir zamanlardaki yürüyüşündeki gibi omuzları dalgalanıyordu. Omuzları dalgalanıyordu, eski alışkanlığınca, karısı onu başkalarının arasında yürüyüşünden tanıdığı zamanki gibi. Ve fareler ondan uzaklaşıyorlardı. Ama onun omuzlarını dalgalandıran hayat değildi, ölümün kımıltısıydı,

az sonra yeniden çamurun içine düşüyor, kımıldamadan kalıyordu. Ve fareler geri dönüyorlardı.

Toprak bile büyük gübre otlağında, o kadar ağır olmayan hareketler deniyordu. Nerdeyse kaynayacak bir süt gibi çırpınıyordu. Dünya, etle, kanla fazla şişmanlamıştı, büyük gücü içinde soluk alıyordu. Alt üst olmuş, iri dalgalar ortasında canlı bir dalga gibi şişiyordu; sonra huraç bir ekmek kabuğu gibi yarılıyordu. Sürü sürü insanların sokulduğu oyuklardan geliyordu bu. Et, kumaş, kayış, kan ve kemik hamuru kalkıyordu. Çürümüş, kokmuş şeylerin gücü, kabuğu parçalıyordu. Ve yeşilli mavili elbiselerden meydana gelmiş yuvalarında ana kargalar, kaygılı kaygılı gagalarını çırpıyorlardı ve insan saçları, insan sakallarıyla ısınmış deliklerinde fareler, kulaklarını dikeyyorlardı. Kocaman, tombul, ak, yuvarlak kurtlar, meyilin çöküşü içinde yuvarlanıyorlardı.

Çölün ötelerinden, güne birlikte, boğuk araba sesleri geliyordu. İnsan, araba, top, kamyon ırmaklarıydı bunlar, tepelerin çukur yerlerinde çalkalanıyorlardı.

Ama gün, doğmadan önce uzun zaman sürükleniyordu. Yırtılmış ufukta bir ışık çizgisi beliriyordu önce, sonra bulutlar arasında solgun bir ateş kayıyordu, siperin kıvrıntılarından su gibi akıyordu. Hepsi buydu. Göğün ve yerin uçsuz bucaksız mesafesinde eriyor, öyle eski, öyle kül rengi, saman rengi kalıyordu. Gün doğuyordu.

Dede, yolun ucuna kadar ilerlemişti; yukarıya doğru tırmanana bakıyordu.

Fine ana önlüğünü büzüyordu.

— Görüyorsun, dedi dede, o.

Yumruklarını sıkıyordu.

Ötekinin acelesi yoktu. Otun içinde, çamurdan sakınmak için döne döne ilerliyordu. Sarı kunduralarının parıldadığı görülüyordu. Cambazlar gibi mavi bir işçi ceketini giymişti, ama alttaki ceketinin üzerine, tertemiz yakasının, gri-

zel kıravatının üzerine açtı. Ardından da iki jandarma geliyordu.

— Merhaba! dedi on metre kalınca. Dede biraz daha bekledi.

— Merhaba! diye cevap verdi ama biraz sert çıktı sesi, davetkâr değildi.

Öteki, otun içinde kunduralarını kuruladı.

— Yolda çok çamur var, neden?

— Çeşme patladı da, dedi dede.

— Ha, demek patlamış, dedi adam.

Dede, ihtiyar, sağlam bedeniyle yolu kapatıyordu. Böylece adamlar iki jandarmayı tepeden tarafta, evin öte tarafında tutuyordu.

Dimdik duruyordu, sıkılmış yumrukları böğürlerinde, derisinin üstünde toprak.

Adam, elini işçi ceketinin açık yerinden geçirdi. Saatını çıkardı, bir de kâğıt çıkardı. Saate baktı. Kâğıdı dedeye doğru uzatarak salladı.

— Keçiler için geliyoruz, dedi.

Dede, yumruklarını böğründe sıktı.

— **Burada keçi yok.**

Adam, kâğıdı dudaklarının arasına aldı, jandarmalara bakarak ıslık çaldı.

— Bir baksak, dedi.

— Herşey görüldü, dedi dede.

Adam, dedeye doğru iki adım ilerledi. (Kocaman at nalı iğneli, güzel, ipek kıravatı iyice görünüyordu.) Dede, açılmış dirsekleriyle yolu iyice kapamak için, yumruklarını kollarına dayadı.

— Baba! dedi Fine ana.

— Bırak beni diyorum, herşey görüldü.

Adam, işaret parmağını kaldırarak:

— Evet ama, gene de görmek ister, diye açıkladı, çünkü, işte kâğıt: müsadere var.

— Ne müsaderesi?

— Keçilerin,

— Chabrand baba, dedi bir jandarma, keçiler müsade, re ediliyor, yabancılar için. Yemek için, anlıyor musunuz? Altı tane keçiniz olduğunu herkes biliyor, konuşmak boşuna!

— Evet, dedi dede, var işte, var ama ben vermiyorum. Yabancılarınız vız gelir bana.

Adam hafiften omuz silkti; orada, arkada, aklı başından gitmiş Fine anayı görüyordu, tek engel olarak ta bu ihtiyarı görüyordu, ama kendisinin yanında iki jandarma vardı.

— Haydi, çıkalım, dedi, inatçıysa ne yapalım, kabahat bizde değil.

Adımını attı. Ama önünde dedenin yumruğu vardı, hem de iyice gerilmiş.

— Sen bilirsin, dedi dede. Bir adım daha atarsan, yakana yapışırım, sonra da, neyin nesi olursan ol, bir sarstım mı bütün pirelerin on günlük yere kaçar. Sen bilirsin! Ne kadar iri olursan ol, senin gibi heriflerin eli kalem tutar ancak, başka birşeye yaramaz.

— Baba! diye bağırıyordu Fine ana.

— Ee, sen de kes artık, bırak beni, dedi dede, erkek işi bu. Diyeceğim bu kadar işte. İyi bir öğüt. Dön geri, bas git! Biricik öğüt ama iyi bir öğüt. Biz burada hiç bir zaman emir almaya alışmadık.

— Delirmiş, dedi adam; parasını veriyoruz ama.

— Olmaz!

— Mecburi.

— Olmaz!

— Anlamıyor; mecburi diyorum size; yabancılar için, harp için, harp!..

— Evet, anladık, dedi dede; anladık, çenenin yorma. Anlıyorum, iyi anlıyorum, fazlasıyla anlıyorum: harp! Ben sana olmaz diyorum, olmaz dedim mi olmaz, o kadar! Al erkekleri, al buğdayları, al koyunları, al atları, al keçileri, herşeyi al, herşey ona lâzım! Peki ama ne diye gelip hep aynı kimselerden istiyorsunuz? Sen ne diye buradasın, sen? Etin budun yerinde, biliyorsun. Ne yapıyorsun burada? Jandar-

malar! ne yapıyor burda bu adam? Yukarlarda yer yok mu ona? Bugün de birini öldürmüşlerdir muhakkak: boş bir yer işte. Bu devam edebilir mi sanıyorsunuz? Oğlumuz, atımız, buğdayımız, şimdi de keçilerimiz... Söylesenize, gözlerimizi bırakacak mısınız bari, ağlamak için? Hiç değilse bunu bırakacak mısınız? Bırakın, işimizi görür. Peki ama kim emrediyor bütün bu işlerde? Emreden deli kim?

Adam, jandarmalara doğru ağır ağır gerilemişti.

— Tartışacak vaktimiz yok, dedi. Hep aynı şey; evet mi, hayır mı?

— Hayır!

— Kabul etmiyor musunuz?

— Etmiyorum.

— Haberimi alırsınız sonra.

— Teşekkürler, dedi dede; memnun oluruz; ama pek te sık yazmayın.

Onlar dönüp giderken, hiddet dolu, keder dolu bir gülüşle birkaç kere sarsıldı.

Dede eve girdi.

— Şapkamı ver, dedi. Gidip belediye reisini göreceğim. Fine, kızım, üzülme sen, diye devam etti. sahici bir müsadere olsaydı, kâğıt gelirdi, herkese bildirilirdi. Bekçi gelirdi. Bunda yok böyle şeyler. Sonra o iki jandarma da burunlarını yere dikiyorlardı. Dürüst birşey değil diyorum ben sana; şapkamı ver, gidip Baptistin'i göreceğim.

Güzel bir sabah havasıydı: yaldız yaldız bir sarı hava, yarı sıcak, yarı soğuk, öyle sinirli, öyle de hafif, küçük kımultıları vardı ki okşanır gibi oluyordu insan. Gök tertemizdi.

Dede, büyük, kara şapkasını gözlerinin üzerine indirdi, başını önüne eğip yürüdü; sert, kötü otlar, yolu iyiden iyiye daraltmış gibiydi, yolun akı, sarı-moru kalmamıştı artık, iplik kalınlığındaydı. Üzerinden insan geçmiyordu pek. İri iri, kalın kalın baldıranlar, tekerlek izlerini ve yolun bütün etini yemişlerdi. Dede, yolun üzerinde, çivili, kocaman postallarıyla yürüyordu. Onları ezmek, izini bırakmak için, yolu, insanların geçidini, şimdi büyük bir taşma içinde sınıyan herşeyi korumak için kuvvetle çöküyordu.

Ah! bilmek için başını kaldırıp ta bakmaya ihtiyacı yoktu. İçinden biliyordu, düşüncesiyle, muhakemesiyle görüyordu: buğdayları ender tarlalar, delikanlı sakalları gibi; bu sarı, bu cansız buğday, şurda sık, burda apaçık; bu kadın eliyle ekilmiş buğday, bu çocuk buğdayı. Bütün bilgi, bütün beceriklilik yitirileli beri kötü otlarda bir kuvvet, bir kuvvet! Bilgide ağır basanlar, sağlam elliler, sürü halinde ölüme gönderileli beri...

Büyük taşma.

Çorak toprağı kemirecek, kırmızı kırmızı, büyük büyük toprak parçaları içinde döne döne yüzecek saban yoktu artık. Bel yoktu, çapa yoktu artık, kazma, sürgü yoktu; yeni yeni topraklar kazandıran yiğit karasabanlar yoktu, şimdi herşey taşıyordu bu yüzden. Toprağın büyük kazancı, bu beyaz kakhahalar, böğürtlenler, yüz parmaklı, uzun ellerinin altında herşeyi boğan deli bağ çubukları içindi. Büyük bir sirk gibi birşey yapmışlardı, bütün sarhoş çiftçileri içine itmişlerdi, dövüştürüyor, birbirlerinin bellerini kırdırıyorlardı.

Hey gözünü sevdiğimin şenliği!

Ve herşey taşıyordu. Tohum ve kök sellerinin tepelerden boğuk boğuk akışı duyuluyordu. Ardiç ağaçları, tarlaların ortasında çatlıyordu. Kalın yaban ketenleri, kaba yoncalıklarda sakırgalar gibi şişmanlıyorlardı.

— Herşeyi yitireceğiz! Herşeyi yitireceğiz!...

Yalnız güneş, yağmur, rüzgâr, bir de toprak kalıyordu: hepsi hür, hepsi insanlardan sıyrılmış; en önceki büyük hayatı yaşamıya başlıyordu.

İhtiyar kadın, belediyenin önündeki taş kanapeye oturmuştu. Sessizdi, elleri önlüğünün altında birleşmiş.

— Ne haber, Mie teyze, dedi dede, ne yapıyorsunuz öyle gölgede?

— Oğlumu bekliyorum, dedi ihtiyar kadın. Yukarda, yarıdan muayene ediyorlar.

— Nerenin yukarısında?

— Nerede olacak, belediyede. Heyetten geçiriyorlar.

Belediyenin iki kanatlı, büyük kapıları ardına kadar açıldı. Koridor çok tozluysa.

— Yapmayın, Mie teyze, doğru mu söylüyorsunuz, yoksa alay mı ediyorsunuz? dedi dede.

— Ne alayı, dedi ihtiyar kadın, doğrusunu söylüyorum. Heyetten geçiriyorlar. Bu heyecan içinde gene buhranı tutarsa orada olman daha iyi dedim kendi kendime. Geçen sefer derede bırakmadılar mıydı? Yarı yarıya boğulmuştu. Ben de beklemeye geldim.

Dede, yukardaki pencerelere baktı. Evet, perdeler kaldırılmış, camlar temizlenmişti. Bir kasketin parlak yerinin ışıldadığı, sonra bir önlüğün akı, sonra çıplak adam derisinin uçuk, yeşilin'si rengi...

Dede, koridorda bekçiye rastladı.

— Baptistin'e söyle de buraya gelsin, Albéric, dedi, bir gift sözüm var ona.

— İçeriye gel, dedi Albéric, bir dakika bekle; heyetle biraz işi var.

Kapıyı açtı; burası ahır ve ter kokuyordu: burada soyunuyor, sonra çıplak bekliyorlardı. Öteki odada adları çağırıyorlardı. O zaman, adamlardan biri, çıplak ayaklarının üzerinde yürüyordu, hayvanların çıkardığı gürültüye benzer bir gürültüyle. Oraya girdiler mi "Tartın şunu!" diyorlardı. Ağırlık, terazinin kolunda gıcırdayıyordu:

— Elli kilo, diyorlardı.

Dede, bütün bunları öğreninciye kadar bir zaman kaldı. Hep giyinik görünürlerdi, o zaman da ceketin, pantolonun altında bir çok şeyler saklanılabiliirdi: karnın üstünü kabartan fıtıklar; ortasından kırılıvermiş omuzlar; içe doğru bükülmüş iğri bacaklar, iğri kollar; saracalar; hastalık kabukları. Şu kıcı kandan kıpkırmızı adam noterdi, burundan takma gözlüğünü çıkarmamıştı. Gülmeye çalıştı.

— Ne o, büyük baba, siz de mi?

— O da olacak, dedi dede.

Belediye reisi geldi: gözleri dışarı fırlamıştı, şişkin boy.

nu takma yakasının üstüne yığılıyordu. Dedeyi bir köşeye çekti.

— Biliyorum, Chabrand, dedi, keçiler için gelmiş olmalısın. Sen üçüncüsün. Hayır, hiç birşey vermemek lâzım. Hayır, kanuna uygun değil bu yaptıkları, yabancılar için keçi satın alan bir Marsilyalı bu. Ama kendi hesabına, devlet için değil. İşini çabuk görmek için de bunu icad etmiş: müsadere. Yüz kuruş veriyor jandarmalara. Yok, birşey verme. Hiç birşey vermeyin.

— Önceden haber vermeliydin, Baptistin. Benden almadıysa da başkalarından almıştır.

Belediye reisi umutsuz kollarını indirerek:

— Ben sana söyliyeyim mi, dedi, benim aklım ermez oldu artık, şaşırdım. Aklım başımdan gitti. Bir oraya, bir buraya, fırına, değirmene; her yerde olacaksın, herşeyi yapacaksın, herşeyi düşüneceksin. Benim mesleğim bu değil, gözüm bir tarafı göremez oldu. Bugün En-chau toprağında olacaktım, sürgülemek için, şimdi de, bak işte, buradayım!

Dede, çıplak adamlara baktı.

— Aklıma geirmişken sorayım, dedi, aşağıda Miette'i gördüm. Ne oldu onun oğlu?

— Aldılar.

— İkide bir düşüp bayıldığını söylemedin mi?

— Söyledim, söyledim ama, herif kaplan gibi üzerime atıldı:

“Ben emir aldım, reis bey, dedi, bana bağırıldı.

“Emir aldım, bu muayeneleri yapıyorsak adam bulmak için yapıyoruz! Ne kadar geliyor? 60 kilo... İyi! boy, ağırlık. Ben yalnız bunu bilirim. Düşerse, icabına bakılır. Haydi bakalım!”

— Allahısmarladık, dedi belediye reisi.

Dede, şapkasını gözlerinin üzerine indirdi, içini çekti.

— Nen var senin?

— Hiç, dedi dede.

Mie teyzenin önünden geçti de konuşmadı. Mie, hep oradaydı, elleri önlüğünün altında kavuşmuş, öyle sessiz.

Demek hepsi, bu bile!..

Demek erkeklerin kökünü kurutmak istiyorlardı!..

Asker, karanlık üçüncü mevki bekleme odasından çıktı. Nöbetçiye yaklaştı.

— Louis! dedi ona.

Emirber, cevap vermeden önce, istasyon komiserinin dairesine baktı. O, orda içerde, piyade ceketini yukarıdan aşağıya çözmüştü, yakasını bile; koca göbeğini masanın kıyısına dayayıp sıkıştırıyordu. Kurutma kâğıdının üzerine dikkatle, kırmızılı mavili bir kalemle bir gül çiziyordu.

— Ne var? dedi nöbetçi.

— Matran yanında mı?

— Yatağın orda asılı.

— Şey için sordum, dedi asker: Gustave yolun ucunda, demir yolu işaretinin orda bir şarap fıçısı buldu. Süngüyü sapladı. Deliği parmakla tutuyorlar şimdi. Bir metre fışkırıyor en aşağısından. Bütün kovaları, tabakları doldurdular; senin matranı da doldurayım.

İstasyonun bütün boş kabuğu türkü söylüyordu, gece rüzgârının altında bir demir kanatlar türküsü. Yorgun, uzun trenler, orada önde, yolların üstünde göğüs geçiriyorlardı. Vagonlarda öküzler, bir insan umutsuzluğuyla, ay ışığıyla dolu, hür çayırlara doğru iniyorlardı.

Bir asker treni, toplanmış donanmış bir uzun tabya tırtılıının yanında sessizce uyuyordu.

İki adam, demiryolu işaretinin yanında tartışıyorlardı.

— Açık dedik ya!

— Ben de kapalı diyorum işte, 504 ün saati.

— Açık!

İkisinin de eli kaldıracın kolundaydı.

Şimdi, istasyon komiseri, kâğıt keseceği ile masanın kıyısına vuruyordu. Başsız ayaksız, yusuvarlak gülünün önünde bir türkü mırıldanıyordu:

Baş bir aşağıda;

Baş bir yukarda.

İki litrelik matrayı başına dikti, sonra gülümsedi, elektrik lâmbasının ışık çizgilerine baktı.

Asker treni uzun uzun ısıklık çaldı. Gidiyordu.

Köyün ucuna gelinir gelinmez, yolun çukurunu kapıyan çalı çırpıların üzerinde yürünüyor, bu da kunduraları kıpkırmızı boyuyordu. Dereler kanlı akıyordu. Kuyrukları düşük, gözleri fesat köpek sürüleri, koyu havada ölü kokusunun kıvrımlarını takibediyorlardı.

Açık ambarların karanlığında, kısa kollu, büyük, ak şekiller, duvarlarda çarmıha gerilmişti. Çam gibi kocaman, ekmek gibi orta yerinden, ama geniş, açık, kırmızı bir yarıkla yarılmış bedenlerdi bunlar.

Bu köy kasap köyüydü. Karınları deşilmiş, bacaklarından çengellere asılmış öküzler, kocaman taş duvarları çatırdatıyorlardı.

Elinde bir kovayla bir adam geçiyordu. Ağzına kadar donmuş kanla, işkembeyle dolu kovaya sol kolu ve bütün başıyla denge yapıyordu. Bir başkası da ardından gidiyor. yolun bütün enini kaplıyordu.

— O kadar da çabuk değil, hey, kovalı.

Bir kalbur üzerinde, koskoca bir öküz parçası götürüyordu.

Avlularda, deriye, tüye iniyormuş, gibi boğuk çekiç vuruları çınılıyordu. Öküz devriliyordu. Ayaklar, avlunun taşlarını kazıyordu. Kocaman bir körükle, bir koyunun karnı şişiriliyordu. Demir bir çubukla, şişmiş karnın üzerine vuruyorlardı.

— Kapıya bak, dedi kalburlu adam.

Bu sırada bir başka adam çıkıyordu. Küçük, küçücük, iğne ucu gibi sivri bir bıçak taşıyordu yalnız. Kurumuş kanlarla eldivenlenmiş yumruğunun ucunda parlıyordu bıçak.

BÜYÜK SÜRÜ

Yol vermek için geniş sırtını duvara dayadı.

— Ne kadar? dedi.

— Altmış kilo, dedi kovalı adam, bunu saymazsan (kardaki bozulmaları gösterdi).

Açık kapıdan avlunun ışığı geliyordu, bu ışığın tam ortasında bir kütüğün üzerinde, büyük satır vuruşlarıyla bir öküz başı yarılıyordu. Adam, beyin parçalarıyla dolan bıyığını silmek için zaman zaman duruyor, sonra parmaklarını sırkıyordu. Et çamurlarının üzerinde çırpınıp duran tavukların, ördeklerin uçuşu içindeydi.

Olivier, usul usul sesleniyordu:

— Regotaz! Regotaz!

Toprağın üstüne yüzükoyun yatmıştı o, artık sesini duyamazdı, biliyordu. Yayılmış, geniş omuzları, sağlam gövdesi, ayakları tersine dönmüş, kocaman bacakları yüzünden sesleniyordu.

Adamın yüzünü görmek için, sırt üstü çevirmeye çalıştı. Çok ağırdı. Hem ağır, hem yumuşaktı. Olivier, ölünün yanına uzandı. Saçlarını avuçladı, bu yüzü kaldırmaya çalıştı.

Artık yüz yoktu. Artık ne ağız, ne burun, ne yanak, ne bakış: ezilmiş bir et, küçük, ak kemik sivrilikleri. Azıcık alın kalnıyordu kala kala, o da toprağa boşalmadaydı.

Regotaz!

Ölünün eli, küçücük bir ot dalıyla bir toprak parçası sıkıyordu.

Joseph, karşı yamaçta, küçük bir keçi yolunda koşuyordu. Sağ kolunu tutuyordu. Dirsekteki bu deliği, bu yumuşak kemik karışıklığını, parmaklarının arasından çeşme gibi kan fışkırtan eti, iyice açılmış sol eliyle kapamaya çalışıyordu. Bu deliği kapamak istiyordu. İki üç adım koşu-

yordu, sonra soluya soluya iki üç adım yürüyordu, sonra yeziden koşmaya başlıyordu. Bu deliği kapayamıyordu. Kuvvetle sıkıyordu sol eliyle, ama kan hep geçiyordu aradan. Bu onu boşaltıyordu. Joseph'e öye geliyordu ki, hava bu delikten içine giriyordu, kötü havanın ortasında bütün bütün, iyiden iyiye kapalı değildi de alt-üst olmuş topraktan, ateşten, baruttan, kandan bu çevre, bütün bunlar şimdiden ona girmeye başlıyordu, bu böyle devam ederse az sonra, o, Joseph, bütün bunlara karışacaktı; o, onun eti bütün bunların içinde, su içinde şeker gibi eriyecekti.

Dişlerini söğüdün kabuğuna geçiren kara ceset hep oradaydı, kanalın kıyısında diz çökmüştü.

Yukarda gökyüzü, hücum hazırlığının bütün selini sürüklüyordu. Bu yanda, yerle bir sükûnet vardı. Barut kokan, yanmış kemik kokan, yeşilimsi bir sabah.

— Kanal, kanal! diye sesleniyordu. Joseph.

Kanal oradaydı, toprağın içinde dümdüz olmuş, kımiltısız, çürüklerle parıl parıl.

— Kavak, kavak, kavak! diye sesleniyordu Joseph.

Kavak ağacını gördü, ağacın toprak üstünde kalan kısmında kızılhaç tahtasını gördü.

Miğferiyle toprak torbalarına vurarak kapıyı aradı.

— Buraya, dedi bir ses.

Kaputunun ucundan çektiler. Doktor döndü.

— Tutun şunu, dedi.

Önlüksüzdü, başı açıktı, gömleğinin kollarını dirseğinin üstüne kadar kıvrımsı.

Arkasından, bağlanmış, ağzı açık, bir büyük acı, yorgunluk ve sakinlikle mırıldayan bir adamın üzerine eğildi, elinde bir testere.

Hastabakıcı, Joseph'e:

— Dur orda, dedi, bekle.

— Kolum!.. dedi Joseph.

—Evet, bekle.

Doktor seslendi:

— Fabre!

— Efendim!

Kana bulanmış elini onbaşının omzuna koydu.

— Şu, dipteki.

Kol saatine baktı, bıyıklarına üfledi.

Mırıldanıp duran bir adamı götürüyordu.

— Fabre!

— Efendim!

— Bir dakika, sonra oraya, dibe gideceksin. (Onbaşının kulağına eğildi): Ölüler çıkaracaksın, sığınakta kalmalarına lüzum yok. Yer gerecek bize. Haydi bakalım!

— Sen, dedi Joseph'e.

Bu koca sargıya dokunuyordu. Kolunu tanııyordu artık. İyice tıkaışlar mıydı bari? Onun, Joseph'in aktığı bu delik iyice kapanmış mıydı? Bakmak isterdi, sonra da kendi eliy.e kapamak isterdi bu deliğı, bilmek için, emin olmak için. Kocaman sargısına dokunuyordu. Dipteydi, acımaya başlıyordu. Bel kemiğinde ateşin yanıklığı, sonra da buzu dolaşıyordu.

İçinde de öylesine yoğun, kalın bir koku vardı ki, gırtlacağı çamur gibi dolduruyordu.

Zaman, zaman, onbaşı gidip karbür lâmbasını sallıyordu. Bu sıralarda, dipte toprağı, hayata aldırmadan inleyenler görünüyordu. Onbaşı lâmbayı ığralıyordu, küçük bir çocuk gibi. Dibe doğru alev diller atıyordu. Orada bir hizada: ortadaki, sakalı kestane reңi, iri bir adamdı; alta çökük yanakları, çökük gözleri, bıçak demiri gibi burnu vardı. Alnında ağır bir sargı vardı, kanla öylesine gışmişti ki yüzü boyunca çizgi çizgi sızıyordu.

— Bitireceksin, diyordu doktor.

Onbaşı lâmbayı bırakıyordu.

Eter, kan, iyod kokuyordu; kirli sargılar, köşelerde bozulup kokuyordu.

— Saat kaç? diye sordu doktor.

Yatmış bir adamla çarpışıyordu. Beriki bağıra bağıra, kollariyle kendini koruyordu.

— Tutun şunu! Gelin de şunu tutun!

— Saat beş, dedi Fabre.

— Gelin, şunu tutun diyorum size! Kollarını kaldırın. Bağıрма! Sıkın; iyi! Fabre, eter ver, büyük bandları ver. Ceketini kesin. Önce kalb, kalb. İyi. Hayır, güzel... Brancard, şunu, hemen Vrégn'y'e! Fripot, sen, bir başkası daha; Vrégn'y'e gidin, yalnız yoldan değil. İnce yoldan, duyuyor musunuz?

Doktor alnını kuruladı..

— Fabre! diye seslendi kısık, zayıf bir sesle, içki ver bana!

Onbaşı matrayı eline verdi. Doktor başına dikti.

Dudaklarını yaladı:

— Oh! dedi.

Güzel, umutsuz gözleri vardı, şimdi sertlikleri iyice gevşemişti. Onbaşı da tatlı tatlı gülümsüyordu.

— Şuna da verin! dedi doktor.

Ağrısının, korkusunun, gırtlakını kapıyan eter çamurunun içinde boğulan Joseph'i gösteriyordu.

Dışarıda büyük bir sessizlik başladı birden, göğün derinliklerine düşülürcesine. Joseph, karnını bomboş hissetti. Doktor kanlı makasını havaya kaldırdı.

— Hücum, dedi. Sonra: Fabre! git bak.

Fabre çıktı. Kuşluk vaktiydi: toplar durmuştu. Kananın şıptırtısı duyuluyordu, orda, dipte, doğan günün yeşil çizgisine doğru, kısa, keskin insan haykırıışları, fareler savaşı gibi. Bir mitralyöz ağır ağır dövüyordu. Değirmenin orda bir salkım el bombası patladı.

Fabre döndü:

— Evet, dedi, tamam, gitmişler..

— Peki, şimdi, dedi doktor..

Çevresindeki bu kana, bu insan mezbahasına baktı.

Şimdi, kanalın eğilimine karşı, bu küçük, toprak mağara sedyeler dolusu et boşaltmışlardı. Kudurmuş bir kuşatma, kanalın öte yanındaki takviyeleri eziyordu. Bu de.

mirden ateş, bu duman, insanların üzerinde yumruk yumruk dansediyordu. Kanalın içinde su, bir at derisi gibi titriyordu. Karbür lâmbasının alevi yatıyor, sonra tavana doğru atılıyordu. Bütün mağara, bir gemi teknesi gibi titriyordu.

Dışardan sesleniyorlardı:

— Fabre! Fabre!

Kaputlara, ceketlere, sargılara sarılmış, büküm büküm yaralılar vardı bir sürü. Ortalarında, açıkta bir göz, göz kapaklarını kımıldatmadan bakıyor, ya da bir kul, ezilmiş bir salkım gibi sallanıyordu, ya da karnın ortasında gölle. nen kanlar genişliyordu.

— Fabre!

— Dur orda, dedi doktor. Toprak bul.

Çenesinin ucuyla, kanın içinde kayan ayaklarını gösterdi.

Fabre, bir torbayla toprak getirmeye gidiyordu, sonra bunu doktorun ayağının altına boşaltıyordu. Doktor, bıçaklariyle eti karıştırıyordu.

— Dipte!

— Öteki!

— Değmez. Dipte!

— ...

— Toprak!

Fabre çıkıyordu. Lâmbanın alevinin ortası gibi aktı.

— Sargı.

— Fabre!

— Bunahyorum! bunahyorum!

— Fabre, dipteki ölüleri attır.

— Fabre! Fabre! diye bağırıyorlardı dışardan.

Fabre, koşuyordu, iki büküm, dişlerini sıkmış. Kaydı, Joseph'in üstüne düştü.

— Kardeşlik! dedi özür dilemez için.

Joseph, eterin boşalttığı bir bakışla baktı ona.

— Yer, Fabre, yer, ölüleri dışarıya, kanala at.

Bir sedye ile iki adam giriyordu.

— Usul usul, diyordu geri geri yürüyen.

Doktor baktı.

— Ölmüş. Dışarıya. Fabre, toprak.

Kana batmış elleriyle alnını sil-di.

— Doktor! Doktor! diye inliyordu bir adam.

— Ne var, yavrum? dedi doktor.

— Boğuluyorum.

Göğsüne dokunuyordu, yumuşak, çamur halinde, sigara kâğıdı gibi titrek.

— Boğuluyorum.

— Çocuklar, dayanacak durumda olanlar, bana yardım edin, diye bağırdı Fabre; ölüleri çıkaralım, diptekiler bun-
lıyor.

— Dur, dedi doktor. Çocuklar, yavrularım, diye seslen-
di. Hey, işitenler, görüyorsunuz, yer kalmadı. Gelen arka-
daşları görüyorsunuz. Onlar sizden daha ağır. Bacakları o-
lanlar, kalkın, Vrégny'ye koşun. Orada, daha iyi bakarlar
size. Orda yatak var. Haydi bakalım! Fabre, gnol ver bun-
lara.

— Birbirinizi bırakmayın, çocuklar, birlikte gidin.
Vrégny'ye dosdoğru gidilir burdan.

Fabre, Joseph'e:

— Sen koşabilir misin? diye sordu.

— Evet, dedi Joseph.

Kuşatma, ateşi, demet demet demirleriyle öndeydi.

— Kanalı geçince, koşun, dedi Fabre.

Gidişlerini seyretti, sargılarla ağırlaşmış. Kanaldan son-
ra koşmaya çalıştılar. Ama uzun sürmedi. Yürümeye baş-
ladılar. Bazan duman hepsini siliyordu. Sırtları iki büklüm,
demirden, ateşten satırın altına girdiler.

Fabre, kalın dudaklarının arasından:

— Allah yardımcınız olsun! dedi.

BEŞİNCİ MELEK BORU ÇALIYOR

Dün, öğleden sonra, kasap birdenbire içeriye girdi, kızı-
nı çırakla yatar buldu. Şişman Fonsine'in yatağı ezercesi.

ne, göğsü bağı açık, sırt üstü yattığını gördü ilk önce. Nerdeyse:

— Hasta mısın? diyecekti.

Sonra bu çıplak yağın altında, sokaktan tarafta, saklanmaya çalışan küçüğü gördü.

Bu sabah, kasap ahırın sekisine çıktı:

— Burda mısın, sahtekâr? diye sordu.

—Evet, diye cevap verdi çırak.

Sokak, sabah sabah sidik ve kekik kokuyor. Birazcık aydınlık var, birazcık ta dağ malı bir rüzgârın serinliği var. Tek atlı araba ahırın önüne çıkarılıyor.

Çırak midilliyi getiriyor. Kasap, koşumları, tokaları kurcalıyor. Homurdanıyor:

— Domuz! Domuz!

Sonra gözlerini çırağa çeviriyor.

— Domuzsun sen!

— Evet, diyor çırak.

— Haydi, bin bakalım, ben sana göstereceğim.

Kalın kaşlarını oynatıyor. Küçük bir uğlak gibi titreye titreye arabaya biniyor.

Yaylanın kapısından çıkarken Nègre babaya rastladılar.

— İyi yolculuklar, Gustave, dedi Nègre, elini salladı.

— Teşekkür ederim, sana da, dedi kasap.

Güzel, yumuşak rüzgârlı bir sabah bu, temmuz aylarında bazan, sağnaklardan sonra böyle olur.

Tepelerin büyük, mavi kâsesinde, olgun buğdaylarla kaplı toprak, tereyağı gibi sarımsı kırmızımsı. Havanın akıntısında bulutlar, büyük gemiler gibi gidiyorlar. Eşit eşit adımlarla yürüyerek evlerden çıkmak arzusu veriyor bu insana. Yüreklerin derinliğinden türküler yükselten havalardan biri. Çok uzaklar görülüyor: “İyi ana” tepesi, “Escariade” tepesi, ışığa karşı, bir gül dikenini gibi sivri, esmer.

Julia pencerenin önüne geldi, giyinecekti. Gömleğinin üstünden iç etekliğini geçirdi. Kendi soluk alışına bakıyor. Dağ-

ların eteğinde, Rouquières'de bir çan çalıyor. Rüzgârın alttan kaldırdığı yuvarlak gözyüzü bir göğüs gibi soluk alıyor. Julia, yalınayak, mutfığa iniyor. Cezveyi alıyor, bir fincan kahve dolduruyor. Eşiğe gidiyor. Bir ağaç gibi, eteklik düğümünün etinde yaptığı girinti ile incecik bir toprak testi gibi dimdik. Sol yumruğu kalçasında, uzanmış dudağının ucuyla usul usul kahveyi sömürüyor. Zaman zaman otlara vuruyor ayağını, çiğler ıslatsın diye. Bu küçük otlar, soğuk diileriyle parmak aralarını emiyorlar. Julia çiçek çiçek.

Madeleine, ellerinde üçer yumurta ile kümeden dönüyor.

— Kara yumurtlamış mı? diye soruyor Julia.

— Kara da, boz da, ayağı kırmızı tüyü de.

Madeleine elini açıyor.

— Bak, sipsivri. Büyüklüğü de fena sayılmaz. O da başlıyor.

Jérôme geliyor, soruyor:

— Ne o?

— Benekli tavuk yumurtlamaya başladı.

Madeleine'in elindeki yumurtaya bakıyor.

— Ben şehre gidiyorum, postaya bakacağım, diyor sonra. Üç haftadır birşey gelmedi Joseph'ten.

Madeleine, yumurtaları usulca küçük küpün içine koyuyor. Julia, teknede fincanı yıkıyor. Soruyor:

— Bugün bir işin var mı?

— Çamaşır yıkıyayım diyordum, zamanı geldi.

— Soucotte'taki buğdayımızı biçmenin de zamanı geldi, diyor Julia. Gidip tek başıma başlayacağım.

Çıplak ayaklarını kocaman ayakkaplarına sokuyor. Topuklarını döşeme taşlarına vura vura iyice yerleştiriyor. Oırağa baktı. Baş parmağını keskin tarafının üzerinden geçirdi. Bileği taşının batırıldığı, su dolu öküz boynuzunu luşağına bağladı. Orağı omzuna aldı, gitti.

Kasabın arabası, yaylanın çıgırlarında tırıs gidiyor. Rüzgâr ardından itiyor, sonra geçiyor onu, tozun önünde eğleniyor, bademleri sallıyor, buğdayların içinde koşuyor.

Gustave zaman zaman dizginleri bırakıyor, kalın kaşlarını çatıyor, başını, çeviriyor.

Küçük, ırda kaskatı, büzülmüş de büzülmüş. Küçücük, tüysüz, fare yüzü gibi incecik yüzü, rüzgârı içine çekiyor. Ustaya bakmıyor. Önüne, kendine doğru gelen yola bakıyor. Ellerini dizlerinin üstüne koymuş, korkulukları tutmaya bile cesaret edemiyor, başıyla gövdesi, atla aynı zamanda zıplıyor.

Postanede birşey yoktu. Posta gelmemişti. Jérôme taş kanapeye, ihtiyarların yanına oturdu.

Çeşmede üç kadın var. Biri, havuzun üst yanında, bir avuç ak çamaşır ovuyor. Ötekilerin biri testisini dolduruyor, biri de elleri kalçasında, bekliyor.

— Gündüzleri mavilerimi giyiyorum, diyor çamaşır yıkayan.

Islak parmaklarıyla göğüsünün yakasını çekiyor, gömleğinin mavi kenarını gösteriyor.

— Bu pazar günleri için. Bir baksana şu dantelâya.

İki parmağıyla omuz askısını çekiyor sabunlu yığının içinden, elinin üstüne yayıp gösteriyor.

— Bu da ara dantelâsı...

Çeşmenin büyük borusu, testide tiz bir türkü söylüyor.

Küçük Amaudric, atını sulamaya geliyor. Hayvan, suyun üzerindeki kileri gidermek için burnuyla üflüyor. Soluk alıyor, sonra başından kıcına kadar oynuyor.

— Atını tut, diyor çamaşır yıkayan kadın, tut şu atını, anasının kuzusu.

— Hep şu senin sabunun yüzünden, boştan korkuluğu!

Atın öfkesi geçti, kovadan içiyor suyunu. Küçükle kadın, elleriyle birbirlerine havuzdan su atarak kavga ediyorlar.

— Margotte, tut şunu bana!

Öteki kadın testisini bıraktı, oğlunu koluyla sıkı sıkı yakaladı. Göğsünün üstünde sıkıyor onu; oğlan kış atıp durduğu için, kalçalarını iyice ayırıyor, onu bacaklarının arasından kısıtıyor.

— Hah, Margotte, iyi tut, onu yıkayacağım, yıkayacağım o burnu sümküklüyü.

Ufaklık, bir kertenkele gibi bükülüyor, ama çamaşır yıkayan kadın, yüzünü bu sabun dolu kadın gömleğiyle ıslatıp sabunluyor.

Julia geldi, buğday tarlasının önüne dikildi. Bu tarlaya, ayva ağaçlarından çitler arasında bir küçük göl gibi duran bu düzlüğe baktı, sonra orağının sapını yere koydu, ağzını yukarı tuttu, taşı üzerine sürtmeye başladı; eski, mavi bir bileği taşı. Parmakları, Joseph'in parmaklarının izini buldu üzerinde. Eli bu taşla dopdolu, orağın ağzı boyunca sallarken apağır hissediyor.

Rüzgâr, yükselen güneşte ısındı; güneş orda, yaylanın üstüne yatmış, uyur gibi. Zaman zaman kollarını ya da parmaklarını kımıldatıyor, ya da saçları buğdayların, ağır sarı otların içinde su gibi çalkanıyor.

Julia adımını, ilk adımını, kararlı adımını attı. Kendini tarlanın kıyısında buldu o zaman. Tarla karşısında, buğdayların ağırlığı altında hafif hafif hışırdıyor. Böğürlerini bir kol gibi sıkın bu sert, sıcak, geniş kayışı iyice itaat altına aldı, öküz boynuzunu da tam kasığının üzerine, erkeklerin koyduğu yere koydu. Eğildi; gücünü topladı, usul usul kaydırarak sol yana attı; büyük orak buğdaya girdi o zaman.

İşte şimdi sıra sıra desteler; hep bir hizada, hey Allahım; dayanıyor, orağın ucunu biraz kaldırıyor, kesilmiş saplar kayıyorlar, güzel, muntazam dantelâlar halinde, yerle bir olmuş firezlerin üzerine düşüyorlar. Joseph'in elinden çıkmış gibi düzgün. Güç te var bu kollarda, güç!

Julia ilerliyor, eğilmiş, bacakları ayırık; öküz boynuzu, toprağı bir kırlangıç gibi sıyıran bu düz, büyük bıçağın dengesinde, sağa sola sallanarak karnını dövüyor.

İlerlemiş, ortalara doğru yaklaşmıştı; tek atlı bir arabanın tekerlek seslerini duydu, at durdu, bağırdılar.

Heriye atılan orağını tuttu, doğruldu. Eliyle gözlerini gölgeledi.

— Ha! Gustave, cevap verdi: “Geliyorum!”

Orağı bıraktı, arabaya doğru gitti. Ter, derisinin üzerinden akıyor, soğuyordu; ama güneş, iyice yaklaşmış bir ağız gibi ısıtıyordu.

Atın önünde. Saçının topuzunu yeniden bağlamak için kollarını kaldırıyor. Kara, kalın koltuk altları açılıyor. At başını çeviriyor, kulaklarını oynatıyor.

— Ne oldu şu dişi domuz? diye soruyor Gustave.

— Hep orada, diyor Julia.

— İyice mi?

— Yok, karnının altını da kapladı.

— Bir karar vermeli, diyor Gustave, hemen karar vermeli.

Julia, bir zaman. hiç birşey söylemeden duruyor, dudaklarının arasında saç tokaları.

— Tehlikeli midir dersin?

— Bir sabah zıbarıp kalma tehlikesi var, o kadar.

— Pek zamanı da değil, diyor Julia, cam gibi bulanık gökyüzüne bakıyor.

Gustave eğiliyor.

— Sen zamana bakma, kızım. Ben onu bir öldüreyim, buz mahzenine koyayım, olsun bitsin, ondan sonra hastalıktan korkma sen, o şimdi askerler için.

— Ya fiat? diyor Julia.

— Söylemiştim ya, tükürdüğüm tükürüğü yalamam ben. Julia duruluyor.

— Sen bilirsin, diyor Gustave, dizginleri toplamaya başlıyor, kamçısını eline alıyor.

— Mesele şu ki... diyor Julia, ayağını basamağa koyuyor.

— Evet, diyor Gustave, hemen yapılması daha iyi, bın. Bana bak, çekil biraz, diyor çırağa da.

Küçük, ustasıyla Julia'nın arasında sıkışmış. İyice sıkışmış: oturacak yer dar, kadın da iri mi iri, sert mi sert.

Ama arabanın sarsıntıları yerleştiriyor onları.

Ellerini dizlerinde ayırmadı; kaskatı. Ustaya fazla dayanmaya cesaret edemiyor. Kadına yaslanıyor, kadın güneş gibi sıcak, gömleğinin, incecik etekliliğinin altında öyle bir terlemiş, yağlanmış ki bunların arasından onu da ısıtıyor, kadına yapışıyor bu yüzden.

— Madeleine, şu bizim dişi domuzu...

— Ben Gardette'lere kadar gidiyorum, diyor Madeleine, üç ekmek istiyeceğim, ödünç. Babam giderken söylemeyi unuttum.

— Bilmem ki, diyor Julia, Gustave'la ben hakkından gelebilir miyiz acaba? Çok azgın, hastalık içini kemiriyor galiba.

Gustave gülüyor.

— Bırak. Biz ikimiz yaparız. Üzülme. İş bilmekte. Bir kadın gibi nazlanır o.

Pırıl pırıl gözlerini kırptı, Julia'nın göğsüne, körpe omuzlarına, kolunun arasından da usul usul dalgalanan tüylere baktı.

Domuzun ahır, bir büyük mahzen. Kapı açılıyor, soğuk bir soluk geliyor. İçerisi karanlık, karanlığa alışmak için eşikte, soğukta, bu sidik ve kokmuş saman sirkesinde bir zaman durmak gerek.

— Görüyorum, diyor Gustave, dipte. Gidiyorum.

— Dikkat et, diyor Julia, bomboş gitme.

Üç adım, yürüdü, ama hayvanın yanına yaklaşıncaya, hayvan öyle bir sıçradı ki havada gübreler uçu, Gustave yana sıçradı.

— Kapıyı kapa!

Julia kapıyı kapıyor: gülüyor, gülmesin de neylesin: Gustave tahtanın üstünden sıçradı, soluk soluğa, kıpkırmızı çıktı, gözleri yerinden oynamış gibi.

Domuz, burnuyla kapıya vuruyor: dudakları dışarıya kıvrılmış, burnunu büzüyor, soluyor, sarı dişleriyle tahtayı parçalıyor, kemiriyor. Gözleri, donmuş kanlarla dolmuş iki çukur.

— Görüyor musun, bomboş gidince böyle olur işte, diyor Julia, yanakları gülmekten şişmiş.

Gustave, nefesini topluyor. Domuza bakıyor. Julia'ya bakıyor, bıyıklarını ısıyor.

— Bomboş ta geleceğim hakkından, diyor.

— Dişleriye kolunu koparsın da!

— Bir yerimi koparamaz. Geriye çekil sen.

— Çocukluk ediyorsun, Gustave.

— Çocukluk mocukluk, geriye çekil sen, diyor Gustave soğuk soğuk. Öteye git, daha öteye. Kadın girmez bu işe. Erkek işi benim yapacağım iş.

Elini mandalın kertiğine koyuyor.

Julia buğday yığınının kadar ilerledi. İki sıçrayışta ambarın basamağına varabilir. Pekâlâ, o da başının çaresine baksın.

Gustave sürgüiyü çekiyor. Bir kelime söylüyor, bir kelime daha. Kımıldamıyor. Kımıldı yok. Yalnız bıyıklarının altına gizlenmiş ağzından gelen bu sızıntı. Kelimeler söylüyor, közlerle konuşan bir kedi gibi, bedeni boyunca, düzgün, akıyor. Ne kolunu, ne omzunu, ne başını kımıldatıyor. Kapı kendiliğinden açılıyor, yanında iyi bir kasap çırağı varmış gibi.

Julia soluğunu tutuyor. Domuzun burnu ilerliyor, dişleri meydanda. Gustave kımıldamıyor; gürültüsünü çıkarıyor. Güveni var. Biliyor. Bir örümcek ağına bakıyor yalnız. Kocaman kocaman dişler şimdi orada, Gustave'in bacaklarının karşısında, ısırma hazır, bu sarkık eti parçalama hazır. Bir kapışta kopuverecek, kart kemikli bir parça. Ağzını açıyor. Türkü otun içine akıyor, bu pantolon, bu el boyunca.

Domuz geri geri gidiyor. Adam bir adım atıyor. Domuz ahıra giriyor. Adam ardından gidiyor.

Julia'nın kocaman soluğu boşalıyor. Gözleri, bir ateş parıltısından kamaşmış gibi kamaşmış. Artık bilmiyor, artık hiç birşey değil. Orada kahyor öyle, havadan boşalıyor, artık hiç birşey bilmeden boşalıp duruyor. Güneş yanağını yakıyor. Islak avcunu yüzüne götürüyor.

Erkek! Erkek! Erkek işi, bu güç!

Az önce çıkarmıştı orakçı kuşağını; gene de karnının alt yanında, su dolu, sert öküz boynuzunun sallanışını hâlâ duyuyor.

Madeleine, onların ahırda uğraştıklarını görünce, parmaklarını şöyle bir döndürerek saç kıvrımlarını düzeltti, ön-lüğünü silkti, Gardette'lere gitti.

Vadinin bu yarı, Chaurane'ların ordan daha güzel. Kocamış ağaçlarla dolu. Dedenin fikri. Hastalıkla, kalın kabuklarla kaplı, ihtiyar badem ağaçları, yaralarla oyum oyum olmuş, kiremit renkli, uzun, ipekli zamkını yitiren bir kiraz ağacı, otlara kadar, sonra yabani incir ağaçları topluluğu, incirden çok kuşa dolu, hep savaş içinde.

Bütün bunlar pek benziyordu bu Chabrand'lara, konuşkan, ıslıkçı, türkücü, güzel bakışlı, kuruşlara ve liralara öylesine az, iyi davranışlara öylesine çok dikkatli Chabrand'lara pek benziyordu.

— Elbette, kızım, elbette, dedi ana, kendin git tekneye, dibe sola bak, kapağı it, bak. Yok mu? Sağa bak öyleyse. Gördün mü?

Fine ana "kızım" dedi mi Madeleine'in gırtlığında bir sııcaklık, içmiş gibi. Ekmekler önünde, yumuşacık, ak.

— Üç tane yeter mi? diye soruyor ana.

— Evet, yarına kadar. Siz ekmeksiz kalmıyacaksınız ya?

— Aldırma, kızım.

Madeleine, ekmekleri koluna aldı, küçük çocukları tutar gibi tutuyor. Olivier'nin anasının dilinde bu "kızım" güzel. Göğsünde bu katı, ağır ekmek, bu kepek, saman, kalın so-mun kokusu, katırların ardında, ayakta harman süren Olivier'nin kokusu.

— Haber aldınız mı? diye soruyor Madeleine.

— Aldık, dört gün oluyor, ama mektup pek eskiye benziyor. Hiç birşey demiyor, üzülmeysin diyor.. Ama insan üzülüyor!

Olivier ne kadar da beziyor annesine! O bu, bu yüz o! İşte bir lâmbanın mavi ışığı gibi, titrek, iyi, titrek gözleri; dudakların bu kırmızı çizgisi, bu burun, bu yanak yuvarlakları. O bu! Bu onun yüzü, bu kadın yüzünde sütte yıkanır gibi yıkanmış.

— Bana ihtiyacınız olursa, diyor Madeleine, gündüz, gece, ne zaman olursa olsun, bildiğiniz gibi yapın, aldırmayın, Fine ana, biliyorsunuz...

— Biliyorum, diyor ana, kendini veren bu kıza gülüm. süyor... Biliyorum, kızım!

Madeleine, kundak bezinden kayan koca bir bebek gibi ekmekleri alıp giderken avlunun kanapesi üzerinde kırmızı bir yün kuşak gördü. İyi biliyor bu kuşağı. Olivier'nin. Ekmekleri otun içine bırakıyor hemen. Bakıyor. Kimsecikler yok... Kuşağı çabucak önlüğünün altına saklıyor, ekmekleri alıyor, yokuşun üzerinde koşuyor.

Julia arabanın gidişini seyretti. Domuz sımsıkı bağlanmış, bir tahta parçasıyla ağzı tıkanmış, başından bağlanmış, tekerlekler kulaklarını eziyor. Araba yolun dönemecine saptı.

Julia, yeniden tarlaya gideceği sırada, çırağın koşa koşa geri döndüğünü gördü.

— Kaçtı mı yoksa? diye sordu Julia.

— Hayır, usta atkısını unutmuş.

Ahıra gittiler. Atkı yemliğin yüksek direğine asılmış. Julia çırağa bakıyor.

Eilerini kalçalarına koyuyor.

— Atla! diyor gülerek.

Oğlan zıplayıyor, atkıya dokunuyor, ama yalnız tırnaklarının ucuyla.

— Dağ sıçanı, diye alay ediyor Julia.

— Ya siz, siz nesiniz? diyor çırak aşağıdan bakarak.

Julia, güzel, çıplak omuzlarının üstünden gülüyor; kara gözleri kömür gibi; elleri kalçalarında, göğüsleri gömleğinden fırlıyacakmışçasına kabarıyor.

— Evet, evet, siz de dişi domuza benziyorsunuz.

Julia elini attı, küçük oğlanı kolundan yakaladı; sarsıyor onu. Gülüyor, küçük te gülüyor.

— Tekrar et.

— Ediyorum işte.

— Yere vururum seni.

— Ben de seni yere vururum, diyor oğlan.

Julia'yı belinden yakalamaya çalışıyor, sanki yerinden sökecek. Ama Julia güçlü eliyle oğlanın kısa pantolonuna yapışıyor, kaldırıyor, samanın üstüne yatırıyor. Oğlan çabalıyor. Kalkacak. Julia üzerine atılıyor, ağırlığının altında ediyor onu, onu sırt üstü atıyor.

— Hah! diyor. Gördün mü, köfte pehlivanı!

At gibi binmiş üstüne, bir bacağı orda, bir bacağı burada; onu tutuyor, ona gücünü duyuruyor. Eti, çınlıplak, oğlanın karnına oturmış.

Birden kalkıyor, gömleğinin askısını yukarıya çekiyor.

— Kalk haydi! diyor sert sert.

Yanaklarında, alnında, hastaymış gibi bir kırmızılık.

Ufaklık, samanın içinde güüp duruyor.

— Kalk!

Julia'nın sesi güvercin sesleri gibi karaardı.

Ayaklarıyla oğlanın böğrüne böğrüne vuruyor. Julia'nın gözlerinde bir sertlik! Julia utançtan kızarmış, ellerini açmış, gömleğinin açık yerini kapatıyor.

Üçü birden kapıya geldiler: bucaktan dönen Jérôme, Gardette'lerden gelen Madeleine, ahırdan çıkan Julia.

Jérôme:

— Mektup yok, dedi.

İki kadın:

— Ya! dediler.

Kadınların kafasında kendi büyük, ayrı düşünceleri.

Julia bir zaman sustu, içini çekti, sonra sordu:

— Ne demek bütün bunlar, peki ne demek?

Öğle oldu olacak.

İyiden iyiye içine kapanmış bu büyük çiftlik odasında, toprağın altında bir havuzda gibi serin bir gölge var. Sesizlik bu. Yalnız, pancurların arasından geçen düz bir gün ışığında bir arı dansediyor.

Bazan Julia yemeği bırakıyor, birşeyin üzerine atılacak mışçasına beli eğilmiş, kolları bükülmüş. Sonra gene çabuk çabuk atıştırmaya başlıyor; ama gözündeki kaygı duruyor. Son lokmayı çiğnerken doğruluyor.

Sabahleyin yaptığı gibi harman koşumunu taktı gene: geniş kuşak, öküz boynuzu, orak.

— Öğle uykusuna yatmayacak mısın? diye soruyor Madeleine.

— Hayır, diyor Julia, kuşağını tokalıyor.

— Serttir, canını acıtacak, diyor Madeleine.

— Evet, diye cevap veriyor Julia, dişlerini sıkıyor.

Orağı omzuna aldı, birşey söylemeden gitti.

Açık bıraktığı kapı, bir fırına açılmış gibi öğle sonuna açılmış.

Gölgesiz yolun dopdolu sıcağında gidiyor. Yalnız çitin altında, testere dişi gibi birazcık gölge var. Çitin kuşları uyumuş, çit ölmüş. Rüzgâr uyuyor. Badem ağaçları kıpırdamıyor. Hışırdayıyorlar. Koca güneş, kocaman bir beden gibi yatmış üzerlerine.

Gidiyor, ayaklarına dolaşan otları hiddetle, kunduralarını sert sert silkerek koparıyor.

Dudaklarını sıkmış, gözlerini ufkun üstünde, yüksek bir gök parçasına dikmiş, hür ve mavi, taş gibi sert, su gibi duru bir gök parçasına. Gidiyor, dudakları aralanmıyor, gözlerini indirmiyor.

Demek şimdi, hepsi!...

Kuru ot, şimdiden! Ahırda kuru ot kokusu, bu gübre kokusu, çalşan, terliyen, yaşayan hayvanların kokusu, kendi kendinin kokusu, derisinin, saçlarının kokusu; bütün bunlar üzerinde şimdiden çalıştırmada onu, yoğurmada, maya bekleyen bir hamur gibi hazırlamada. Sonra da gürültüler,

şimdi! Ve orda, tarlaların ötesinde, adamların sesleri! Bu ihtiyaç adamlar! Ve birden sanki gençmişler gibi geliyor.

Hepsi! Hepsi!...

Bir çaresi de yok artık!

Sinirleri öldüren bu çalışma bile yok. Kafadakileri boşaltan bu ağır yorgunluk bile yok. Şimdi bu yorgunluk olunca, kalçaların üstünde duyulunca... Ah! Allahım, nasıl kurtulmalı?

Sonra neyi yenmek istiyorsun? Hem kadın sadece etiy-
lc neyi yenebilir? Kendinden geçmedikçe bir oğlanı samanın üstüne bile deviremez.

Bu güneş bile!

Ah! Bas ayağını boynuma, ez beni, ayağınla boynuma çok te bedenimdekiler beynime çıkmasın.

Julia yürürken, böğürlerinin çevik bir kıvrılışı var. Onun ortası olan bu yuvarlak şey, denizde bir dalga gibi akıyor. Bakışının, dudağının, başının, yüreğinin sertliğini indiremez artık oraya; yumuşacık birşey o, tatlı da, bir arının altında titriyen olgun bir şeftali gibi olgun.

Tarlanın önüne geliyordu. Bacaklarının arasında, samanların içine yıktığı oğlanın sıcaklığı, kımıltısı vardı daha. Bütün bedeniyle, bütün kollariyle, bütün gücü, bütün kızgınlığıyla buğdaya saldırdı.

— Hınk! Hınk! ediyor desteleri yan tarafına uçururken.

Ve işte büyük istek, bedeninin ortasında dönüyor, yağda döner gibi.

Çaresi yok.

Şimdi her yanında!

Bütün etinin türküsü oldu bu: bu kadın orakçı ahengi, buğdayların içinde bu sallanış, karnını döven bu boynuz, ensesini yakan sıcaklık, yatan bu kırmızımsı otun hisirtisi, bu tek kanatlı orağın uçuşu...

Bu oğlan! Altında kıvranan bu sıcak, bu hayat dolu beden!

Ah! hayat, hayat!

Ya şu Gustave, dişi domuza ne dedi ki?

Bu Gustave, dul kalalıdan beri, güneş gibi sıcak bir bakışa sahibolmak için ne yaptı acaba?

Joseph.

Yalnız bu kaldı: kemikleri süttten, eller içinde sıkıca beyaz peynir gibi fışkıracak küçük oğlanlar. Ya da bu moruklar...

Gustave kaç yaşında acaba? Bu gözlerin parıltısında, bütün bu iri kemiklerde, bu kapı gibi geniş sırtta ne kadar güç saklayabilir ki?

Duruyor. Kolunu şöyle bir çevirerek saçlarını, alnını kurutuyor.

— Ne olacağım ben?

Ellerini kalçalarına sürüyor.

Orda, yolun üstünde, badem ağaçları koruluğunun öte yanında, tekeriek izlerinin üstünde bir araba sıçırıyor. At, bütün çingıraklarını şingırdatıyor.

Julia orağı atıyor. Bakışı hep sert, dudakları sıkı sıkı kapalı ama yola doğru atılıyor, ne zamandır içinde düğümlemiş o atılış. Seslenmiyor. Geniş geniş açılmış büyük burunlu soluk alıyor. Otların arasında hızla koşmaya başlıyor.

At dört nala gitmeye başladı; yaylada bir toprak dumanı kalkıyor. Araba öte yana iniyor.

Julia, yokuş aşağı atılıyor. Kederinin, yorgunluğunun soluğuyla soluyor. Bütün gök üstüne devrilmiş, başı da dağların borazanları gibi çınlıyor.

O akşam ilk önce Madeleine gitti yatmaya. Julia kordondan geçerken o soyunmuştu bile. Madeleine, hemencecik birşey sakladı çarşafın altına.

Az sonra, Julia'nın odasında yatak çatırdadı. Yatıyordu. Sonra yatak çatırdadı, sonra gene, sonra şilte, üstünde biri kollariyle bacaklariyle yüzerek yuvarlanıyormuş gibi bağırdı.

Madéleine yalınayak koştu.

— Julia, diye seslendi kapıdan, hasta mısın?

— Yok, dedi Julia.

Madéleine odasına döndü, kapısını iyice kapadı. Çarşafın arasına sakladığı şeyi çıkardı. Kırmızı yünden kuşak bu, Olivier'nin. Uzun zaman bakıyor ona, dokunuyor, okşuyor. Gömleğini kaldırıyor, kuşağı karnının üstüne sarıyor.

Sessizlikte gülüyor, öylesine sıcak bu, öylesine yumuşak, öylesine Olivier.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERDUN

Orman, gecenin içinde alçak sesle türkü söylüyordu. Yağmur, geçti, ölü yaprakları, su birikintilerini karıştırdı, senra dişlerini göstere göstere güldü.

— Buraya yüzbaşım, dedi adam, dala dikkat edin.

Ayağıyla yeri yokladı, sertti.

— Yol, dedi..

Yüzbaşı, sık ağaçların arasında konuşuyordu. Soluk so-luğa bir şişman adam sesi vardı.

— Gel, diyordu... dinleneceksin. Yol bulundu.

Geldi. Arkasından yürüyen, bütün taşların üzerinde sen-deliyordu, gelir gelmez ıslak otların içine uzandı. Uyuyordu. Kımıldamıyordu. Yalnız derinden derine soluk alıyordu, ağzı koskocaman açılmıştı, kaybolmuş bir küçük hayvan inilti-siyle havayı geri veriyordu.

— Biraz bırakmak lâzım onu, dedi yüzbaşı. Sen yorul-madın mı?

— Yoruldum.

— Ben, dedi yüzbaşı, benim canım omlet istiyor, yu-murtalar, çevresi köpüklü. Üf!

Bıyıklarının arasından havayı içine çekti.

— Evet, dedi öteki, evet, sıcacık!...

— Sen hangi taburdansın? diye sordu. Yüzbaşı.

— Dördüncüden.

Yüzbaşı iki üç kere, derin derin soluk aldı.

— Kaç kişi kaldınız?

— İki: bir ben, bir de o.

— Kim?

— Bir ben, bir de şu uyuyan. Kim olduğunu bilmiyorum. Başçavuş tam atıldığımız sırada vuruldu, mitralyözcülerin çukurunda. Ben ordan atladım, yanınıza düştüm.

— Adın ne senin?

— Olivier Chabrand.

Yağmur ağaçlar arasında haykırıyordu ötede.

— Öyleyse, dedi yüzbaşı, dördüncü taburdan iki kişi: seninle o; bir de ben, üç. On iki de birinciden, eder on beş. Üçüncüden dört, eder on dokuz. İkinciden sıfır, gene on dokuz. Bisikletçi de bizden hemen sonra tünelden geçtiyse, yirmi eder. Gitmeli, ben de uyukluyorum.

Olivier, otların içindekini sarstı.

— Kim o, ne var?

— Gidiyoruz.

Bir atın koş a koş geldiği duyuldu.

— Hey! diye bağırdı yüzbaşı. Sonra: “Yüzbaşı Viron, on dokuzdan.”

Süvari yürüyerek yaklaştı.

— Dosdoğru koşarsınız, dedi, kışlalar arasından Verdun'e varırsınız. Beirupt'e gitmek için korudan çıkınca sol kola sapın. Omlet içinse, tam yolun üstünde, yüz ellinin bataryalarından sonra bir ev var, kadınlar oturur. Ama bataryalardan çabuk geçin.

Toprak bir yoldu bu. Yüzbaşı önden gidiyordu, sonra ayakta uyuyan adam, sonra Olivier.

Adam bazan çukurda dizlerini büküyordu, Olivier onu fişekliğinin kayışından tutuyordu.

— Tut kendini!

Bu kocaman sırta her dokunuşunda kendi kendine soruyordu.

— Kim? Regotaz mı, Vernet mi, Poiron mu?

Sonra hatırlıyordu:

— Hayır, Vernet değil. Poiron da değil. Peki Regotaz? Kim?

Küçük vadiye inmişlerdi. Bir dereğin sesi duyuluyordu. Sazlar arasında su sesi, kulağa da, yüreğe de hoş geliyordu. Kanını kaynatıyordu insanın.

Olivier, zaman zaman elini yüzüne sürüyordu.

— Benim, diyordu.

İyice açılmış parmaklarını yüzünden, burnunun, gözle-
rinin, ağzının, boynunun üzerinden geçirdi. Koluna, gövde-
sine dokundu. Ben!

Sol koluna dokundu. Dirseğinin kıvrımına, ceketinin ka-
ba yününe, ceviz büyüküğünde, ıslak, yumuşak birşey ya-
pışmıştı. Kopardı, çamurun içine attı. Ceketinin koluna do-
kundu, yapış yapıştı.

— Ev bu olmalı, dedi yüzbaşı.

Yolun kıyısında, geceden daha karanlık bir kütleydi bu.

Tekmelerle kapıyı çaldı. Tekmeler, içerde tencerelerin,
kazanların içinde çınladılar.

İçerde iskemleler kımıldadı, pancur açıldı.

— Ne var? diye sordu bir kadın sesi.

— On dokuzdan yüzbaşı Viron'la iki adam. Dinlenmek
istiyorduk.

— Gelip açayım, dedi kadın.

Geceliğini giymiş bir ihtiyar kadındı bu; elinin ardında
mumu saklıyordu.

— Çabuk girin, kapıdan görünmesin şu.

İçerisi ılıktı. Teneffüs edilmiş hava kokuyordu, çama-
şır, bulaşık kokuyordu. Kadının kır saçı, kalın derisi koku-
yordu. Sudan donmuş, çamaşırcı elleri vardı.

Yüzbaşı kollarını açtı.

— Oh! diye göğüs geçirdi.

— Hepsi bu mu? diye sordu kadın, iki askeri gösterdi.

— Hepsi, dedi yüzbaşı. Sonra: yumurtan var mıydı?

— Var...

— Bir omlet yapsan.

— Olur, dedi kadın, vakit geç ama...

Mumu masanın üstüne koymuştu. Olivier arkadaşına
baktı.

— Hayır, Regotaz değil.

Mum titriyordu.

Ötekinin yüzünde çamurlar vardı, büyük, bulanık gözleri vardı.

— La Poule.

— Uyku... dedi La Poule.

Omlet, bu geniş, sarı tabağın içinde yağlıydı, iyice kanlıydı. Masanın üstünde köpükleniyordu. Buhar, mumu boğuyordu. La Poule, boylu boyunca uzanmış, uyuyordu.

— Ne var senin oranda? diye sordu yüzbaşı.

Olivier sol koluna baktı.

— Kan bu; yaralı mısın?

— Hayır, dedi Olivier, orda, tünelde, Marroi üzerime boşaldı da. Başının yarısı.

— Çıkar şunu!

Yüzbaşı, omleti iyice içine sindirmek için eğildi.

— Kutuyu mumun önüne koyun, dedi kadın, ışık pancurlardan görünür yoksa... Karanlığı iyi ayarlayın o yönde, adameciklar!

Yüzbaşı göz kırptı.

— Biraz rakın var mı?

— Erik rakısı istersen, var.

— Getir.

Bir küçük, toprak testi getirdi:

— İçersen, adamım...

Yalınayaktı; taşların sovuğundan ağır ağır, bir ayağından bir ayağına oynuyordu.

— Başka birşey yok mu? Ben yatmaya gidiyorum, kızım yalnız başına üşür; sen başının çaresine bak artık.

Olivier, sırtını iskemleye dayamıştı, geçirdi: ağzında bir terevağı, bir pişmiş ot kokusu vardı. Şimdi kendini hayatın göbeğinde, ağır, sağlam hissediyordu. Yüzbaşı ayaklarını masanın altına uzatmıştı.

— Biraz rakı içmez misin? dedi.

— Hayır, içmiyeyim daha iyi, dedi Olivier.

Bütün diliyle bu ot yeşili tadını tadıyordu. Kafasını dolduruyordu.

— Uyumak! dedi.

— Chabrand! dedi yüzbaşı, gençlik güzeldir, yavrucuğum, mutluluğunun farkında değilsin daha. Uyu, deliksiz!

Kaputunu toplayan Olivier'ye bakarak tatlı tatlı güllüyordu; sola çöküyordu, ceketinin kolu şimdi sertti. Olivier yere, La Poule'un yanına uzandı, sırt sırta. Orda, yanında soluk alan ötekini duyuyordu.

— Regotaz! diye düşünüyordu. Ötekiler de...

Bu' sertleşmiş kaput, kolunu usul usul itti.

Uyandı. Yüzbaşı hep masanın başındaydı. Mum küçül-müştü. Kutu, şişe, küçük testi, iskemlenin arkılığı, büyük titrek gölgeler yükseltiyordu.

Yüzbaşı konuşuyordu. Bedeni boyunca sarkan kolunu ağır ağır kaldırdı. Makina gibi bir selâm verdi.

— Dördüncüden, iki, bir de ben, üç, albayım; hepsi yirmi tane. Bütün birlik burada, albayım.

Yorgunluktan, içkiden ağırlaşmış koluyla, boş vdayı, büyük gölgeleri gösteriyordu,

İHTİYAR ATIN YANINDA

Nereye saklanmalı? Nereye saklanmalı? Koşuyor, herşey ona karşı; ne harmanı, ne de avluların taşını tanıyor artık ayağı, ne çeşmenin kıyısını, ne çayırın ucunu, ne bir şeyi. Herşey tersine dönüyor; taşların üstünde sendeliyor, eteği bacaklarına dolaşıyor. Nereye saklanmalı, nereye?

Hayır, hayır, ellerine bakıp bakıp ağlıyan bu ihtiyar Jérôme'a, büyük ihtiyarlığın, eski acıların izini taşıyan bu toprak yüze, ihtiyarlık yosunuyla kaplı bu toprak yüze, irt

iri, ak ak gözyaşlarına karışmış bütün bunlara dayanılmaz. Ev titreyen dudaklar, salyaları, ağıtları içine kapatmak için kalkamaz olmuş bu düşük çene, bu bitik insan iniltileri. Hem sonra, bu kadarla bitseydi! Ama o orada, ağlıyor, biçimini yitirmiş, kocaman sağ eline bakıyor.

Hayır. Başını önlüğünü içine sakladı, orada da ağlıyor. du, ama birden yapamadı. Gitmek, hayır! saklanmak, bir köşeye sokulmak, hayvanlar gibi, yerlerde yuvarlanmak, bir toprak çukurunda büzülüp orada kalmak. Orada yığılıp kalmak: et, gözyaşı, acı ve herşey...

Julia ahırın kapısını itiyor. İhtiyar at başını çeviriyor. Otlama saati değil ki. Kadına bakıyor.

— Çekil, diyor Julia.

Atın yanına geliyor; dibe, yemliğin altına gidiyor; oraya, samanın içine, sığağa, bu gölgenin, bu kokunun, bu sıcaklığın insancağına yatıyor; zincinin hafif şıkırtısı, usul usul samanı döven at ayağı; orda, atın yanında.

— Ya, işte böyle, Joseph'in kolunu kesmişler! Sağını. Olmuş bitmiş, yapacak hiç birşey yok; mektupta yazılı, olmuş bitmiş... Kol! El ve hepsi!

Kolunu kesmişler! Olacak şey mi bu? Nasıl yaptılar bu işi! Niçin? Acı çekti! Of, Joseph'im! Garibim!.. Peki şimdi, bu tarafta birşey yok mu artık? Kol yok mu?

Demek buydu o uzun sessizlik!

Buydu, bundandı üç haftadan fazla mektup alamayıpımız. Mürekkep silgisiyle silmiş gibi yapmaları buydu: Joseph kalmadı gayri! Günün havasında kayboldu. Bu sırada da kolunu kesiyorlardı. Nereden? Dirsekten mi? Azıcık birşey kaldı mı, kökten mi yoksa? Garibim, garibim!

— Of, Bijou, of, dedi Julia.

İhtiyar at başını ona doğru eğdi, onu kokluyor, ağır soluğunu üzerine üflüyor, burnunun iki deliğiyle birden.

— Sen, sen mesutsun!

Kehribar sarısı, yeşil, büyük, güzel gözleri var, hayatı boyunca hep toprağa ve ağaçlara bakmaktan.

Tatlı ve eski şeylerle dolu gözleri var.

O da mesut olmuştu: orda, köyde bu dans salonu, bütün pazar günlerinde şimşir ve meşe dallarıyla süslenmiş... Jérémie, omzunda akordeonuyla tepelerden inerti; Mercier'nin oğlu Mercier, iyice parlatılmış çalgısıyla koridordan çıkardı. Daha saat on bir demeden, kanapelerin üzeri kızlarla dolardı. Ama o, o evlerin arkasından yürürdü, yola bakan elma ağaçlarının ucuna kadar giderdi. Orada, Madeleine'nin mavi fistanı olurdu; güneşten kıpkırmızı gelirdi, ama hep bu güzel, bu mavi havayla; bu güzel, bu mavi hava, gözlerinin yansımaysdı.

— Geiyor, derdi, cici şapkasını giydi.

O zaman, meyva bahçesinin içinden, baloya doğru koşarlardı. Ötekilerle birlikte kapının yanındaki kanapelere oturmaya pek vakit olmazdı, işte Joseph, bu kapıda görünürdü, omuzları bu kapıyı kapardı hemen hemen, geniş omuzları, başının sol yanına devrilmiş, güvercin tüylü şapkasıyla.

At, alnını Julia'nın omzuna sürüyor.

— Evet, Bijou, evet, hayvanım!

Bu Joseph'i çok geçmeden, herşeyiyle sevmişti, geriye hiç birşey, ne etini, ne birşeyini bırakmadan, görünüşüne, yürürken omuzlarının sallanışına, sağlamlığına, kehribar sarısı gözlerinden akan sağlığına birdenbire vurulmuştu.

Ya... Jérémie, akordeonuna dayanırdı, Mercier'nin oğlu Mercier, "bir, iki" derdi, sonra flütünü ağzına alırdı. O zaman o kendisini büyük kollarının içine alırdı.

— Of, garibim, Joseph'im, of!..

Bu kol, bu kesilen kol! Benim kolum, bana sarılan, öyle sıcak, öyle sert, öyle sağlam, valste, herşeyde!.. Üzerimde olan bu ol!

İlk defa bu elle dokundu bana, yanaklarıma, gözlerime, ağzıma. Samanlıktaydı. Akşamın yedisi, çatı penceresinin yuvarlağında, bir erik gibi mosmordu. Ezilmiş saman kokuyordu, iyiden iyiye üzerine oturmuşlardı. Bütün bu mutlulukla ağırlaşmışlardı, karınca yuvasında ve bütün atılışlarında parınak uçlarına kadar koşan bu neşeye iyice sarhoş. İlk defa bu elle dokundu bana. Öyle geldi, yanagımın üstü-

ne. Bütün yanağıma dokundu. Ağzımın, gözlerimin üstüne geldi. Bu elle tanıdı beni, sonra da...

— Joseph'im! Garibim! Demek yarım yarım gideceksin şimdi hayatta? Demek şimdi bu elle bana dokunmayacağını, öyle mi? Sıcacık, sepsert duyduğum, bu küçük bir hayvan gibi kımıl kımıl kımıldayan, benim olanı öylesine öğrenmiş bu el! Demek bundan böyle hiç yok, öyle mi? Niçin, söyle. sene? Azıcık bir zaman benim oldu bu el. Demek şimdi bana öteki elinle dokunmayı öğreneceksin?

Samanın içine oturmuş. İhtiyar at başını eğdi, dilinin ucunu çıkarıyor, Julia'nın yanağını yalamaya çalışıyor. Olmuyor, yular pek kısa.

— Julia! diye çağırıyor bir erkek sesi.

Jérôme bu.

— Evet, diyor Julia, yemlikten çıkıyor.

— Seni arıyordum, kızım. Korkuyordum. Yaprak gibi döne döne gittiğini görmüştüm. Aklını başına al.

— İkisi de karşı karşıya öyle. Artık birşey söylemiyorlar. İkisinin de gözleri büyük büyük açılmış, sırlısıklam. Jérôme en sonunda kolunu kaldırıyor:

— Of! diye haykırıyor, ya ekin ekmek için, ya başka şeyler? Yavrum, yavrum!...

SULARA BÜYÜK BİR YILDIZ DÜŞTÜ...

Yüzbaşı, odasından çıkmıyordu. Ahşap bir evde oturuyordu. Kirli camlarının ardında ceketsizdi, gömleği koca kollarının üzerine kıvrılmıştı. Orda duruyordu öyle, askıları gevşek, masanın başına çökmüş. Artık ne kalçınlarını giyiyordu, ne kunduralarını. La Poule ona terlikler almıştı. Artık kilot pantolonunun paçalarını ilikleliyordu; paçaları çamur gibi tüyle kaplı baldırlarının üzerinde sallanıyordu.

Sık, hoş bir orman, altıncı birliğin konak yerini yapraklarının, su seslerinin arasında sıkıyordu, ama ufkun ucunda

tıplar, ağaçların arasından boyunlarını uzatarak havlıyordu.

Yüzbaşı penceresini açıyor, bağıriyordu:

— Camembert!

La Poule, açık yerin öte yanında, ambarın eşiğinden kalkıyordu, çantasını karıştırıyordu, sonra elinde peynir kutusu, fundalıkların arasında geliyordu.

Başka seferlerde de yüzbaşı ısıklık çalıyordu. O zaman La Poule gidip bisikletini alıyor, alandan iniyor, sonra köye doğru kayıyordu.

Bu seferlerde, geceleyin ambara dönmüyordu. Olivier yalnız kalıyordu. Takviye gelmemiştir daha. Mumunu maske kutusuna yapıştırıyordu. Yatıyordu. Saman, çevresinde düzlenmiş toprak gibiydi. Kanı ile ısınmaya, unutmaya çalışıyordu. Işığı söndürüyordu.

Marroi, Doche, Regotaz, cephenin göbeğinde saçlarını büken, kız yanaklı küçük onbaşı: çevresinde saman, gölgelelerin yatağıydı.

Marroi'nın horlayışını, uyurken konuşan, kollarını buğday döğenleri gibi atan Doche'u duyuyordu.

Uyanıyordu: ambarın duvarları, kocaman, keçeden bir yumruk yemiş, homurdanıyorlardı; Belrupt'ün topları ateş ediyordu, tavandan sıvalar, molozlar düşüyordu.

Olivier başını çeviriyordu. Sağ yanağını samana dayıyordu.

Soğuk günlerdi.

Sinsi, don, çalılıkları avcunda sıkıyordu. Çıplak dallar çatırdıyordu.

— Regotaz, diyordu Olivier usul usul, alçak sesle.

Benekli kaynağacının üzerine eğilmiş görüyordu onu; parmaklariyle ağacın yeşil yaralarına dokunmanın iyi niyeti içinde yeniden görüyordu onu. Eskiden hür, yapayalnız olan orman, ayın ve donun ağırlığı altında inliyordu.

Kapının eşiğinde bir gölge belirdi.

— Orda, mısın, Chabrand? diye sordu La Poule.

— Evet, dedi Olivier.

Munu üflemişti.

— Nerede?

— Yattım. Usulca tierle, buradayım.

La Poule yanına diz çöktü.

— İhtiyarı tutamıyorum, dedi. Sen gelmelisin. Belki sen, sen bu sakinliğine...

Ahşap evde, La Poule koca kunduralarını kazağıda kazıdı.

— Önce sen gir, dedi.

Ocağın ateşi aydınlatıyordu. Yüzbaşı, odanın ortasında, açılmış şişman bacaklarının üstünde ayaktaydı. Önden arkaya kımlıyordu, rüzgâr vurur gibi. Gölgesi önünde sallanıyordu.

— Cevap ver, leş! diyordu yüzbaşı.

Bunu gölgesine haykırıyordu. Gölgesi geri geri gidiyordu, sonra ona doğru atılıyordu, başka bir hayvanı diri diri yiyen bir hayvan gibi. Yüzbaşı, elini masanın köşesinde şaklatıyordu.

— Leş!

— Yüzbaşım, dedi Olivier körpe sesiyle.

Yaban domuzu bedenini ağır ağır çevirdi. Bakışını omuzunun üstünden kaydırды.

— Ha! sen misin, yavru?

İyice döndü. Olivier'ye doğru iki adım yürüdü, masanın, dolabın yardımı olmadan, iki titrek, yapayalnız adım.

— Küçük Chabrand, dedi, elini ver, elini şunun içine koy, küçük yavru.

Kocaman, tüylü ayağını uzattı. Olivier elinin bunun üzerine koydu.

— Yavru, küçük yavru! dedi yüzbaşı, bana bak, oğul, bana bakmanı seviyorum. Gözlerini göster. Sen uyumayı biliyorsun, sen, Chabrand. Uyu, mışıl mışıl! Koyunlar gibi gözlerin var. Bak bana. Söyle bana, küçük yavru: geriye kalkanla ne yapabiliriz? Uyumazsın da neylersin?

Arkasındaki bu gölgeleşe bakmak için ikide bir zıplıyordu.

— Bize kalan hayatla, Chabrand, uyuyan sen, ben sana emir veriyorum...

— Yüzbaşım, diyor Olivier, yatmalısınız.

Elinden tutuyor, demir karyolaya kadar çekiyor onu.

— Oturun.

Yüzbaşı yatağın üstüne oturdu. Olivier terliklerini çıkardı. Yüzbaşı pantolonunu çözdü, bacaklarını birbiri ardından kaldırdı, Olivier pantolonunun çekti, sonra yüzbaşıyı usulca yatağın üstüne itti.

La Poule, yumuşak ayaklarının üzerinde kayarak girdi. Ayakkaplarını çıkarmıştı. Belini bükerek karanlığa kadar gitti. Şişe dolabını usulca açtı.

— Küçük yavru, diyordu yüzbaşı, bana dön, gözünün akını göster bana. Bütün yüzünü göster. Kemik üzerinde etle yanağını göster. Kan yalnız derinin altından görünür. Derinin altındaki iyi kandır. Kan, kendi yerinde. Kolunun ucunda duyuyorum. Kendini göster, diri diri!

Sabit sabit bakıyordu ona. Güçlü eli, Olivier'nin bileğinde kenetlenmişti.

— Hepsi bir, dedi usulca. Parmaklarımın altında birşey yok gibi.

Kalkmaya çalıştı.

— Geriye kalanla ne yapmaya hakkımız var ki? Hak, anlıyor musun, küçük yavru, hak? Bize kalan hayatla...

La Poule ordan ışıltı çaldı, sonra kapıyı gösterdi.

— Bekle, dedi Olivier dudaklarının ucuyla.

— Hak mı? diye sordu Olivier.

Yüzbaşı uyuyordu. Yatağın üstünde, zincirlerden kurtulmak istercesine çabalıyordu.

— Evet, hak, diye fısıldadı.

Ağız kelimenin üzerinde açık kaldı. Kolu düştü. Şimdiden horlamaya başlamıştı.

— Ateşi kapamak lâzım, dedi Olivier.

Ayaklarını ucuna basa basa çıktılar.

— Ne istiyor bu hak sözüyle bizden? diye sordu La Poule çıkar çıkmaz.

Olivier cevap bile vermedi. Issız ambarı ile, Regotaz'la ve ötekilerle, kan içinde, bakışları sönmüş, samanın üstüne yatmış ötekilerle, bütün ağaçların, bütün yıldızların güzel, kadife sesiyle, otları cılâlayan don ile bütün gece oradaydı.

La Poule, kaputunun altından bir şişe çıkardı.

— Saint-James hem de! Hasırından tanıdım. Ver mat. ranı...

Takviye geldi. Onbaşının bir sayfası düz kâğıt, bir sayfası kurutma kâğıdı, yeni defteri, kalemtırışla iyice yontulmuş bir kalemi.

— Adın ne senin? diye sordu Olivier'ye. Ya sen, dedi La Poule'a. Siz benim mangamdansınız.

Genç asteğmen, kalıptan yeni çıkmış kunduralar giymişti, takma dizlikleri iyice yuvarlaktı.

— Yüzbaşı. Yüzbaşının kaldığı yer nerede, bana gösterin, diyordu.

İşaret parmağında, bir ipek kordon ucunda bir gümüş düdük sallıyarak oyalanıyordu.

Dümdüz saman yataklıklar üzerinde yürüyorlardı. Doche'un, Marroi'nın yerlerine yerleşiyorlardı. Gıcır gıcır gıcırdayan, yepyeni kunduralarıyla gölgeleri eziyorlardı. Adları:

— Jolivet!

— Muchère!

— Bel.oeuf!

— Indivudu!

Yeni kaputları, yeni kayışları, karınlarının çevresinde, üç meşin ilân levhası gibi dümdüz fişeklikleri vardı. Yarı gözük yere atılmış çantaları, parlak kayışlarla kaynaşıyordu. Elbiseleri gök mavisiydi, titriyen tüyleri vardı. Haya. tın sakın şeyleriyle yoğrulmuş yüzleri vardı. Hepsi yazılmış, işlenmişti gözlerine, etlerinin üzerine, dudaklarının kıvrımına, sakallarının kılına, parmaklarıyla düzelttikleri bıyık-

tarının üzerine. Herşeyi görüyordun, uzakta, tepelerin ardında kalan herşeyi, hayatın bütün gücünü, bütün sağlığı, bütün ıslaklığı: parmakları domuz sucuğu gibi, iyi yülrekli, şişman bacı, kır saçlarını kulaklarının ardına iten ana, okullu önlüğü içinde, "Trallal lal la" diye şarkı söyleyen küçük kız, yatağın üstüne sırt üstü uzanmış can yoldaşı, otlar içinde duru bir kaynak gibi.

Yüzlerinde bu vardı, bu da acıların en büyüğüyle acıydı. Yeni silâhları vardı, fişek yüklü kamyonların, arkalarında homurdandığı duyuluyordu.

... VE SULARIN KAYNAĞI ACILAŞTI

Rüzgâr, uluyarak atlıyor Alpes'leri. Bir zaman, tepelerin köpürüşü önünde şaşkın şaşkın duruyor, uzakta, toprağın düz, yeşil çizgisi. Bir an gökte dimdik homurdanıyor, sonra ileriye atılıyor.

Her atılışında, çiftlik taşlardan, tuğlalardan kabuğuna sokuluyor. Ambarın içinde, tırpanlar sıyrılıp düşüyor. Badem ağaçları, toprağın altından gelen, zayıf bir inleyişle inliyor; çamların kökleri kayaları dişleye dişleye homurdanıyorlar. Yolun üstünde bir kadın, kollarını aça aça, üzerine bir hayvan sığırmış gibi eteklerini korumaya çalışıyor; iki büküm bir adam, kalçalarını uzatarak rüzgâra karşı ilerliyor.

Bir av köpeği, çayırların ucuna kadar ilerledi. Burnunu rüzgâra dikti. Soluyor, gözlerini kapıyor, kulaklarını yatırıyor, başını sallıyor. Bütün tepelerin bütün kokularıyla sınırsızlık. Bu rüzgâr, üzerinde kan kokusu, özsu kokusu. Bütün bunlar burnunun önünde kaynaşiyor: yaban domuzları, yavru tavşanlar, yavru keklikler, bıldırcınlar, koca koca kara yılanlar, kertenkeleler, rozeneler, çördük otları, arı

kovanları, çekirgeler; bütün bunlar böğrüne karşı akıyor. bütün hayat ırmak köpükleri gibi burnuna sığıyor.

Olivier, Gardette'lerin orda, evin önündeki sekide oturuyor. Orda, rüzgâra karşı; zayıf, şimdiden toprak yüzünü rüzgâra dikmiş. Gözleri kamaşmış, hava parçalarını içine çekiyor.

Ana iki kere onu görmeye geldi; elni oğlunun başına koydu; dedi ki... ne dediği tamamı tamamına belli değil, tam söylemek istediğini mi söyledi, bu da belli değil, çünkü o da hayatın rüzgârını içiyordu ve oğlunun yüzündeki toprak yanaklara bakıyordu.

— Soğuk değil mi? dedi.

Olivier:

— Hayır, diye cevap verdi.

Üç gün oldu buraya geleli, üç günden beri, başını bir kovaya daldırır gibi hayata daldırmak, ağzı dolusu yemek istiyor yalnız.

Dün, buğday döveninin yanında, yumurtadan yeni çıkmış, daha yeniyeşil, pullarının ucunda parlak su damlacıkları ışıldayan bir kertenkele yavrusunu seyretti, hayvan karnını güneşle dolduruyordu. Otun altında, dipte, sıcak, karanlık olan yerde menekşe aradı. Sonra bu karanlıkta, çiçeğin ışıklı bir karası var. Rüzgâr çabuk, güneş çabuk, boz bir tahta kova gibi devrilen, parlak, büyük yaprak kitlesi çabuk. Kekik tadı çabuk, buruna gelir gelmez beynin içine bir ok gibi saplanan, tatlı kekik kokusu. Büyük, saf gökyüzü çabuk. Rüzgâr yaprakları, yulafını içinde mızrakları kopardı.

Olivier hayatın içinde, yitmiş, ezilmiş soluk; kokular etinin içinde eski izlerinden sızıyorlar, gürültüler yollarını buluyor, yüreğine doğru iniyorlar. Hayat, çabuk ol!

Dişleriyle koparıyor onu, başını eğerek, günün kalınlığından çalınmış bir ot gibi çiğniyor onu.

— Dede...

Taze kamışlardan bir bağ sepeti ören dedenin yanına geldi.

— Dede, aşağıda jandarmalar var...

— Bras'lardan biri için, dedi dede.

Başladığı düğümü bitirdi.

— Bras'lardan biri, kırıış kırıış. Hep bakmakla geçirdi zamanını. Küçük okullularla kaydırak oynadı. Av tüfeğini aldı: "Orada... niçin... biliyorum!" dedi, Hubac'a doğru gitti. Kaçtı.

Olivier bir incir dalının ucunu çiğniyor: genç yaşının bir tutkusu. Madeleine geldi. Küçücük ellerinin eski oynayışını yeniden buldu, sütlü dalı çiğnedi, birdenbire hayatı daha geniş buldu. Unutuyor; dişlerinin arasında bu canı, bu genç, bu sütle şişmiş ağaç parçasını sıkıyor, acı özsuğu emiyor.

— Sofrayı kaldırdın mı? diye soruyor Julia.

— Evet.

Madeleine kızarıyor, iş sepetinin içini arayıp duruyor.

— Domuzların akşam yemini?

Madeleine başını kaldırıyor. Yüzü kıpkırmızı, yanakları kanlı, bu kırmızılığın ortasında bakışı tatlı.

Çiftliğin ev işleri şimdiden bitirildi. Temiz, parlatılmış, yıkanmış. Döşeme taşlarının üzerinden ıslak deri geçirildi. İskemeler duvarın dibine sıralanmış. Masa taş gibi, tertemiz.

— Pek erkencisin, diyor Julia.

Kalçalarının yuvar yuvar dalgası üzerinde gidiyor. Kapıyı çekerken Madeleine'den yana bakıyor. Madeleine iş sepetinin içini araştırıyor.

Julia'nın odasında, iyice kapatılmış pancur karanlığı tutuyor. Dışardaki arıların, tahta aralıkları üzerinde vızıldadıkları duyuluyor. Rüzgâr elinin tersiyle duvarlara vuruyor.

Karanlığın, serinliğin, ince tahtalar üzerinde kuruyan üzümlerin, kaysıların kokusunun ortasında ayakta duruyor.

Demek hep yalnız! Bu tatlı meyveler, bu gürültülerle yalnız. Hayatla yalnız. Dudakları yanmış. Güzel dilini dudaklarının üzerinden geçiriyor. Önce kanın bu baş kaldırışı da vardı. Ama Joseph, bir koç sırtı gibi tüylü göğsüyle ora-

daydı. Çevrede toprak, ayaklarının, kunduralarının bütün çivilerini saklardı.

Aşağıda bir kapı usulca bağıyor. Julia pancuru aralayıp bakıyor. Madeleine. Dünkü gibi, aynı saatte, rüzgâria itip itakılmış, coşmuş yüzü çıkıyor.

Toprak emrediyor.

— Alçıdan bir İsa gibi! Alçıdan bir İsa gibi o. Olivier, Olivier!

Madeleine bağların içinde koşuyor.

Çırılçıplak, yalnız gök, keskin kıyısı ile tepelerden ufkı kaçıyor. Yaylada rüzgârdan başka birşey arama. Ağaçlar, gölgelerinin çevresinde, bağlanmış keçiler gibi sığıyorlar.

Şimdi orada beklediğini, bu katırtırnakları yokusunda, ottan topraktan yatakta ümidettiğini ışığın renginden biliyor.

Of! soluğunu kesiyor bu, bu rüzgâr, bu arzu, büyük emre boyun eğme ihtiyacı.

Oraya ilk geldiği gün sonbahardı, saat altıydı, rüzgârın başlangıcının bu büyük, kandan akşamı ile, ve ılık çaldı.

O ılık çaldı, Madeleine de koşu koşu ona gitti, elinde cam kuruladığı paçavra.

— Olivier, güzel sevgilim! ne zamandan beri! Yapayalnız, seni düşünme düşünme ölecek duruma geldiğim zamandan beri!

Onu kollarında sıkımişti. Tatlı tatlı mırıldanıyordu.

Alçıdan bir İsa gibi...

Ah! ona verilmesi gerekenler!

Hayır, hayır, herşeyi kendi isteğiyle, sevdiğine herşeyini vermenin güzelim sevinci içinde vermişti. Boyun eğmek! ama bu ilk buluşmada görüleni bir daha hiç görmemek: dövülmüş bir at gibi tir tir titreyen bu Olivier, açlıkla, susuzlukla dolu bu Olivier; ölümle, savaş zoruyla çözülmüş bu adam.

Madeleine ekmekti. "Ye beni!" dedi. Sıcacık dudakları, açık

bedeni ile kendiliğinden geldi dişinin altına. İçi ile, kabuğu ile, hafifi, ağırlı ile ekmek o. Ona karışmak, onunla bütün bedeniyile birleşmek, onu ağırlaştırmak, beslemek, körpe kadının etiyile emzirmek onu; barış ve sevinç sütünü vermek ona; kendini vermek, mademki bu büyük erkek ve felâket açlığının ekmeğidir.

Gündüz bunu düşündü mü ateşler yürüyor yüzüne. Ama saatin, anın rengi geldi. Olivier bekliyor. Orada, ottan yataкта. Gelip yanına uzanmasını bekliyor.

Dün, anasını görmeye gitti.

— İlk gecelerde yatağının içinde hoplayıp duruyordu, dedi anası; üstünü örtmek, onunla konuşmak için kalktım. Duymuyordu; kenetlenmiş dişlerinin arasından soluyordu; kolunu sallıyordu, nerdeyse lâmbayı elimden düşürtecekti. Şimdi uykusunda, küçük bir aziz gibi sessiz, yumuşak başlı: alçından bir İsa gibi sessiz.

Madeleine, arkasına bakmadan bağların içinde koşuyor, kalkan cteklerine avcuyla vuruyor.

— Kanım fazla, diyor Julia.

Kafasında bu düşünce, büyük çalışmaya zorluyor kendini, sonra hep artan bir yorgunlukta, etinde canını acıtmaya çalışıyor. Bugün, bütün gün, aklı başından gidinceye kadar, rüzgârın önünde bağ bozdu; bacaklarının üzerinde titriyor, orda, mutfakta.

— Bu rüzgâr, diyor, muçolar gibi sarhoşum...

Gülümsemeye başlıyordu, ama birden, içinde bir yılan gibi kıvranan bu kanı duydu.

— Bağ bıçağımı unuttum, dedi.

Her adımda epey yer atlıyarak yaylanın üstünde gitti.

Bademliğin içinden geçti, yokuşu indi, En-chau tepesini döndü.

Akşam oluyor; soğuk Ubac'a geldi. Bu yaban domuzu yatağında yürüdü, birdenbire, hemen hemen ayaklarının dibinden birşey kalktı, büyük, kara bir hayvan gibi sıçradı.

Duruyor, dönüyor. Kötü bir köpek gibi kıvrılmış, büzülmüş. Bir adam bu, dişleriyle herşeyi koparmak ister gibi.

Tüfeğini kaldırıyor. Tüfeğin kuyruğunu yokladı hemen, sonra bunun harpteki tüfeklerden olmadığını hatırladı, parmağını tetiğin üstüne koydu.

Bu sırada, karşısındakinin yapayalnız bir kadın olduğunu anladı galiba. Kimildamadan bakmaya başladı. Kocaman sol eli, tüfeği ortasından tutuyor.

Julia da adamı gördü, boşaldı, zayıfladı birden. Ona baktı: ot her zaman yeşil.

— Bras'ların oğlu, dedi içinden.

Adam ona doğru bir adım ilerledi. Kim olduğunu biliyor artık, her yeri öylesine kıllı, hem sonra kılların altında bile, gözde bile tanınmıyor artık.

— Kim bu? Hepsini tanırım... Kim?... Fauque mu? Clodimir mi?

— Sen misin, Julia? dedi adam.

— Benim, dedi. Ya, sen, sen kimsin?

— Toine, dedi adam.

— Toine? Hay Allah! Sen miydin?

Gözleri kapalı dansederdi; bir tabak kadar dar bir yuvarlak içinde dönerdi ayakları; öylesine tatlıydı ki Toinette derlerdi, kız imiş gibi...

— Benim, dedi adam, tüfeğini indirdi.

Bir adım daha attı, hayvanlar gibi çevikti, kayar gibiydi.

— Jandarmaları gördün mü?

— Korkma, uzakta, Rousset tarafındalar, gördüm.

Bu yüze bakıyor: Şimdi üzerinden, eski hayaller geçiyor, şimşekler gibi: yaprak çelenkleri içinde balo, yassı çörek satan kadın, akordeon, çalgıcının her yeri döven ayağı. Ama yeni şeyler de var bu bakışta, erkek açlığı, erkek susuzluğu, erkek iştahı var.

— Toinette! diyor Julia içinden.

Sert, amansız şeyler.

— İhtiyacın varsa, diyor: ekmeğe, tuza, şaraba?

— Yok.

Bir adım geriliyor.

— İhtiyacın varsa...

Bilmiyor, bilmiyor, Toinette, belki atladı, ya da kocaman bir taş gibi üzerine yuvarlandı, ya da... bilmiyor. Belinde kolun gücünü duydu, memelerini ezen, sıcak bir şiş duydu. Bir rüzgâr, bir ağaç, bir erkek tufanı içinde geriye doğru bükülmüştü. Bıkmıştı artık. İlk o ısırdı Toine'in dudaklarını, bir kabul iniltisiyle inledi.

Buissonnades'da bütün gün bağ bozuldu. Yaylanın aşasındaki bağ bitti. Sepetler arabaya yüklendi. Sonra Félicie tahta yere oturdu, küçük Paul'ü bacaklarının arasına aldı, kötü yollardan gittiler.

Mahpus, atı geminden çekiyor.

At, bu rüzgârlı günde sinirlenmiş. Gölgeleri tanıyamıyor artık. Sanki yanıyormuş gibi her seferinde okların arasında sığıyor. Bereket versin ki bir erkek eli var. Sıkı tutuyor. Adamın küçük, yuvarlak bir beresi var başında, bir de yeşil ceket, sırtında iki alt, büyük harf: bir P ile bir G. Félicie, dizgini tutan bu erkek bileğine bakıyor. Sağlam, biliyor da.

— Sen harp dulusun, bir mahpus hakkındır, demişti belediye reisi.

Araba bir vapur gibi çok sarsıldığı zaman, mahpus başını çeviriyor, hanımına bakıyor. Sorar gibi bir hafif gülümsemesi var.

— Evet, iyi, iyi, diye cevap veriyor Félicie.

Küçük Paul, üzüm suyuna batmış. Salkımları avcunun içinde yoluyor, avcunun dolusunu hep birden ağzına atıyor. Araba sıçradı mıydı üzüm tanelerini yanağında eziyor. O zaman dilini çıkarıyor, suyu yalıyor.

Buissonnades'a geceleyin geldiler. Üzüm sepetleri içeriye alındı. Yemek pişirmek için vakit geçti. Bir keçi peyniri üçe bölündü, evin önündeki sekiye oturulup konuşmadan yenildi. Félicie öne eğilmiş, kolları kalçalarına dayanmış, yalnız ek-

meği koparmak, ağzına götürmek için bileğini oynatıyor, öyle yiyor.

Sonra küçük, bacaklarının uyusukluğunu giderdi; adamın yanına geldi, ikisi birden eğlendiler.

— Gıdıkliyağım seni, dedi Paul.

Adam korkar gibi yapıyor.

— Yo, yo!

Sonra küçüğün kolunu yakalıyor, bir güzel gıdıkliyor onu, on parmağının onuyla.

Güzel bir gece. Rüzgâr birdenbire durdu. Gök yüzü yıldızlardan bomboz.

Julia kalkıyor:

— Tünaydın de Paul!

— Tünaydın, dedi küçük.

— Tünaydın, dedi Félicie.

Adam doğruluyor. Otun içinde tabanlarının çıtırtısı duyuluyor.

Félicie, mutfakta mumu yaktı. Işıқта bir gidiyor, bir geliyor. Yüzü, saçları görünüyor, mutfağın bir köşesi görünüyor: asılmış bir saplı tencere, ocağın üstünde bir cezve, duvarda kutlanmış bir şimşir parçası.

Adam uzun uzun, dertli dertli içini çekiyor.

Çiftliği dolaştı. At iyi bağlanmış. Keçilere gereken herşey verilmiş. Tavukların hepsi içerde. Herşey, herşey yolunda. Mahpus, samanın içinde yatıyor. Herşeyin yerli yerinde olduğundan, hiç birşeyin tehlikede olmadığından iyice emin olmak için bir zaman daha kulak veriyor.

Julia, görünmiyeceğini anlayınca, dolaba kadar gitti, avcunun içine biraz yağ döktü.

— İyi geceler, dedi.

Merdivende ilerledi. Yağını götürüyordu. Dökmemek için dikkat ediyordu.

Odasına gelince dinledi, sonra kapısını açtı, iki yanın menteşelerini de yağladı.

Parmağını avcunun çukuruna daldırıyor. Birleşme yerlerine yağ iyice sokmak için parmağını menteşelerin üzerine iyice bastırıyor. En sonunda karanlıkta kapıyı açıp kapıyor: bir kedi yürüyüşünden fazla gürültüsü yok.

SANTERRE

— İsteddiği gibi elde edecek bizi, dedi Jolivet.

La Poule, yağmur birikintilerine tükürmeyi bıraktı. Orda, yolun üzerinde, uzağa tükürmüştü; kendini zorlasa da daha öteye tüküremiyordu. Ambarın içine doğru döndü.

— Kim? diye sordu, kim bizi elde edecek?

Günlerdir, günlerdir ve günlerdir, bu deniz gibi dalgalı Santerre'deydiler. Bu geniş yerdeydiler, açık denizlerde gibi. Herşeyi silmişti bu: Verdun'un acısını, eski arkadaşların ölümünü, Madeleine'in iki damla lâvantayla bir küçük mendile sinmiş tadını.

— Papaz, diyor Jolivet, alayın papazı. Bana kalırsa, kardeşlik, bizim şu durumumuzda Tanrı'nın sevimli davranmaya ihtiyacı yok. İsteddiği gibi gelebilir, olduğu gibi görünebilir, gene de bizi elde edeceğinden emindir.

Bu köy molozu, toprağın uzun dalgalarında dalgalanıyordu. Akşam olur olmaz herşey söndürülüyordu. O zaman ambarlarda bu ağır erkek kokusu vardı; çok şükür.

Gün boyunca undan bir gök vardı yukarda, yoğunluğunda herşeyi boğuyordu. Sözler sıçramıyordu ama ağızlarından dışarı kolayca akıyordu, tükrük gibi.

Pistlerden geçen nakliye arabaları görülüyorlardı ya duyulmuyorlardı. Çıplak tepelerin üstünden geçtikleri görülüyordu; atlar, tozların üstünden ayaklarını kaldırıyorlardı, kamyonlar, su dalgalarının üzerinde kabuklar gibi, toprak dalgalarının üzerinde kayıyorlardı. Gürültü, gitmeye cesaret edemiyordu, adamların, hayvanların, tekerleklerin yanında kalıyordu; gökte gitmeye cesaret edemiyordu.

La Poule, yanaklarının arasında esash bir tükrük yaladı, daha uzağa, oraya, yolun üstüne atmaya çalıştı.

Köy tam bir sessizlik içindeydi. Bir çürümüş soğuk, havayı ekşitiyordu. Avlularda tahtalarla ateşler yakılıyordu. Odun, alevsiz, hemen hemen de sıcaksız bir kırmızı renge boyanır gibi oluyordu, sonra parçalanıyor, ölü kül halinde dökülüyordu. Gelip çevresinde duruyorlardı, ellerini, dizlerini uzatıyorlardı, ocak tuğlaları gibi birleşiyorlardı çevresinde. O zaman ateş birazcık güvene gelir gibi oluyordu; bazı kereler küçük bir alev veriyordu.

Bir de zorlu bir kokudan rahatsız oluyorlardı; koku müt-hiş bir güçle geliyordu. Bozuk bir et kokması gibi başının üstünde duyuyordu hemen insan. Sonra koku gidiyordu. Gök yüzünün ekşi kokusunu zevkle içlerine çekiyorlardı.

Çamur, yağmur dolu sokak bazan karanlık, boğuk, büyük bir kelime söylüyordu. Islak el üstünde hiç duyulmamacak bir hava kımıltısından. Hasta ambardan geliyordu bu. Oraya gitmek yasaktı. Geniş, açık kapının önüne bir kazık dikmişler, üstüne de odun kömürü ile "Sakağı" kelimesi yazılı bir levha çivilemişlerdi. Arkaça, delik deşik olmuş ağaç iskeleti, üstünde duvar parçaları çürüyen çıplak toprak.

Öncekiler, bir çeşit uzun, kızıl kumsalın böğründe bir at ağılını terketmişlerdi. Bu, kabuklu ağaç gövdeleriyle çevrelenmiş bir büyük dikdörtgendi. Yukarısında on kadar atla iki adam vardı daha. Atların hepsi ağılda ayrılmıştı: biri şurda, biri daha uzakta, bütün çevrede hep böyle. İki adam da ayrılmıştı. Köye inmiyorlardı hiç. Gidip geldikleri görülüyordu; fazla yakıştılar mıydı biri duruyordu, öteki çevresinde büyük bir dönüş yapıyor, sonra işine gidiyordu. Kocaman, ak eldivenleri vardı. Bazı kereler, üzerinde göz delikleri bulunan başlıklar geçiriyorlardı başlarına. Damacaneler kaldırıyor, tahta kovalara sıvı şeyler döküyorlardı. Bu çorbayı sopalarla karıştırıyor, sonra kova kova atların sağrılarına döküyorlardı. Ağır bir eter, bir fenol kokusu akıyordu kum-

saldan. Gece oluyordu. O zaman atlar birbirlerine sesleniyorlardı. Onlar daha orada, kıl rengi doğuya bürünmüşken gecenin geldiğini duyuyorlardı. Hafif, titrek bir sesleri vardı, sinir, göğüs çabalarıyla dolu, kanlarının sızısından çıkmış gibi. Bütün bunlara rağmen bir kuş şikâyeti gibi hafifti, gecenin içinde bir attan bir ata gidiyordu, birbirlerine söyleceklerini söylüyorlardı.

Gündüzleri, burunlarını tahtaya dikip duruyorlardı. U. zaktan görülen, ak bir at, meydanda durmadan, yorulmadan yürüyordu. İlk o öldü. İki adam bir çukur kazdı, her biri bir baştan kazdı, ayrı ayrı.

La Poule, uzun uzun düşündükten sonra:

— Kapa çenen! dedi. Bir sürü pislik var böyle! Durmadan tekrarlamaya değmez.

İkinci taburun bu meselesi yüzünden, boş ambarlardan sakınmaya başladılar.

Reyne, izinden döndü. Geceleyin, şafağa doğru geldi. Trenden köye kadar, bütün bu dalgalı toprakta yürüyerek gelmişti. Yorgunluktan, geceden, içkiden sarhoştı. Ambara girdi.

İki gün sonra, ötekilerin ortasındaydı, büyük, şaşkın gözleri, meselenin niçinini arar gibi, kül rengi gök yüzünün derinliklerine dikmişti gözlerini. Ağır ellerini gömleğinin yakasına kadar kaldırdı, boynunu kurtarmak için hepsini de yırttı ağır ağır. Orda duruyordu, şaşkın, ağzı açık; şimdiden konuşamaz olmuştu.

Ona iki hastabakıcı daha ayırdılar, omuzlarından ayaklarına varncaya kadar her tarafını, çevire çevire bağladılar, çarpınıyordu da.

— İnsan böyle oldu muydu gücünü duymaz olur, diyordu La Poule.

Onu bir el arabasına yüklediler, toprakların arasından alıp götürdüler. Bu hastabakıcılardan biri pek ünlüydü, flüt çalardı, sonra burnunu tutarak keman sesi çıkarırdı, bu durumda *Tosca*'dan melodiler çalardı.

Akşam, öteki hastabakıcıyla döndü.

— Ne oldu? diye sordular.

— Oldu, işte dediler.

Ertesi gün, flüt çalanı tek başına, bu atlar kumsalına doğru gitti. Epey sonra yüzbaşı La Poule'a sordu:

— Tabancamı görmedin mi? Orda asılıydı.

— Ben mi? Hayır, dedi La Poule.

Bisikletçi, dizlere kadar çamurlu yoldan gitmiyordu, tarlaların arasından geçiyordu, otların üstünden iyi gidiliyordu.

— Ölü bir adam buldum, dedi gelince.

Hastabakıcıydı bu. Kafasına bir kurşun sıkırmıştı: sağ kolunun üstüne yatmıştı, yüzü dirseğinin kıvrımında saklı. Tabanca kana batmıştı.

Yüzbaşı, geldi. Tabancayı mendiliyle kuruladı. Akşamleyin de La Poule'a söktürdü, yağlattırdı.

— Yivini iyi yağla, dedi, orası hep sıkışır.

Boş silâhı denedi. Kurşun varili dönüyordu; horozu çıtırdıyordu; iyiydi yani. Tabancayı kabına koydu, yatağının baş ucuna astı.

Bisikletçi bir kere de bir başka haber getirdi.

Ayağını yere bastı.

— Sınıra gidiyoruz, dedi...

Gündüz, gözcüler yerleri keşfe gittiler. Soğuk bir yemekle bir matra şarap verildi onlara. Sınırlar köyden uzaktı. Silâh almadılar, yalnız yürüyüş deyneklerini aldılar.

Ertesi gün şafak vakti döndüler. Yüzbaşı, kapının önünde onları bekliyordu. Ceketiyle kanlı kuşağı vardı üstünde, kendi yeni usulünce güzelleşmişti: artık usturayla tıraş olmuyordu, daha elverişli bir başka yol bulmuştu, kollarını makasla kesiyordu. Kafası ayı kafalarını andırıyordu bu yüzden. Daha da şişmanlamıştı, bütün kapıyı kaphıyordu.

Jouras ilk karakoldan döndüğü zaman şafak sökmüştü. Olivier, hendeğin açıklığının tam karşısına düşen Kardeşlik yolunda yürüdüğünl duydu.

— Uyuyorlar, dedi girerken.

Uykunun eşigindeydiler daha. Bir zamandır, gürültüyle birşeyler geliyordu üzerlerine, bunlar her zamanki gibi olmayan ufak gürültülerdi: siperde rüzgâr gibi geçen ezilmiş topraklar, yumuşak şeyler.

— Ne haber? diye sordu Olivier.

— Sakinlik, dedi Jouras. Matrasına soğuk şerbet boşalttı. Sakin, sakin, dedi gene.

İçti.

— Herşeyi gördün mü? diye sordu Camous.

— İşini bileceksin, dedi Jouras. Çevreden başka birşey görmedim; bu bana yeter. Esaslı bir pislığe benziyor, göreceksin.

Gün, uzun, uzundu, uzun... Gök, toprağın üzerinde, gittikçe daha ak, gittikçe daha alçak, ihtiyarlıyordu. Başlarını siperden kaldırmaya alıştılar. Hiç bir tehlikeye atılmıyorlardı. Yeni birşey görünmüyordu hiç: Santerre'in dalgalanışı, çukurlarda baştan başa küflenmiş memleket. Bazı saatlerde yiyecek arabalarının uzak seslerinden başka hiç birşey duyulmuyordu. Öğlenin bu koyu dakikasında bir de karga geçiyordu; hep aynı gibiydi.

— Ya ben? dedi Jolivet, La Poule çorba kovasını koyunca.

— Yalnız Chabrand'a var bir tane, dedi La Poule.

— Ya ben, dedi Jolivet, bir de ben bekliyorum diyorum sana. Ben, şimdiden, bu...

— Kafa şışirdin, dedi La Poule, olsaydı getirirdim. Chabrand'a bu.

— Göster, dedi Jolivet.

— Ananın herekesi, diye içini çekti La Poule.

Ceketinin cebinden mektubu çıkardı.

Jolivet mektubu aldı. Bir zaman elinin ucunda tuttu da bakmadı, sonra adresi okudu.

— Olivier Chabrand... Evet, dedi.

Öğleden sonra, hep bu yumuşak sessizlik, merdivende kütüklerin çatlağında dökülen su sesi vardı.

Jolivet alçak sesle:

— Of! dedi.

— Mektup aldın mı?

— Evet.

Jolivet, Olivier'ye doğru süründü. Olivier'ye bakmıyordu. Mumun altında kâğıt oynayanlara bakıyordu.

— Azıcık versene şunu, dedi. Her yerine bakmıyacağım. Sevgi kelimelerini okuyacağım yalnız.

Olivier elini cebine soktu. Jolivet durdurdu.

— Boşver, boşver, dedi, kalsın. Eninde sonunda yazacaktır kaltak!

Gitti, ak günün soğuk kaplamasına karşı, basamaklarını yukarısına oturdu.

Gözcü her gün çıkıyordu. Sağdan yediye doğru gidiyordu. Sonra durmadan borulara çarpan maske kutusunun sesi duyuluyordu; dönüyordu.

Bir akşam seslendi:

— Gelin de takın biraz.

Bütün bu zuhaf siperleri boyunca yürümek, mavi yola sapmak, taş ocağının içinden geçmek gerekiyordu; oradaydı. Yolun meyilli yanı çökmüştü. Çamura karışmış kumaş parçaları vardı. Taş ocağının yamacında bir çeşit helezon açılmıştı böylece. Bir insan kolu burayı aşıyordu, ucunda da çengel biçiminde bir kara el vardı. Yaklaştılar. Bu büyük bir ölüler çukuruydu. İçi de su gibi çalkalanıyordu.

Her gece, nöbeti usulca bırakıp hendeğin girişi önüne gelen biri olurdu. Başkalarının horlayışını, soluk alışını, uykucu çılgınlıklarını dinlerdi. Üşüyüp te ateşe yaklaşmak gibi birşeydi bu.

Her zaman uyku değildi hendekteki, çoğu zaman bedenleri kötü bir hastalık gibi şişiren kaygıydı.

— Dinleyin! dedi dipte yatan Jours.

Gecenin ortasıydı. Yukarıda, toprağa sürtünen sisin gürültüsü duyuluyordu.

— Dinleyin!

Hendeğin içinde ufak, muntazam, toplu iğne gibi sivri bir gürültü vardı.

— Duyuyor musun?

— Duyuyorum.

Bir hayat gibi muntazamdı, bir amacı, bir hayatı vardı, bir niyeti vardı, bu amaca doğru atılmış, bu niyete doğru uzanmış. Pek zayıftı ama bütün hendeği bu sivri, bu ufak gürültüyle dolduruyordu.

— Burada, içerde!

— Mum!

— Charles, mumu ver!

— Kımılda biraz!

— Çakmak!

— Çakmağını ver, çakmağını!

Çakmağını çaktı, birazcık alev çıktı.

İşğin çizgisinde, insanların kımıldamayan yüzleri vardı. Dinliyorlardı: gözleri bile kıpırdamıyordu artık.

Gürültü ortalarındaydı.

— Mumu yak!

La Poule mumu yaktı. Alev dikine çıkmıyordu, bir yaprak gibi çırpınıyordu. La Poule çevresine bakıyordu.

— Ha, dedi, saatmış!

Saat, bir tahtanın üzerinde bir çiviye asılmıştı.

Her zaman nöbeti için götürürdü.

Ertesi gün:

— Saatını unutma, dediler.

— Yok, dedi bırakıyorum, soğuktan bozuluyor.

Bir zaman sonra Jöuras kalktı, saati çıkardı, yere koydu. Dara az çıkıyordu sesi.

Bu yalnız bir dikkat işiydi. Camous saatını götürdüğü zaman bile işleyişini duyuyorlardı.

— Saatim ne oldu? diye sordu Camous.

Çiviye bakmıştı, üzerine yoklamıştı. Hendekte herkes uyur gibi yapıyordu.

— Oğlana el atarsam... dedi.

Yattı. Herkese sırtını çevirdi.

Jouras'ının gözleri açıktı. Elimi yorganın altından çıkar-
dı, sakalını kaşıdı. Çiviye bakıyordu.

Gecenin derinliğinde, gözcü asker soluk soluğa geldi.
Karanlıkta, nereleri olursa olsun, sert sert dokundu onlara
elleriyle.

— Hey, içerdeki, kalkın!.

Çakmağını yaktı.

— Yok, yok, bekleyin, dedi, mumunuz nerede?

Hırtlağusunu yutmaya çalışıyordu, başaramıyordu, hep
yeniden çıkıyordu.

— Ne var, babalık, ne var?

En sonunda tükürebildi.

— Söylesene, diyordu La Poule'a, deli olunca anlar mı
insan, yoksa?...

Dışarda bir mitralyöz ağır ağır tıkırdıyordu.

— Gene de gördüm, dedi adam, elimin kestiğini. Deli
değilim gene de. Haydi canım, haydi, ordaydık diyorum si-
ze, gördüm, gözlerim var benim. Alışkınım. Söylemeye gel-
miyecekler, nedir ki! Delikten çıkması gerekti, demek! Da-
kikasında geçiyordum!

“Yediden geliyorum. Köşeye kadar geldim. Hendeğin içi
kararmıştı. Oradaydı. Öyle ki, “Belki de yüzbaşısıdır”, dedim
içimden. “Yüzbaşım!” dedim usulca. Cevap vermedi. Sonra
baktım ki, daha zayıftı, şişman gösteren paltosuydu. Avcı
paltosu gibi, iyice gördüm paltosunu. O zaman, anlarsınız,
söylenemez. “Hey!” dedim, yumruğu indirdim.

— Bir kere de ben gördüm, dedi La Poule. Kapıyı ka-
pamak gerekirdi. Bir çadır bezi konulacaktı. Bir feld.webel
bu. B'zden değil. En kötüsü de bu ya.

— Evet, dedi Jouras, doğru; bir feld.webel, geçen gece
de ben gördüm. Birşey demedim. Geçiyordu; bir köşeye so-
kuldum, ağzının üstüne dipçigi indirdim.

— Hayır mı? dedi La Poule.

— Evet, dedi Jouras.

— O zaman?

— O zaman, hiç.

Camous, eli dolusu saat parçalarıyla geldi.

— Bak şuna, dedi. Bunu yapan inek elime geçerse, beş dakika uğraşacağım onunla, sözüm söz...

Jouras kalktı.

— Ben gidiyorum, dedi.

Birbiri ardından bütün arkadaşlara baktı.

— Dikkat et, dedi diz çökmüş Olivier'min önünden geçen. Allahaismarladık, babalık!

Kardeşlik yolundan gitti.

Akşam olmuştu, dönmemişti. Akşam karavanasını getirdiler.

— Eti kapağın içine koy, dedi Jolivet, sulu sevmez.

Hâlâ dönmemişti, Jolivet eti çorbanın içine itti, karavanayı kabına koydu.

— Nasıl olsa çorba soğudu, dedi Camous.

— Isıtılır, dedi Jolivet.

Karavana masanın üstünde duruyordu. İtiyorlar, yanında yiyorlardı. Kapağın üstüne bir mum yapıştırıldı. En sonunda, Jolivet karavanayı dışarıya boşalttı, çünkü çorba ekşi ekşi kokuyordu, çorbanın üstünde de küf telleri vardı.

"Dysentherie" tarafında iş çıktı. Burası, patlamış bir maden ocağının yarısı içinde bir çamur gölüydü.

Tel örgüler, tahta kazıklar götürüyorlardı. Köprü seh-palarını çaprazlamasına koyuyor, "postları" üzerlerine yayıyorlardı. Tam çamur gölünün karşısında bir de bu göğe dokunan bu vahşi, ıssız manzaranın esrarlı bir kısmı karşısında bir çeşit silâhlıktaydılar.

Camous çalışmayı bıraktı. Uzaklara bakıyordu.

— Orası, dedi, bir orman.

Gün ortasında bile gözler önünde dolaşan bir gölge oynuydu bu.

— Bir orman!

Şaşkın gözleri, yalnız kendisinin baktığı bir gökyüzü gibi mavileşiyordu.

— Orada, karaca yavruları için tuzak mı kuruyorlar acaba, görmüyor musun?

Tel örgünün içinde parmakları, usta bir avcının bilgili düğümünü deniyordu.

— Düz, kaygan telim olsaydı, insanları bile yakalıyacak ağlar yapardım sana.

— Göster, dedi Jolivet, dur sana bulayım da.

— Bak, dedi Camous, şöyle bir döndürürsün, kundura kaytanları gibi yaparsın, sıkmadan, ucunu düğümden geçirir çekersin. Tamam.

— Bir adamı tutabilir mi dersin?

— Bu telle, sekiz buçukluk bu, iki tane bile tutarsın.

Şimdi hepsi görüyordu ormanı. Orman, yapraklarıyla yanaklarını okşamak için yaklaşıyordu.

— Çam bunlar, dedi Olivier.

— Sen oynatmışsın, dedi Camous, ne çamı? Kayınağaçları bunlar. Bu yeşil, kardeşlik, bu ağır yeşil, kayınağaçlarındadır yalnız. Orman babında, orman kokusu babında da benimle tartışmamak gerekir, biliyor musun?

La Poule başını kaldırdı. ormana baktı. Gözden silinmişti. Undan ve sudan bir göktü bu.

— Mantarlar, dedi, közün üstüne koymuşun, maydanoz, tereyağı...

— Ooh! evet, dedi Camous.

Ama hemen sonra, dilini şaklattı, başlanmış kelimeyi yarıda bıraktı: çukurun kıyısında akşam, iri, karanlık gözleriyle önüne bakıyordu.

Bütün ağaçların, bütün ırmakların ormanıydı aynı zamanda, kayınağaçlarının ardında, korulukları, sık yerleri, kara çan kuleleri ile geniş ovalardı; sürülerdi; tepe sürüleri; kocaman, ak bir boğaydı, onu gören, iyi bir damızlık erkekle pazara gelmişçesine, çanı salları gibi yapıyordu.

Bütün bu düşleri hendeğe getiriyorlardı, bu da koyu bir sis gibi bir hışırtı çıkarıyordu çevrelerinde, arkadaki, uzak-taki hayatın selâmlanışydı bu.

— Bir karaca yakalanınca nasıl olur? diye sordu Jolivet.

— Başını geçirir, dedi Camous, çeker, o zaman, tel boğazını sıkar. Başını bükür, çırpınır; ne kadar kıvranır, çekerse o kadar sıkar bu. Şöyle olur. Camous, başını yana eğdi, dilini uzun uzun çıkardı.

“Böyledir. Sonra da köpükle dolar ağzı..”

— Ya insanlar? dedi Jolivet.

— Tıpkı öyle, dedi Camous.

Maimon, onbaşı, bir de La Poule, kâğıt oynuyorlardı. Jolivet, bir kuruşu çakmak kapağı yapmak için, parmaklarının arasında parlatıyordu. Camous orda, karanlıktaydı.

— Jolivet! diye seslendi. Bu hayvanlar, sana anlattığım bu hayvanlar, bazan ölünceye kadar bütün gece sürer, bütün gece kıvranırlar, ağızlarından köpükler gelir, ağızları dolu. su toprak yerler. Ciğerleri kararır.

— Sormadık, dedi Jolivet.

— Ben sormadan da söylerim, dedi Camous.

İskambil oyunu usul usul devam ediyordu.

— İnsanlar da tıpkı öyle olurlar, dedi gene Camous.

Jolivet kuruşunu parlatıyordu.

— Duyuyor musun?

— Duyuyorum, ne olacak?

— Alçakların en alçağsın sen, dedi Camous, yatağının gıcırdağı duyuldu, kalkıyordu.

— Ee! dedi onbaşı, bu kadar da gürültü olmaz! Birbirinize küfrederseniz dışarı çıkın, ses çıkartmayanları rahat bırakın.

— Alçağın, biri bu herif, diye bağırdı Camous, alçakların en alçağı! İnsanları yakalamak için telden bir ağ yaptırttı bana. Evet, sonra da: “Ver bana,” dedi; sonra da köprü sehpasını altına koydu, sonra gidip meydana koyacak, o-

raya, ileriye. Sonra da bir adamı düşürecek bu meret, tutacak, sonra da tel bu adamı boğacak. Belki bütün gece köpükler gelecek ağzından, toprağı dişleyecek, ölümlü bekliyecek, sonra da orda öcek, kendi parmaklarımla düğümlediğim telin içinde ölecek.. İnsan mı? Yo, buna gelemem!

— Ne diyor bu? dedi La Poule.

— Öyle işte, dedi Camous.

Bir boğa gibi soluyordu.

Jolivet parmaklarının arasında kuruşunu parlatıyordu.

— Doğru mu? diye sordu onbaşı.

Jolivet cevap vermedi, ıslık çaldı.

Onbaşı dikildi.

— Jolivet, sana söylüyorum.

— Olabilir, dedi Jolivet.

— Cevap ver, evet mi, hayır mı?

— Evet, dedi Jolivet, ne olacakmış yani?

— Çenesini dağıtacağım, diye bağırды Camous.

— Jolivet, dedi onbaşı, gidip bu teli kaldıracaksın, hemen şimdi, işitiyor musun? Gitmezsen sığire çıkarırım, boğarım seni...

Bir an sessizlik oldu. Mum alevinin sıçrayışı duyuldu. Jolivet onlara baktı. İri gözleri vardı, üzgün ve tatlı.

— Haydi git, dedi Olivier tatlı tatlı.

Derisinin üzerinde, barış kelimeleri, dostluk ekmeği ile, “güzel sevgili”leri, “seni seviyorum”ları ile Madeleine’in mektubunun hissettisini duymuştu.

— ... Git haydi!

Jolivet kalktı, çıktı.

— Oynayalım, dedi onbaşı. Onlardan değil, bizden de olabilir, dedi bir zaman sonra.

— Ha onlardan, ha bizden, dedi La Poule. İki taraftan da düşebilir.

Yüzbaşı, Olivier ile La Poule'u aramaya geldi. Kapıya yaklaştı, düdüğünü çaldı. Pantolonunun dikiş yerlerindeki

bitleri öldüren La Poule, pantolonunu giydi, yukarıya çıktı. Az sonra eslendi:

— Chabrand!

— İşte, dedi yüzbaşı, seni istiyorum, bir de seni; kapımda her gece bekçilik edeceksiniz, yarı yarıya. İleri sınırdan, odun işinden, yemek işinden, her işten hariçsiniz.

— Nişanlı koluyla, hayatı kesin olarak düzleştiren bir hareket yaptı.

İlk Olivier döndü nöbetten.

— Vakittir!

La Poule mumun altında yazı yazıyordu. Ötekiler uyuyorlardı.

— Dışarı nasıl?

— Karanık.

— Soğuk mu?

— Battaniyeni de götür.

La Poule eşşe geldi.

— Amma da karanlık, dedi.

Mum, hemen hemen tel örgünün dibindeydi.

Jouras'ın boş bıraktığı yerinde duran kaputuna yağın akıtiyordu. Maimon horlamıyordu. Bu gece gürültü yoktu, yalnız ağaç oymaların arasından sızan suyun tıptısı biraz daha hızlıydı.

Hepsi de uykularının içinde iyice sıkışık durarak uyuyorlardı.

Olivier, battaniyesinin altında uzandı, ısınmak için bir zaman kımıldamadan durdu, sonra usul usul omuzlarını oynatarak ısınmaya çalıştı. Gözlerini kapadı.

Hendeğin merdivenlerinde bir ayak sesi.

— Dönüyor mu? Şimdiden geldi mi saati? Saat dört oldu mu ki, yoksa ne?

Muma baktı. Hemen hemen hep tel örgünün dibindeydi. La Poule'un ayak sesleri değildi bu, ne de hiç birinin... basamakları arayan, alışmamış bir ayak. Adam kısık bir sesle;

— Hey! Hey! diyordu.

Kolları haç şeklinde açılmış olmalıydı, ellerini iki yanda, yoklamak için kütüklerin üzerinde sürüklüyordu.

Göründü, iki bükülmüdü, toprak sundurmaya göre fazla büyüktü. Doğruldu. Mum, getirdiği havaya doğru bir alev fırlattı.

Regotaz!

Regotaz'dı bu!

Sıcacık, aydınlık, sağlam. Elleri, geniş, kalın, mumu usul usul sakinleştiren iyi elleri.

Olivier, dirseğinin üzerinde doğruldu.

Öyleyse insan suyundan sepsert olmuş kaput kolu, dirseğinin bükümüne yapışmış olan, o zaman koparıp attığı bu beyin parçası, Regotaz'ın açık beynine dokundu diye parmaklarının arasında hâlâ devam eden bu tiksinti de ne oluyor?

— Hey! dedi Regotaz usulca, uyuyanlara baktı.

— Hey! dedi Olivier.

— O! Sen burada mısın?

Yaklaştı. Mum, dilini uzun uzun uzatarak iri adam izini yalamaya başladı.

— Sen burada mıydın? dedi gene; seni arıyordum.

Yorganın içinden Olivier'nın bedenine dokundu.

— Burada mıydın?

Ağır elini Olivier'nın bacakları üzerinde bıraktı.

— ... Ne zamandır arıyorum seni.

Olivier dirseğini yatağa dayadı.

— ... Kalkma, dedi Regotaz.

— Öyleyse nasıl?.. Nasıl oluyor da şimdi geliyorsun, dedi Olivier, söyle, neredesin? Hep orda mısın?

Onbaşı, uykusu arasında derin derin içini çekti, bacaklarını oynattı.

Regotaz, dudaklarında bir kelime ile kala kaldı.

— Uyuyorlar! Yüksek sesle konuştum.

— Yok, ama...

— İşte.

Olivier'nin üzerine eğildi. Muma arkasını dönmüştü. Gene de gözleriyle sakalı görünüyordu, hepsi aydınlanmış gibiydi, çünkü sakalının dibinde ıslak ağzının tatlı ışığı parlıyordu.

— Sana bunu getirmek istiyordum.

Üzerini araştırdı. Çıtırdıyan birşey çıkardı cebinden. Bir çam fıstığıydı.

— Sana bunu getirmek istiyordum. Uzun zamandır düşünüyordum bunu. İçleri iyidir. Hindistan cevizi gibi. Ben seçmesini bilirim. O zaman kendi kendime: "Bu onu sevir. dirir işte. Sonra bu gürültüde, bu gürültünün dibinde, dinle."

Kolu ağır ağır kalktı; çam fıstığını Olivier'nin kulağında çitirdatti.

— Duyuyor musun: ağaç, sincap! Sesi dinle...

Olivier soluğunu kesmişti. Dinliyordu. İçine akıyordu bu, bir ırmak gibi, yüreğinde ıslıl ıslıl, ormanca kaynıyordu. Dudaklarının üstünde toprak vardı; başının içinden rüzgâr geçiyordu.

— Nasıl ettin?.. dedi Olivier. Bunu geçen gün düşündüm; bir istek... Nasıl? Bir paketten mi aldın?

— Ağaçtan aldım.

— Nerden gelliyorsun kı?

Regotaz'ın bütün bedeni bir duman gibi usul usul titriyordu.

— Sarhoş musun?. dedi Olivier yavaşça.

Islak ağız, sakalın dibinde parlıyordu. Mum, telinin üzerinde cızırdadı. Regotaz, gürültüyü susturmak için, ağır ağır elini kaldırdı; koyu bir sessizlik başladı.

— Sana bir de küçük yılan getirmek istiyordum ama, seni korkutmaktan korktum.

— Nee? diye sordu Olivier. "Tekrarla!" demek istiyordu. Duymuştu ama ikinci bir kere daha, hem de dopdolu duymak istiyordu. Ama Regotaz devam etti. Kendi sesince, inandırma arzusu olmayan bir şekilde konuşuyordu.

— Bir de şu buğday destesinin yanında, otun içinde yuvarlanan kertenkele yavrusu; yumurtadan yeni çıkmış bir

kertenkele yavrusu, yemyeşil daha, tırnaklarında su damlaları, sonra menekşeler, sonra ot dibinin bütün karanlığı, menekşelerin iyice gizlendiği yer. Sonra küçük yılan, derenin ortasında yüzen. Dimdik dikilmiş boynunu görsen, güzelim küçük yılan hiddetini görsen, bir su kuşu derdin. Ortasından tuttum. Kolumun çevresinde iki ucuyla sıpırdıyordu.

— Regotaz! Regotaz! diye seslendi Olivier alçak sesle: ben de, ben de yaptım bunu, bizim derede. Yılanı yakaladım. Bir kuş gibiydi orda. Yeşil kuyruğunu salladıkça kuşa benziyordu. Ben de yaptım. Regotaz! Ama, ama...

Regotaz'ın eli hep bacağına çöküyordu.

Olivier gırtlakını temizledi.

— Ama neredesin, şimdi, yedide mi?

— Yedide, dedi Regotaz.

— Oradan mı geliyorsun?

— Oradan.

— Uzun zamandır görmedim seni.

— Uzun zamandır seni görmek istiyordum.

Regotaz'ın sesi bir duman gibiydi, yapraklar arasından geçen ıslak, kalın ağaç dumanlarının hafif gürültüsü gibi.

— Uzun zamandır istiyordum. Kaynağağaçlarından yana gittiğim gibi senden yana geldim. “Evet!” diye cevap veriyordum.

“Ah! Regotaz!” diyorlardı. “Evet, buradayım, kardeşim, ne istiyorsun? Buradayım, kardeşim!”

“Regotaz, Regotaz, Emile!”

O zaman dedim ki: “Geliyorum.” dedim. Senden yana geldim. İşte!

Ağır elini Olivier'nin bacağında gezdirdi.

— Evet, ama yılan, dedi birden Olivier, yılan, kertenkele, menekşe, fıstık? Ya sarhoşsun, ya deli, ya da, ne bileyim ben... Şimdi kış.

(Olivier, bu ağır, iyi ele usulca, merhametle, dostlukla dokundu.) Öyleyse?...

Regotaz, şaşkın, sesinin dibinden gelen, soran bir hava ağıyla:

— Öyleyse? dedi.

Sol elini gene kaldırdı, mumu susturmak için, herşeyi susturmak için kaldırmış gibiydi, çünkü bu hareket, gecenin sonuna kadar yayılmış bir sessizlik ekiyordu.

— Lâvanta kokan şu küçük mendil hep yanında mı? dedi. Sana: "Güzel hazinem, güzel sevgilim, tatlı erkeğim" diye yazdığı mektup hep yanında mı?..

— Evet, dedi Olivier, evet, yanımda: mendil, mektup yanımda, burada.

Orda, yureğinin üstünde bir gömlek cebine dokunuyordu. Tatılıkla, sakinlikle, umutla doluydu, mayıs yeli yürek- lere sindirilir gibi.

Yağmuru sürükleye sürükleye bir rüzgâr geçti dışardan.

— Ama, ama... O öldü, diye düşündü Olivier birden.

Regotaz'ın ışıklı ağzı yüksek sesle:

— Ne çıkar? dedi.

Geri geri çekilmiye başladı; eli artık çökmüyordu, açılmış kollarıyla yönünü buluyordu. Olivier, hep bu sakala, iyilikle ıslanmış ağza bakıyordu. Bir an gözden kaybetti. Gözünü kırptı. Arada. Aynı yerdeydi: çıplak bir tenekenin ortasında mumun yansımasıydı bu.

La Poule içeri girdi. Olivier hâlâ dirseğine dayanmış, parlıya bakıyordu.

— Chabrand!

— Evet.

— Gel. Duyacaksın, göreceksin, gel!

Olivier yorganı itti.

— Ben, dedi, ben benim gördüğüm, kardeşlik! orada, şimdi burada, içerde...

— Çabuk gel, dedi La Poule, sonra söylersin...

Dışarıda gece öylesine yoğundu ki burunun direğinde duyuluyordu.

— Oy, kardeşlik, dedi Olivier, ey! bir bilsen...

— Göreceksin, dedi La Poule.

Sağ duvarı yokluyordu.

— Burası; çıkar miğferini. Gürültü etme. Gir de dinle.

Orada, kapalı bir küçük sahanlık, sonra yüzbaşıya doğru inen merdiven vardı. Zavallı, küçük bir ışık parçası suyun dibinde parlıyordu. Birinin alçak sesle konuştuğu duyuluyordu.

— Yanında kim var? diye fısıldadı Olivier.

— Dinle.

Yukarıdan, bir masanın ayakları, altında da yüzbaşının bacakları görünüyordu. Bacaklarını uzatıp arkaya yaslanmış, ölü kollarını sarkıtarak tahta koituğa oturmuş olmalıydı. Ses yükseldi.

— ... Hayır, kızım, yanlış dikiyorsun, yandan dikiyorsun; kabartı olur bu yüzden. Ne zaman “kabardı” desen anlatırım, bunun için işte.

Karanlıkta, iki adam soluğunu tutuyordu.

— Lâmbayı kıs. Hep uzuyor, vidası yalavaç olmuş, fitil kendiliğinden çıkıyor. Yarın Neuve sokağından geçersen Blaise'e götür gunu.

La Poule, Olivier'nin kolunu sıktı. Olivier'ye yaklaştı, ona yapıştı.

— Burda mısın? dedi. İyi dinle.

Yüzbaşı bacaklarını oynattı. Masanın üstüne vurduğu, ağacı tırnaklarıyla usul usul kazıdığı duyuluyordu.

— Şu kediye bak, ne kadar yaramaz. Bak, kızım, dikişle gözlerini bozacaksan çok vaktin var daha. Bak, hop! görüyor musun?

Gülmekten, masaya vurmaktan vazgeçti.

— Yavrum, bugün Isabelle'i avluya bıraktın mı, oynadı mı orda? Biraz öksürüyordu. “Acıtıyor mu?” diye sordum.

Bir koca sessizlik.

— Gözleri tıpkı senin gözlerin, dedi; saçları benim. Çene, ağız tıpkı benimki; alın, senin alın. Bana benziyecek, belli birşey bu. Senin kollarını sallayışın var onda, benim uzun bacaklarım. Benim ellerim. Yavrucuğum! Kızım! bırak dikişini; gel karıcığım, gel, gel, canım!

— Yalnız diye fısıldadı La Poule.

Yapının yanındaki nöbet yerine yan yana yattılar. La Poule'un dişleri çatırdıyordu.

Olivier:

— Üşüyor musun? diye sordu.

— Hayır, elimde değil. Az önce ne demek istiyordun?

— Buydu, dedi Olivier, aynı şey. Bunun aynı.

Ağır gece ile 34 üncü tepenin arasından şafak, apak, kaymıya çalışıyordu.

Şimdi göz görüyordu. Yaralı toprağın, göğün ağırlığı altında yassılaşmış, büyük Santerre'nin her yanı açılmıştı şimdi. Yüzbaşının çıktığı duyuldu. İki bülküm çıktı kapıdan. Doğruldu. Koyun derisi kaftanını giymişti. Bir elinde sustalı bıçağını tutuyordu. Ötekinde, kafası kesilmiş, kocaman bir ringa balığını.

— Günaydın! dedi.

Parmaklarıyla, eğri, uzun bir kılçığı aradı ağzının içinde.

Birdenbire, ötekilerin nerede oldukları anlaşıldı. Bu büyük Santerre, bu sis, sınırsız sanılan bu ufuk, sisin ötesinde fazla birşey göstermiyordu.

Hep sakinlik vardı: iki mitralyöz sesi, uzaklardan gelip yukarıdan geçip giden bir top mermisi. Hep sakinlik, sakinlikli, Jouras da ilk karakoldan dönünce böyle söylemişti ya.

Birdenbire, ötekilerin nerede oldukları anlaşıldı. Akşama doğru, sisin içinden bir rüzgâr geçti. Bir zamandır sesler duyuluyordu, çamurda ayak sesleri, ayaklar altında bir çamur, toprak çiğnenişi. Ama dikkat edilmemişti, bu kaybedilmiş sakinlikte, günün dakikaları arasından sızan eski hayata öylesine dalmışlardı. Sonra da bu rüzgâr sisin içinden geçti, büyük bir boş toprak mesafesi çıktı ortaya, iyice görüldü.

— Gelin de bakın, gelin de bakın, diye bağırdı onbaşı.

Siperin üstünden baktılar. Orada, yüz metre kadar ötedeydiler. Koşuyorlardı; rüzgârda şaşırmışlardı. Sisin bir yanından çıkıyorlar, öte yanından giriyorlardı. Siperin üstünden, açıkta gidiyorlardı. Rüzgârdan şaşırmışlardı, biraz eğiliyorlardı, tüfeklerini deynekler gibi tutarak koşuyorlardı, zaman zaman, sürülerinin karanlık çizgisinde, bu yana bakan bir yüzün solgun lekesi belirliyordu.

— Yeter ki siper toprakları!...

Sınır topçularının bulunduğu yöne baktılar. Bombacıların yerinde, topçuların topraktan çıkan başları görünüyordu. Onlar da bakıyorlardı.

Olivier elini çok yukarıya kaldırdı, yukarıdan aşağı, usul usul salladı:

— Dikkat! sakın olun, demek için.

Çavuş ta cevap olarak ona bir işaret yaptı;

— Boşver, demek istiyordu.

— Evet, gönüllü, demişti Jolivet.

Öylesine kederliydi gözleri! Yüzünün üstünde akmıştı, gözünün altından ağzına kadar büyük izler oymuştu.

O zamandan beri ilerde, tel örgülerin önünde küçük bir çukurda, tek başına nöbet bekliyordu. Kendine yetecek kadar bir yer vardı. İçine büzülüyordu; toprağı aşmıyordu; sis, çukuru, kocaman, yassı bir taş gibi kapatıyordu, Jolivet de böylece, dünyanın yuvarlağından siliniyordu.

— Artık mektup yazmıyorlar da ondan, dedi La Poule.

Olivier, takviveyle gelen bu Jolivet'yi, değirmi yanaklı, parlak gültimsemeli, ak dişli yeni adamı hatırlıyordu.

Bir sabah orada, çamurun içine büzülmüştü.

— Beyefendi! Beyefendi!

Delğin kenarına yapışmış, zavallı bir yüz vardı, Jolivet tüfeğine sarıldı.

— Arkadaş! diye bağırdı, adam, zavallı bedeninin bütün gücüyle bağırdı, öyle bir güçle bağırdı ki, bu haykırıştan sonra boşalmış gibi kaldı, ağzı açık, gözleri kapalı, sis-

ten daha ak, açık ağzından sarkan salya köpüğünden daha ak.

— Of! herif, dedi Jolivet.

Ceketinin yakasını kavradı, kendine doğru çekti. Öteki de dişıyla, dirseğiyle çabalıyordu. Çukura düştü. Geldiği yönden üç mitralyöz kurşunu ıslık çaldı.

— Dur orda, dedi Jolivet, yat.

Eliyle işaret ediyordu ona. Öteki çukurun dibine yattı, ağzı toprakta. Başını yana çevirmişti, eli tüfeğinin tetiğinde, ileriye gözetleyen bu iri, esmer adama bakıyordu.

Mitralyöz durdu. Sisın başka bir yanını araştırmıya başladı.

— Doğrul. dedi Jolivet.

İlk önce kıvamında olduğunu göstermek için kendi kendine doğruldu; tüfeğini bir sopa gibi ortasından tutuyordu.

— Doğrul!

Zavalı bir adamdı bu, kalın elbisesine göre fazla ufaktı, yakasının ortasında boynu bir kurşun kalem gibiydi, elbisesinin kolları omuzdan artan yerlerden sarkmıştı. Bu yüze gelince, Jolivet bu gözlerden bir lâmba alevi gibi taşan dert, yanak derileri üzerinde koca çizgiler önünde kendi yüzüne bakar gibi oldu. Adam miğferini çıkardı, alnının çevresinde diken yaraları gibi bir kırmızı çizgi yapmıştı.

— Of! herif, dedi Jolivet.

— Of! beyefendi, dedi öteki de, bütün varlığıyla, ufacak bir gülümemeyle gülümsedi, sonra gene kaygısına gömüldü.

— Geç; seni yüzbaşıya götüreceğim.

Jolivet, eliyle işaret etti. Esir, önünde yürüdü. Zaman zaman, bakışlarıyla sormak için başını çeviriyordu.

— Evet, dosdoğru git, diyordu Jolivet, içinden de düşünüyordu: "Kaltak, kaltak, yazma bakalım! bir ayı geçti! Kaltak! Köpeklik derler buna, köpeklik!"

— Bekle.

Jolivet, merdivenin üzerine eğildi. Aşağıda mumun saman rengi aydınlığı vardı yalnız. Seslendi:

— Yüzbaşım!

Uzun bir tahta çatırtısı duyuldu, sonra bir homurtu.

— Keyfi yerinde değil galiba, diye düşündü Jolivet; herifi getirdiğime iyi etmedim.

“Bir esir var burda, yüzbaşım!”

— İndir, diye seslendi aşağıdan homurtu.

— Evet, kötü ettim, diye düşündü Jolivet; haydi ahbap! dedi tatlı tatlı, iniyoruz.

Aşağıya iner inmez, esir kaskatı kesildi, bir ilmekle sıkılıp kalmış gibi, boynu uzanmış, çenesi havada, bedeni tah-tadan, parmakları kalçasının üzerinde büzülmüş.

İçerde hiç birşey görünmüyordu, yalnız orda, tahta koltuğun içinde bir koca yığın.

Yüzbaşı, koltuğunu ezerek doğruldu. Geliyordu. Esir, başını oynatmadan, tersine dönmüş gözleriyle Jolivet'ye baktı, bu zavallı bakışta, bu kirli mavi su deliğinde birdenbire herşey görünüyordu: yüreğin bütün kargaşalığı, parçalanmışlık, yara, yürek ezikliği; karın, çocuklarını, etim, sevincim, dünya, hayat. Beyler, yok öldürmek, yok öldürmek, beyler!

Jolivet, tüfeğinin namlusunu sıktı. Yüzbaşıya baktı.

— Dokunursa, diye düşündü, dokunmaya kalkarsa, dipçiği indireceğim suratına.

Yüzbaşı, kocaman bedeniyle masayı işaret etti.

— Dokunursa gebertirim, dedi Jolivet.

Tüfeğin dipçiği yerden kalktı.

Pek çabuk oldu bu; yüzbaşı, esirin elini iki elinin arasına aldı, usul usul okşadı.

Güzel yüzü, sessizce aydınlatan, geniş, ılık bir gülüş içindeydi şimdi.

**DIŞI GEYİK YAVRUSUNU BIRAKTI
ÇÜNKÜ ARTIK HİÇ OT YOKTU...**

Sekiz gündür devam ediyor bu.

Julia mutfağa giriyor; pancurlar inik, kimse yok; tencerenin kapağının altında çorba ılık çalıyor; hiç kimse yok gibi geliyor, ama, bir zaman sonra, Julia kımıldamadan durunca, çorbanın gürültüsü içinde, kısık bir hıçkırık duyuyor, Madeleine bu, ağlıyor.

Sekiz gün! Kızcağızın yüzü şiş şiş, herşeyin ötesini gören bir gözü var, derisinin altında kan, bozulmuş gibi, mavi mavi. Küçükken yüzü lekelerle doluydu, sonra bu neşe derisi, kayısı derisi gibi esmer, ince gençlik derisi geldi, o lekeler geri dönüyor işte, alnını, gözlerinin çevresini kirletmiş.

— Nesi var bu kızın?

Julia pencereye gidiyor, pancurları açıyor; Madeleine masanın önüne diz çökmüş, ispanakların, kurulanacak bardakların arasında kolunu büzmüş; bu kolla yüzünü gizlemiş, ağlıyor.

— A! Madelon, diyor Julia.

Yaprak gibi serin, açık eliyle Madeleine'in başını örtüyor. Ayrılmış parmaklarının arasında usul usul sıkıyor bu başı.

— Neyin var, Deleine, söyle bana, biliyorsun ki bana herşeyi söyleyebilirsin. Şeyden beri...

Julia, parmaklarının arasında, titriyen, çıtırdıyan, o kadar günün ağlayışıyla dolu başın kabuğunu duyuyor. Madeleine, sağ koluyla Julia'nın bacağına okşuyor, Julia da küçüğün saçlarını okşuyor.

— Baba! diyor Julia, bacaklarını zorluyor, sarılıştan sıyrılıyor.

Madeleine doğruluyor, orada, duvara asılı bezde, bardakları kurular gibi yapacak. Önce, büyük bir bakışla, Julia'ya ezilmiş gözlerinin bütün o zavallı acısını verdi.

Baba dönmedi. Açık pencerenin önünde, kanapeye oturmuştu. Talste Martin'le birlikte.

— Hastaydı, dedi Talste. Kusuyordu. Bedeni hiç böyle şişmemişti. Doktor geldi, baktı, dokundu. Dişi kediler gibi göz ediyordu. Karnına dokunuyordu, eli açık. Bakıyordu.

“Bak, şişmanlamış!” diyordum içimden. “Birşey yok, dedi doktor, bir beşik hazırlarsınız olur biter.” Kollarım böğrümüne düşüverdi.

“On altı yaşında,” dedim. O zaman bana dedi ki: “On altı yaşında, bu kadar yaş yetmez mi sanıyorsun? Delili...”

Michonne’un oğlundan. Bir şans, daha gitmedi. İyi bir oğlan, öyle olmasaydı beni aldatırdı. Ben de gittim, söyledim...”

Madeleine bardağı masanın üstüne koydu, kolunu arkasına götürdü, sonra bacakları gövdesini taşıyamaz oldu, duvar boyunca kaydı, alçı yanağını sıyırdı.

— Delon! Delon! diye inledi Julia, üzerine eğildi.

O akşam, Julia Madeleine’in odasına girdi. Küçük oradaydı, aynanın önünde gömleğini kaldırmış, karnına bakıyordu. Gömleğini indirdi, büyük bir ağıt parçası ağzından dışarıya mıçradı.

— Şıssst, dedi Julia, bir parmağı dudaklarının üstünde.

— Yat, Madelon, sana birşey getireceğim.

Aşağıda elleriyle sessiz sessiz dolapları karıştırdığı duyuluyordu; zaman zaman bir şişenin, bir kutunun çınlamasını önliyemiyordu. Madeleine, bütün mutfağı bilir, ispirto ocağını, eski rakı şişesini, “Buna dokunma, fare şeyi...” diyerek dolabın dibine sakladığı şu küçük, ak demir kutuyu aldığını anladı.

Sonra Julia kıyma bıçağını aldı, birşeyler doğradı, fazla gürültü etmeden. Bez yırttı. Sonra, uzun zaman bir sakinlik oldu. Birşey duyulmuyor artık, yalnız koridorun dibinde babanın homurtusu.

Julia içeri girdi.

— Bak, dedi, ama dur, gece masasının ardına koy mu mu. Babam uyanırsa birşey görmesin.

Julia, açılmış sol eliyle kocaman, yeşil bir yakı tutuyor. Kolunun altında da rakı şişesi var; sağ elinin işaret parmağını, üzerinden dumanlar tüten, ağzına kadar koyu bir ilaçla dolu bir fincanın üzerine koymuş. Sağ elinin geri kalan yanında hap kutusunu sıkıyor.

— Dur.

Yakıyı komodinin mermerine koyuyor. Rahatlıyor.

İşte. İlk önce bunu oranın arasına iyice kıştırıcaksın, çamaşırla sıkıştırıp, oraya, sıcak sıcak. Biraz yakarsa sık dişini. Aç ta ben koyayım.

Kataplasma, ağır, yakıcı, hemen sonra Madeleine'in en hassas yerini asidiyle yemeye başlıyor. Yavrucak, dişlerini sıkıyor; yapayalnız acı çeken bir hayvan gibi soluyor. Baş geriye, yastığın üstüne devriliyor.

— Geçer şimdi, diyor Julia.

Uyumuş, büyük çiftlik, iki kadının çevresinde usul usul çattırıyor. Ahırda bir kuzu ağlıyor. Kısırak ayağını yere vuruyor, tay fazla sündürüyor memesini.

— İç şimdi.

Julia, Madeleine'in başını koluna alıp kaldırıyor; reze-ne, çivit otu kokan, pelin kokan, korkunç sokak kokan, top-rağın kara gölgesi kokan fıncanı dudaklarına yaklaştırıyor.

İlâcın dibinde bu, ilâcı kaşıkla karıştırıyor, bütün reze-ne kokusu bu yulaf isinin karanlık kokusunda boğuluyor.

— İç zorla kendini, ağzını zorla, gırtlığını zorla. Kendini zorlamaman lâzım, Madeleine.

Aşağıda koyun, kuzusuna doğru titrek titrek inliyor.

Madeleine'i kusakakmış gibi hıçkırık tutmuş. Julia, elini küçüğün ağzına tutuyor.

— Zorla kendini, Delon, zorla. Herşeyi karnına indir, ne olursa orda olur, zorla kendini.

Yastığın üstünde zavallı baş:

— Hayır, diyor.

— Kapat ağzını, açma, zorla kendini.

Aşağıdan, karından gelen bu dalga yavrunun göğsünü sarsıyor. Dişlerini sıkıyor.

Aksırıyor; burnunun iki deliğinden ilâç fışkırıyor.

Julia elinin tersiyle kuruyor.

— Ebette, diyor, tabii birşey değil bu, tabiata zıt. Bu-

nun için zorlamak lâzım, bu muhakkak. Madelon, zamana karşı ne yapmalı? Zorla kendini, sen kadınsın.

Madeleine, bütün ilâcı ağzına boşaltıyor, içine indiriyor.

Koridorda bir erkek sesi:

— Julia! diye sesleniyor.

Julia cevap vermiyor, mumu üflüyor. Baba. Koridor-da yahnayak geldiği duyuluyor.

Julia'nın kapısını tıkırdatıyor. Usulca sesleniyor.

— Julia!

— Korkma, diyor Julia alçak sesle.

Baba geliyor, kapının tokmağını tutuyor.

Açıyor.

— Madeleine! diyor.

Karanlıkta, Julia, derinden derine uyuyan bir kadının uzun, ağır soluğunu taklit ediyor.

Baba dinliyor. Kapıyı yeniden kapayıp gidiyor.

Julia çok geçmeden, el yordamıyla mumu aradı. Yakıyor.

Madeleine yatağın üstüne oturmuş, gözleri kapalı. Bütün uzunluğunca kustu. Gömleği leke içinde, ilâç memesini kirletti; dudağının kenarından pembe bir salya sarkıyor.

— Üstünü değiştireceğim, dedi Julia. Ne de olsa kaldı birazı.

Çırlıçıplak ediyor onu; şimdiden gergin, yuvarlak, hayat dolu bu karına baktı.

— Eh, şimdi temizsin, iyi. Yat, canım, yat. Çekil, ben de seninle yatıyorum, seni koruyorum, korkma, atlatırız, boşver..

SEVGİLİM

Jérôme kapıda duruyor.

— Julia, diyor, gel de bir bak bakalım, yoldan gelen şu adam kim?

Julia'nın yüreği hopladı. Madeleine'in dikiş iğnesi havada kaldı bridenbire, kabuğu soyulmuş bir dal gibi solgun, donuk, boynunun köktüne bir yumruk inmiş bir kadın gibi boğuk bir hırıltı çıktı ağzından. Joseph! Julia bakıyor.

— Hayır! diyor.

Koltuk değneğiyle gelen biri bu. Bunun bacağı eksik.

— Hey be, ev be! diye bağırıyor, gülüyor.

Sesinden, gülüşünden tanıdılar.

— Casimir!

— Sobanın üstüne kahve koy! diyor baba.

İçeri aldılar; oturttular. Julia:

— Yardım edeyim mi? dedi. Ellerini dayneklere doğru uzattı.

— Alışkınım, dedi Casimir.

Şişmanlamış. Şişman, solgun; ak, sarkık bir yağla şişman. Gözleri bu yağda hemen hemen saklı.

İki taraftan da: “E, söyle bakalım?”lar gırla gitti. Casimir, Jérôme babanın kalçalarına vuruyor. Jérôme da vuracaktı, ama kendini tuttu, boş olana vurmaktan korktu. Terbiyesizlik olurdu.

— Hey, Julia, diyor Casimir, yaklaş, sen de bu sobanın başından hiç ayrılmazsın. Yaklaş ta kocandan haber vereyim sana.

— Kahveni yapıyorum.

— Boşver kahveye, buraya gel de kocanı söylileyim, ne kadar meraklanıyor, bilsen!.. Git, Julia'yı gör, dedi bana. Yola çıktığım sabah ta pencereden eğildi. “Git, onu gör!” diye bağırıldı.

— Nasıl? diyor Julia.

— İyi. Kolunun irin toplaması geçti: bana gösterdi, küçücük bir yıldız kadar, çabuk geçer. Bir aya kadar buradadır. Ben bazan mutfakları dolaşırdım, halatla kilere çıkardım. Anlıyorsun ya, o üçüncü kattaydı, ben aşağıdaydım, bu bacakla merdiven çıkmak zordur. Ben de mutfığa giderdim, hemşireye derdim ki: “Hemşirem, derdim, et gibi çıkarın beni”, derdim; gülerdi, “Siz hiç değişmiyeceksiniz, derdi ba-

na. Haydi, girin içine." Masa büyüklüğünde bir kafestti. İçine girerdim, iyice sokulurdum. "Tamam mı?" derdi. "Tamam!" derdim. Düşmeye basardı, üçüncü kata kadar çıkarırdım. "Yaşa be, Casimir!" derdi bana. Gider, yatağının yanına otururdum, o zaman kulaklarınız çınlamıştır. Senden konuşurduk, babandan konuşurduk, sonra da senden, Madeleine. O nerede, nerede Madeleine?

— Buradayım, diyor Madeleine, gözlerini dikişinden ağrımıyor.

Tayıyla oynayan kısırağın sesi duyuluyor; güneşe karşı sıçrayan tay görünüyor, öyle yukarılara sıçırıyor ki ayaklarının üstünde soluk soluğa.

— Geri dönünce, diyor Casimir, dizli mafsallı bir demir bacak takacaklar. Sahiciymiş gibi.

— E, diyor Jérôme, demek sıhhati yerinde?

— Sıhhati mi? Benim gibi, diyor Casimir; benim gibi şişman.

Julia bu soğun, yumuşak adama bakıyor. Casimir, güneş altında yaşayan insanların bütün kırmızılığını yitirmiş; elleri ak, tıcnoul, bir iskeme üstünde çorbalar gibi oturup yavaş yavaş verilen çorbayı içmek için ağzını açmak zahmetine zor katlanan insanlar gibi. İyi bir çiftçiydi eskiden, hatırlardadır, zayıftı, sıırım gibiydi.

— İyi beslerler, diyor, saat onda iki kap, iki kap ta akşam, bir de çorba. Sonra ben, mutfağa giderdim. Kapıyı çaldım, derdim ki: "Hemşirem, azıcık et daha," derdim. "Yasak", derdi. Ben de ona suratımı asardım, o zaman bir parça daha verirdi.

Kedi, ayaklarının güzel yaylanması üstünde, bir bögeleğe doğru atıadı. Çöküyor. Hayvanı pencelerinin arasında tutuyor. Sivri dişlerini uzatıyor, sert kömürden sırtını çatırdatıyor. Acı bakla dolu içi. İki mavi kanadı düşürmek için bilyıklarını yalıyor.

— Sahi, Jérôme baba, daha iyi bir yer bulamazdık, Joseph'le ben. Bazı hastaneler vardır, bilirsiniz, kan kustururlar adama. Orası rahatlıktır, rahat rahatlık, cennet. Tam

şehrin ardında, Rhône'un ağzında. Büyük bir park vardır, kıyısında Rhône. Görüyor musunuz, Rhône şöyle döner. Daha deynek kullanamadığım sıralarda beni bir köşeye çıkarırlardı. Vapurların düdüğünü dinlerdim. Ağaçların arasından birdenbire direği, iplerin üstündeki küçük bayrakları görürdüm. Rhône'un üstünden geçirdi. Ardından bakardım. Bütün parkın çevresini dolaşırdı, orda uzakta, sonra düdüğünü çalıp giderdi. Valence'a doğru iniyor, derdim kendi kendime...

— Kaç şeker istersin?

— Teşekkürler, iki! Parmaklarımla alıyorum...

— Al, huyun senin...

— Evet, söyledim galiba, rahibeler bakıyor bize. Bir tanesi de var, Julia, biraz senin kızlığını andırıyor; Joseph gösterdi bana. Ama, korkma, rahibedir o, bütün tatlı şeylerin üstüne bir çizgi çekmiş onlar. Küçük bir kaşık verir misin bana? Evet, o zaman bizi intizama soktular: bacağı eksik olanları bir yana, kolu eksik olanları öte yana. Hiç bacağı olmayanları şuraya, hiç kolu olmayanları buraya. Kolu ça, bacağı da kalmıyanları başka bir yere.

Madeleine usulca:

— Allahım! diye inliyor.

Casimir içiyor...

— Julia, sen şerbetle her zaman birincisin, bilirsin.

— De bakalım, Jérôme, ne dersin bütün bunlara?

— Ne diyeyim, evlât, ne diyeyim? Dinliyorum işte, orada gözlerimin önüne getiriyorum sizi.

— Bu mevsimde her renk güllerle doludur, etiketlerin üstünde adlar var; herşeyi iyice düzenlemişler. Madame Herriot'lar, Madame Poincaré'ler, Gündüz safaları, iri kadifeler, Fransa-Gülleri, Marne Savaşları. Küçük evlekler içinde bütün bunlar, küçük destekleri, küçük levhaları var. Benim, kalan bacağımla yürümeye alışmam lâzımdı. Ben de Foch yolundan çıkardım, Joffre yolunu dönerdim, suyun kıyısında Pétain yoluna sapardım, sonra Alliés meydanından körlerin akordeonunu dinlemeye giderdim.

— Ya! körler! Onları da bir araya koydular, en dibe.

Bir mesele oldu bu akordeon. Düşünün bir kere, akordeon yokken, karanlıkta, hep sessiz durmak adamları hemen hemen deli ederdi. Rhône'un kıyısında onlara bakmak mecburiyeti vardı. Yoksa tamamdı. Bir gün bunlardan biri dört kuruşluk bir kaval aldırttı. Çalmıya başladı. Ağlanacak şeydi. Baş hemşire gedi, "Size bir akordeon ister", dedi.

— Nasıl, siz bilir misiniz ki? dediler.

— Düşünüyorum da!...

— Ben çalmasını bilirim, dedi biri.

O zaman, şehirde zengin bir kız var, körlere bir akordeon aldı. O zamandan beri, iyi, birşey istemiyorlar artık; dinliyorlar. Pazar günü, hep birden şehre gidince (körler, hiç ayağı kalmıyanların arabalarını sürüyorlar) akordeonu bırakmazlardı. Götürürlerdi, şehirde çalamıyacıklarını bilirlerdi, yasaktı. Gene de götürürlerdi. Zaman zaman, "Yanında mı?" diye sorarlardı.

— Evet, derdi öteki.

Yemişlikteki seftalilerin üzerinde sineklerin güzel, hafif vızıltısı var, sarışın güneş otun içinde kayıyor, oynuyor. Tepenin büyük, mavi sırtı kapıyı kapatıyor. Orda, rüzgâr yemişliklerde yürüyor, tabanının altında yaprakların boz köpüğü hışırdıyor.

— Ha, körlerden açılmışken, diyor Casimir, anlatayım size. Dinle, Julia, gel, Madeleine. Bu Mathilde hemşire öyle güzel, ama ne güzel, bir bilsen, sonra öyle ince; yanaklarının derisinin altında kanının aktığı görülür. Dinle, Julia, bu körlerden biri vardı, kör değildi yalnız, geri kalanlardan faydalanılarak yeniden yapmak icabetti: burun yok, ağız yok, birşey yok; bütün bunları elden geldiği kadar yeniden yaptılar ona. En kötüsü, deliklerin dibindeki gözleri. Kördü. Körlerin yanında olduğunu biliyordu, kendisini görmediklerini biliyordu. Ama elini, bir sinek konup herşey olunca yüzüne götürdü mü yanmış gibi geri çekiyordu.

Bu Mathilde hemşirecik, bahçeye gelir gelmez bu adamı arıyordu. O hep ordaydı, ottan bir yuvaya çökmüş. Gelirdi. Onun yanına çökerdi.

Bir kere oradaydım. Hemşire beni görüyordu. O görmüyordu. Hemşire tatlı gülümsemesiyle bana bakıyordu. Adam diyordu ki:

— Hemşirem, bırak, diyordu...

O da bırakıyordu. Elini hemşirenin yüzüne sürüyordu. Burnuna dokunuyordu.

— Burun! diyordu.

Gözlere dokunuyordu.

— Göz! diyordu.

Ağıza dokunuyordu.

— Ağız! diyordu.

Parmağını ağzın her yanında dolaştırıyordu.

— Isır beni, hemşirem!

O da usulca ısıırıyordu.

— Kuvvetli ısır. İzi çıksın.

O zaman parmağını çekiyordu, dudaklarından kalan parçayla diş yerlerine dokunmaya çalışıyordu.

Casimir gittikten sonra, Jérôme, domuz ahırının orda, Julia'yla tek başına konuşmaya çalıştı.

— Söyle, Julia, dinle, Madeleine'i gördün mü, nesi var öyle? Hasta mı? Muhakkak hasta; yüzünü gördün mü? Sonra dikkat ettin mi, Casimir konuşurken gülüyordu.

Julia, domuzların yemini verdikten sonra döndü, düşüncesiyle, kadere karşı savaşıyla ağırdı.

— Madeleine! diye seslendi.

— Buradayım.

Burada, açık pencerenin yanında. Güzel yayla akşama doğru gidiyor. Gecenin yükseldiği doğuya doğru eğiliyor, parlak yapraklardan yükünü geceye boşaltacakmış gibi.

Julia, Madeleine'in yanına diz çöküyor.

— Birşey yapmadı mı bu ilaç? diyor.

— Hayır.

— Acıtmadı mı? diyor Julia usulca.

Madeleine başını sallıyor.

— Kötülükten değil, diyor. Olivier'yi saklamak istiyorum da ondan. Onu seviyorum, Julia, seviyorum! Ondan bir çocuğum olacak, o olacak, onu kurtarmamın tek yolu bu, beni, Olivier'mi. Onu kimse benden alamıyacak, yalnız benim olacak. Bütünüyle, bütünüyle! Sevgilim! diye bağırıyor Madeleine.

— Sus, sus! diyor Julia, elini ağzına bastırıyor.

SOL ELİN ALTINDA

Aşağıdaki kapıya üç kere, hafiften hafiften vuruldu; sonra odanın penceresine bakmak için samanlar üstünde gerileyen birinin gürültüsü. Julia duydu, soluğu kesildi.

Joseph uyuyor, yanına yatmış. Beş postasıyla geldi. Zayıf kalçasının çengeliyle ona bağlı.

Julia bu kalçayı usulca alıyor, yukardan, kalın yerinden; çengeli açıyor, yataktan sıyrılıyor. kalkıyor. Joseph aynı derin uykuda uyuyor.

Kapısını açıyor; gölgede bir gölge parçasından fazla bir gürültü yok; daha dün iyice yağladı mandalı. Parmaklarını kaldırarak iniyor merdivenlerden, çünkü kulak kabartan biri, tahta tırnaklarının sesini duyabilir.

Mutfakta, yerde cam kırıntıları var. Az önce Joseph, Madeleine'in başına bir şişe attı. Bereket versin ki kız eğildi. Kapıya doğru koştu. Joseph, sol eliyle testiyi aldı, onu da atmak istiyordu sanki. Sol eliyle kuvvetli.

Kapıya bir kere daha vuruluyor hafiften.

Julia, açılmış elleriyle kapıya dokunuyor. Kilide dokunmuyor; anahtara dokunmuyor; sürgülerden daha yukarıya gidiyor eli; gözetleme deliğini açıyor yalnız.

Dışarıdan gece aydınlık. Adam önünde. Yüzünü küçük pencereye yapıştırıyor.

— Julia!

Alçak sesiyle, ağustos gecesinin ekşi terini üflüyor içeriye.

- Evet, diyor Julia usulca.
- Üç gün oldu, gel!
- Hayır, benim erkeğim var.
- Ne erkeği?
- Benim erkeğim.

Büyük yüz orada yalnız derisi ve kemiği ile, sakalı hayvan kılları gibi, gözleri yıldızlar gibi, geniş, acıkmış ağzı herşeyin açlığıyla yaralı.

- Ekmek ister misin?
- Seni!
- Tütün?
- Seni, Julia, gel, ihtiyacım var, yalnızım, yalnız! Yalnız bir kere. Bir kerecik. Gel, Julia!

Bir an sessizlik. Bu iri erkek bedeninin kapının tahtasında titrediği duyuluyor.

- Hayır, hayır dedim hayır, diyor Julia.
- Adam, uzun, boğuk soluklarla soluyor Julia'nın yüzüne. Çiğ ot kokuyor, tütün kokuyor.
- Ekmek vereyim istersen, av fişegi vereyim.
- Ekmeğin vız geir bana.
- Bur huhu kuşu türkü söylüyor.
- Sen de vız gelirsin!

Gözetleme deliğine tükürüyor. Julia, kılıçlık pancuru kapatıyor. Çengeli kapatıyor. Adam bütün bedeniyle kapıya a-banmış. Julia bu kemiklerin çatırdayışını, bu yorgun hayvan soluğunu dinliyor. Adam gidiyor...

Julia elinin tersiyle alnını siliyor; tükürük dudaklarına kadar akmıştı.

Joseph uyuyor. Uyanmamış; dönmemiş; kalçasının çengeli hep orada; havada, onun kadın etini bekliyor.

Julia usulca yatağa çıkıyor. Joseph orda, artık tek başına örtmeyeceği sağ yanında iyice örtülü mü diye bakıyor.

Bu kalça çengelinin altına yatıyor. Gömleğini yukarıya, çenesinin altına çekiyor. Joseph'in sol elini alıyor, bu erkek parmaklarını aralıyor. Memelerinden birini bu sol elin avcuna koyuyor, usulca duruyor öyle, bu elin altında soluk alıyor, yaşıyor.

BÜYÜK SÜRÜ

— Uyanın, hey, arkadakiler!
Olivier'nin miğferine vuruyorlar.

— Ne var? diye soruyor.

Çamurun içinde kayıyor.

Bütün mangası yürürken uyuyordu.

— Ne... siz misiniz... şimdiden...

Bir erzak kafilisine varacaklar.

Geceğin içinde, bir nehir gibi homurdanan bir yola yaklaşıyorlar. Benzin kokuyor, at fişkısi kokuyor.

— Karnıma bir at tekmesi inmiş, diyor La Poule: ölüyorum!... öldüm, ben!

— Dayan!

— Chabrand!

— Buradayım, diye cevap veriyor Olivier, buradayım!
La Poule'u kolundan tutuyor.

— Bittim! Bittim, diye bağırıyor La Poule, bittim! Bizi öldürmek istiyorlar.

Duruş düdüğü çalınıyor. Kfile aşağıda, ağaçlar arasında sürtünüyor.

Silâhlar çatılıyor. Adamlar yolun kıyısının çamuruna oturmuşlar.

— Poule!

Boğuk bir ses yerden:

— Evet! diyor.

Olivier eğiliyor, La Poule boylu boyunca yere uzanmış.

— İyiymi, iyi diyor La Poule. Kendime gelir gibiyim!

Sabah oldu, yeşil, kekre. Büyük bir ölü demir yolundan geçiyorlar. Geçit parmaklığı kaldırılmış, yok. Kulübe boş, askerlerin ayak sesleriyle çınlıyor. Bir pencere torbalarla kapatılmış. Bir saman çizgisi geçiyor yolun ortasından.

Çitler sisten çıkıyor, sonra parlak bir dişbudak ağacı, sonra tarlalar yayılıyor. Solda sıcacık bir köy, çayırların çininde tütüyor. Köylerin, tepelerin ötesine kadar yol, kapkara, askerler dalgasını yuvarlıyor. Bu, toprağın bütün kıvrımlarından ağır ağır akıyor; vadileri dolduruyor; derelerden taşıyor; korulardan sızıyor; bir köyün yanında, kocaman bir asker gölü çukur bir bahçenin otları içinde uyuyor. Yol, ağaçların arasından kalın kalın akıyor.

— Poule!

Olivier, sıksa boynunu gökyüzüne doğru uzatıyor. Kırvatını çıkardı, yakasını açtı. Cansız ağzıyla havayı kapmıya çalışıyor.

— Poule!

— Tutuyorum seni.

La Poule kolunu Olivier'nin omzuna attı.

— Yürüyün, ileri!

— Gel, diyor La Poule, tüfeğini biraz bana ver. Yaslan; gel, beraber kalıyoruz.

Olivier yürüyor. Ellerini göğsünün üstünde çaprazlaşmış kayışlara geçirdi; bütün gücüyle bu göğsü kurtarmaya, soluk almaya çalışıyor.

— Yürüyün!

Dişlerini sıkıyor. Ağlıyor; dudakları güler gibi dişlerinin üzerinde kıvrılmış.

— Yürüyün!

— Yaslan!

Camous kayıyor, yüzükoyun yola devriliyor. Kalkıyor. Çamur tükürüyor, salya tükürüyor, kan tükürüyor.

Sert yolun üstünde ağır ağır adımların ahengi homurda-

nıyor. Orada, önde, yirmiden fazlalar, içgüdüyle aynı adımlarla yürüyorlar, çünkü yalnız olunmuyor böyle, bedenlerin ve zahmetin ağırlığı birlikte taşıyor, böylesi daha hafif.

Camous adımlarını uydurmaya çalışıyor. Olivier kızıyor, dişlerini sıkıp, sızılar içinde, gözleri demir gibi sert göz yaşlarıyla delinmiş.

— Yürü, kardeşlik, diye homurdanıyor La Poule.

— İleri, kardeşlik...

Olivier, tepeden tırnağa içini parçalayan büyük bir çabayla, en sonunda herkesin adımına uyuyor. Camous tek başına çarpışıyor. Sendeliyor.

— Dikkat! diyor.

Koluyla arkadaşlarını itiyor. Akıntıdan çıkıyor. Yüzükoyun yere atıyor kendini, yolun kıyısına. Orda kımıldamadan duruyor, tüfeği omzunda, çantası sırtında, herşeyi tam, bacakları ayırık.

Pantolonunun dibi kandan kıpkırmızı. Kımıldamaya cesaret edemiyor artık. Kendisini koklamak ister gibi bir çavuş geldi. Camous gözlerini kaldırdı, bir iki kelime söyledi; çavuş, başı yerde, tabur boyunca gitti.

Yolun kıyısında bir ev, küçük penceresinden, ağaçlar arasından etrafı gözetliyor. Kocaman bir çiftlik; avlunun tam ortasında bir dökümhane. Beline kadar çıplak bir topçu, a. teşten beyaz, kıvılcımlar saçan bir demir parçasını çekiç vuruşlarıyla dövüyor. Yanında, kuru çamurlarla kaplı, kocaman bir top duruyor.

— Köy bu, diyor La Poule. Bu köy, orada, orada duracağız.

Köyün içinden geçtiler. Uzun tabur, duvarlara sürtündü. Ambarlara, samanlı ahırlara baktı, ama uzakta, tarlaların ötesinde, sürünün başı çekiyor, herşeyi sürüklüyor.

İşte gene tarlalar, tarlalar, tepeler, korular.

Öğleye doğru, büyük bir iase kafilesinin konak yerinden geçtiler. Kafilelerin bütün ağır suyu oraya gelip döne döne çörekleniyordu, koşum ve demir gürültüleriyle ağır ağır kaynıyarak uyuyordu. Sonra, başlarında kanın acılığı

ve eksikliği, ellerinde, yüzlerinde çamurlar, toprak ve arabalar arasından, yolun üzerinde yürüdüler.

Akşam, kanlar içinde, bir köyün buğulu gübreleri içine yatıverdi. Duvarlara karşı bir çan çalıyor. Borular. Gübre suyu meyilli yoldan akıyor.

Ambarlar, sonra bir meydan; yol dönüyor. Yolun bu dirseğinde, ayakta durmuş bir adam var; kama bir sugeçmez giymiş, iri, şişman bir adam. Parlak bir kepi var başında.

Güzel bir evden bir subay çıkıyor. Elinde bir iskemie götürüyor. Geliyor, elinin ucunu miğferine dokundurarak selâm veriyor, iskemieyi uzatıyor. Adam, alıyor, paltosunun kanarlarını açıyor, oturup arkasına yaslanıyor. Kılıcı bacaklarının arasında. İki eliyle kılıcının sapına yaslanıyor. Adamların geçişini seyrediyor.

Şafak, kavak ağaçlarında, dümdüz tarlaların ucunda, bütün toprak gibi uçsuz bucaksız. Bu kaynağağaçları yolundan gelirler. Miğferler kırağıdan apak. Adamlar tepeden tırnağa tutuyor, atlar gibi; buğularını adımlarında götürüyorlar, bütün birlik kendi terinin sisi içinde.

Duruyorlar.

— Matranı ver, diyor Olivier, kahve getirmeye gidiyorum.

Topların gidişi, ufka karşı, bir deniz fırtınası gibi uğulduyor.

— Bailleul tarafından.

Bir İngiliz askeri, bir tarlanın ortasından, tek başına, küçük, basık bir çiftliğe doğru gidiyor. Zayıf bacaklarının ucunda kocaman kocaman toprak parçaları sürüklüyor. Kapağa yaklaşıncaya çantasını çözüyor.

Başçavuş emirlerle geliyor.

— Şimdiden sonra, silâh başına.

İnsanların çizgisi tarlada yayılmaya başlıyor. İngilizin girdiği çiftliğin yanında olanlar pencereden bakıyorlar. Kapağın yanında, çamurun içinde askerin çantasıyla tüfeği var.

Daha yapraksız ama ilkbaharın hafif, yeşil buharıyla pamuklanmış ağaçlar alayının sonunda bir yol uzanıyor. Gün doğdu. Memleket küçük parçalar halinde görünüyor. Dümdüz toprak, korulukların ardında saklı. Çayır, dizleri ıslatıyor. İnsan sıralarının ardında, tırmıkların dişleriyle yatmış gibi yatmış, öyle kalıyor. Yüksek bir yel değirmeni, ağaçların üstünden bakıyor, bu insanların otlar içinde ilerleyişini işaret ediyor koliariyle.

Bir kahvenin karşısında, iki yolun çatallında mola verdiler. İnsanlar çizgisi eve doğru eğildi. Pencereerde perde yok artık. İçerde, küçük bir oğlan, bir sandığın üstüne çıkmış, bir çiviyle vidaları çevirerek elbise askılarını çıkarıyor. Duvarlar çıplak. Tezgâh, şişeleri bir el arabasına dolduran bir adama yer kazandırmak için yana itilmiş.

— Herşeyi bıraktı, diyor. Giden İngilizlerle dolu. Bu Alman pezevengi bir vuruşta tepeden tırnağa sarsıldı. Dinle bakalım, Kemmel'in ordan mı geliyor bu gürültü.

Soğuk camlar titriyor.

Göğün bu yanından, büyük top sesiyle dövülen yanından bir kara köpük yükseliyor. Yoluñ üzerinde, bir adam şilte yüklü küçük bir arabayı çekiyor; korkuluk, bir salata sepetini sallıyor. Bir kadın, ıslak, sürülmüş bir tarladan geçiyor. Çocuklarını götürüyor. Şilteleri sürükleyen adam duruyor. Kadın çocukları bırakıyor, saçının topuzunu düzeltiyor.

Bir topal, yalnız bir yanından sular sıçratarak koşuyor. Bir kadın, tavuğunu göğsünde sıkıyor. Bir süprüntü arabası, ayakları havada bir komodinle çivileri sökülmüş alınlığını sarsa sarsa titriyen bir yemek dolabı götürüyor. Sepetlerle birbirine bağlanmış dört kadın, yolun bütün genişliğini tutarak yürüyor. Meşinler içinde bir İngiliz motosikletçisi, alçak bir çayırın çıkıntılarında son hızla zıplıyor.

Uzun, ıssız bir köyden geçiyorlar. Bütün kapılar açık.

İçerde bir duvar saatinin çanı çalıyor. Yolun kıyısında, bir büyük anne koltuğuna bir ihtiyar kadın oturmuş.

— Bekliyorum, diyor.

Küçük çıkını ayaklarının dibinde, bir soba dirseği çıkıyor arasından.

— Yolun kıyısına geçirin.

Bir genel kurmay otomobili askerleri geçiyor. Minderlerinin üzerinde, kırmızı yanaklı, şapkası elinde bir Fransız generalini zıplatıyor.

Köyün ötesinde, ıssızlığı, geceyi, topların sıcağını buldular. Kara köpük orda bir duvar gibi. Uzun bir top mermisi ilerliyor, göğün ortasından geçiyor, denize doğru akıyor. Çayırların, koruların, köylerin bütün mesafesi askerlerin ayakları altında gurulduyor.

— Zorlu bir havan topu, diyor La Poule, zorlu bir harç, yukarıdan giden mendebur malayla karışmış. Ne sağ belli, ne sol.

Denizden rüzgâr geliyor. Soğuk. Ekşi bir ot suyu kokusu var.

— Durun. Herşeyiniz üstünüzde kalsın.

Uzun zaman, uzun zaman durdular. Yavaş yavaş yere yattılar. İlerde, uzakta bir ev yanıyor alev alev, olgun bir çiçek gibi, usul usul geceye saçılıyor.

— Neyin var? diye soruyor La Poule.

— Hiç, diyor Olivier.

Rüzgâr, çiçekli bir bakla kokusu getiriyor.

Çitin içinde, Marsillargues usul usul bir türkü mırıldanıyor: "Altın buğdayların türküsünü dinlemeye gideceğiz."

— Kötü bir mektup aldım, diyor Olivier.

Şafakta, kırmızı göğün üstünden, sandıklarla, paketlerle gelen adamlar gördüler. Fişekler, elbombaları, çikolata, peynir, büyük kasap bıçakları, şarap kovaları.

Binbaşı, söğüt koruluğundan çıkıyor, otun içinde yürüyor. Baş, açık, miğferi kuşağına takılmış bir İngiliz suba-

yna rastladı. Dün otomobille geçen ihtiyar general tarlaların ortasında koşuyor. Onu bekliyorlar. Üçü birden konuşuyor. İngiliz subayı göğün bir kögesini gösteriyor. Bastonunun ucuyla toprağa çizgiler çizmiye başlıyor. Binbaşıyla general, çizdiğinin üzerine eğilmişler. General kepini çıkarıyor, beş parmağının beşiyle kafasını kaşıyor.

İngiliz subayı, göğün bir parçasını gösterdi: parmağını uzattığı yerde, uzakta, dipte, bir tepenin sımsı kabuğunun tıttığını gördüler.

Yolun üst yanından, sıra halinde, yeniden hareket ediyorlar, sırtlar eğik, tüfekler elde.

İncecik yolları tarlalarda kaybolan, karnı değilmiş bir kocaman köyün önünde mola. Vakit öğle. Yolun üstünde bir kadın tek başına koşuyor. Koca koca top mermileri, soldan, kırık dökük bir tahta değirmenin üstüne atılıyorlar. Suların kara dibine kadar deşiyorlar çayı, sular şımşek şımşek, pırl pırl pırl fışkırıyor. Bir at cesedi dereyi kapıyor.

Geceyi bekliyorlar. Yüzbaşı, kocaman ayaklarının üzerinde, Olivier ile La Poule'un önüne kadar geldi. Olivier'nin ak mektubu parmaklarının arasında. Yüzbaşı, iki adamın önüne dikildi.

— Çocuklar, dedi...

Sakallarla örtülü ağızından başka hiç birşey çıkmadı. Epey bir zaman baktı onlara. Arkasında gece, bütün gerekliliğiyle yükseliyordu. Sonra, yüzünü toprakların madeni ışığı aydınlatı yalnız.

— Kalkın!

Ve onun ardından, demir gökyüzünün altına girdiler.

— Kimmel!

Ağaçsız bir toprak parçası, dumanın altında alt-üst oluyor.

İki İngiliz askeri koşuyor, kolları sarkıyor.

— Buraya! Buraya! diye bağılıyor üstteğmen.

Koşarak işaret ediyorlar. Kimmel'in çan kulesine atış eden toprak altında boğulmuş küfürler savuruyorlar.

— Elbombalarını götürdüler.

— Hayır, oradan değil, diyorlar.

— Dönüldü.

— Ateş, köyün çıkışına.

Geceyi, aralıyarak bir top mermisi geçiyor. Aşağıda bir küçük vadi, ağaçlar, bir park, bir küçük göl, bir şato; sonra gece, toprakların düşüşü; dallar çatırdıyor, çatı taşları türkü söylüyor, göl kocaman, çamurlu eliyle toprağı tokatlıyor.

— Kaz, diyor La Poule.

Olivier'nin yanına yattı.

Arkadan bir alev, bir mermi çubuğu köyün, tarlaların üzerine vuruyor.

Gece, samanlar gibi uçuyor.

— Gelecekler, diyor La Poule.

Üsteğmen, yüzükoyun yere yatmış.

— Hayır, diyor, İngilizler ileride tutunuyorlar daha.

Geceden yüzbaşının sesi yükseliyor.

— İleri!

Sırıyolarlar. Basık bir çit karınlara çarpıyor.

— Dur! diyor üsteğmen. Haberci!

— Buyur! diyor Barnous.

— Yüzbaşı?

— Önden gitti.

— İlerle, git bak.

Barnous koşu koşu geri dönüyor.

— Üsteğmenim! Yüz metrede, İngilizler. "French?" diye sordular bana. Ben de: "Evet!" dedim.

— Ya bu yanda?

— Hiç. Tel örgüler. Geçilmez.

— Fransız? diye soruyor bir ses karanlıkta.

Bir İngiliz subayı bu. Kelimelerini arıya arıya, ağır ağır açıklıyor: Sağda, üç yüz metre; bir Fransız bataryası.

— Öyleyse sağ yandan, ileri!

Bir yolun kıyısı.

— Burada, binbaşı Douce!

- Üsteğmen Reynaud, altıncı birlik burası, binbaşım.
- Nerede bulunduğumuzu biliyor musunuz?
- Hayır, binbaşım.
- Herneyse, ne yapıyoruz? Nereye gidiyoruz? Sağa mı? Sola mı? Sınırlar nerede? Burada mı? Yüzbaşınız? Yüzbaşınız nerede? Saat kaç, Bay Reynaud?
- Dokuz, binbaşım.
- Yedide hücum edecektik, öyleyse?
- Orda, ilerde boş siperler var, diyor Barnous.
- Ne? Ne diyor? diye soruyor binbaşı. Pek âlâ! Gidelim, oraya gidelim; belki orasıdır.

Sabah birdenbire oldu. Kemmel dağı her yanından bir kömür ocağı gibi tütüyor. Bir söğütler yolu boyuncalar: ilk bahar şimdiden dokunmuş söğütlere; aşk tomurcukları açıyorlar.

Dallarda mermiler çatırdıyor; otların derisi baştan aşağı yaralı. Küçük göl usul usul gidiyor, deliklere, çukurlara gittiği, sonra toprağa gömüldüğü görülüyor.

Top mermileri geçiyor, düşüyor, sıcıyor, dalları koparıyor, toprağın altında böğürüyor, çamura batıyor, sonra topaçlar gibi dönüyor, sonra da öylece kalıyorlar. Küreklelerle çukurdan çukura yollar kazıyorlar. Bacaklardan her zaman, gitmek isteyen, bir oraya, bir buraya akan bu göl var. İtıyorlar, vuruyorlar, geri dönüyor, inliyor. Küreklelerle vuruyorlar. Hemen oracığa bir top mermisi dikiliyor. Gölün üzerine yatıyorlar, o da hemen boylu boyunca, dizlerden yüze kadar, soğuk diliyle yalamıya başlıyor adamı.

Yukarda, üç yüz metre ötede, değirmen görünüyor. Biraz solda, küçük bir taş yığını. Güvercinlikti bu.

— İşte biri, işte onlardan biri! diye bağıyor Jolivet. (Bu taş yığının içinde bir adam vardı; doğrulduğunu gördüler şimdi. Karnına kadar göründü)... İnek! Ver bir tüfek te göreyim şunun hesabını.

Adam beliriyor. Jolivet ateş ediyor.

Bir zaman sonra adam gene görünüyor.

Jolivet ateş ediyor.

Bir zaman sonra adam gene görünüyor.

Bir avuç yaprak gibi ileri atılıp hücumla geçtiler.

Jolivet bağırmadı; miğferinin sıçradığı sırada elini alına götürdü, taş yığınının doğru düştü.

Asteğmen Grivello bir kedi sıçrayışıyla tırmanıyor; bir zaman eğilip kalıyor; sonra yeniden doğruluyor.

— Aşağıda, aşağıda!

Karnına gelen bir kurşunla kırılıveriyor. Kandan kıpkırmızı iki kolunu kanatlar gibi açıyor.

Flachat ıslak bir çamaşır gibi çukura akıyor.

— Şurada!

Böğrüne dokunuyor:

— Bak!...

— Hayır, kıyısı... Koy elini, kaç...

Charmolle kanla şarap kusuyor. İki adım gidiyor. Ağzından akana bakmak için duruyor. Mermiler ardından geliyor.

— Yüzbaşı nerede? Yüzbaşı?

Binbaşının bir habercisi bu.

— Hücum edin! Hücum! Söyle onlara, hücum etsinler!

İki İngiliz, tavşanlar gibi çengeller meydana getirerek serbetçiotu tarlasına doğru koşuyor: biri top gibi yuvarlanıyor, orada kalakalıyor; öteki koşuyor.

— Üsteğmen Reynaud, beş komuta ediyorum. Yüzbaşı vuruldu!

Haberci kımıldamıyor: diz çökmüş; bacaklarının, yumruklarının arasında gnol şişesini sıkıyor. Baş delinmiş. Uzun bir zalya ve kan çizgisi sarkıyor ağzından.

Olivier el bombasını fırlatıyor.

— Hınk!

— Yat!

İki mitralyöz, insanları ve toprağı pençeleriyle parçalıyor.

— İleri!

Üsteğmen başını eğmiş, koşuyor. Başını toprağa diktiyor. Orada kalıyor. Bir zaman sonra, bükülüyor, uzanıyor, yüzü göğe karşı, ağzı açık.

Onoası sürünerek geliyor:

— Kimsin sen?

— Barnous!

— Peki, ben komuta ediyorum, ya sen, sen kimsin?

Adamların göğüslerini yokluyor; koşumlarından çekiyor:

— Söyle şunlara, çukurdakilere.

— Onlar ölü.

— İleri!

Olivier kımıldamıyor. Mitralyöz, yanında toprağı kazıyor... Biraz sükûnet. Rüzgâr bir tutam çığlık götürüyor, bomba seslerini götürüyor.

140 ın kalanı sağdan saldırıyor.

Küçücük bir ot dalı var önde; Olivier bileğine dayanarak ona doğru kayıyor.

Buradan, dağ gibi bir beden görüyor: bir adamın sırtı.

— La Poule mu?

Soluk almıyor. Toprağın çok üstünde, ölmüş olmalı.

Bu bedenın ardında sürükleniyor. Kaputu çekiyor. Evet, ölü. Adam üzerine devriliyor, bir kan keseğı çıkıyor ağzından. Onbaşı. Sakalı şimdiden topraktan birşey.

Olivier sürünüyor. Elini bir soğuk et yığınınına basıyor. Yüzbaşı.

Orada, açık ve boş. Elini ısıyor.

— Çocuklar!... demişti.

— Of! diye bağıyor bir adam, tarlanın ortasında ayakta.

Ayakta, öylesine büyük ki göklere kadar uzuyor.

— Chabrand! kalk, bitti...

Olivier ağır ağır kalkıyor, bakıyor:

— Ne? Bitti mi?...

La Poule'un yanında ayakta. Bir başka adam, ölümlerin üzerinden atlıyarak oraya geliyor. Barnous bu da...

Evet, bitti. Büyük sukûnet. Gürültü yok artık. Birdenbire öyle bir sessizlik başlıyor ki dumanın yürüyüşü duyuluyor.

— Bu ne? diye soruyor Olivier.

— İşte, diyor Barnous. Eliyle bu toprak parçasını, üzerinde bulundukları ve gökte ölümler yüküyle dalgalanan Kemmel tepesini gösteriyor. Üç kişi kaldık.

Aşağıda, vadide, boz elbiseli adamlar otun içinde koşuyorlar.

— Hücüm ediyorlar!

Barajsız, mitralyözsüz, silâh atmadan hücüm ediyorlar. Bütün memleket önlerinde süpürülmüş.

Sadece ölümler, parçalanmış toprak, ateş içinde köyler. Dizginlerinde kösteklenmiş bir çılgın at bir çayırda oynuyor.

Bütün çukurlardan, bütün vadilerden, Bailleu'e doğru giden yaylanın geniş yayılışında, ötekilerin sürüsünün büyük alını otun içine sızıp akıyor.

— Yürüyün, diye bağırıyor La Poule.

Yangınların dumanı toprak boyunca yatıyor. Silâhsız bir Fransız askeri, koşarak dumandan çıkıyor. Koyu havanın götürdüğü bir küçük korlar seli çıkartıyor.

— Barnous!

— Chabrand!

Çukurdan çukura atlıyorlar.

İki yüz metre arkalarında, otun içinde boz adamların ilk dalgası ilerliyor. Yoruldular. Tüfeği aşağıda, kollarının ucunda götürüyorlar.

Köye giriyorlar.

— Yürüyün, diye bağırıyor Barnous, kurtulduk!

Yol yüz metre ötede, ağaçlarla süslenmiş, bir korudan

bir çiftliğe gidiyor dosdoğru. Kara haçlı dört uçak çıkıyor bulutlardan. Karınlariyle toprağa sürünecek derecede, kır-langıçlar gibi iniyorlar. Gaga çatırdatır gibi bir kaç kere mitralyözle ateş ediyorlar.

— Haydi, diyor La Poule.

Korkunç bir şimşek çiti ayırıyor, önde. Bir hareket.

Bir İngiliz bataryası bu: tekerlekler, tüb kıymıkları, boş fişek kovanları, tırtıl kozaları gibi top mermileri; karınları değilmiş, boyunları burkulmuş atlar; yüzükoyun yatmış insanlar; gökyüzünü ısırarak kara yüzler; bir bacak, bula-maç olmuş et, bir tekerlek cantından insan beyu.

Bütün bunların ortasında bir top ateş ediyor. Bellerine kadar çıplak iki adam kullanıyor. Subayın cesedi üzerinde yürüyorlar. Mermiyi kaldırmak için, kocaman kunduralarının altında subayın yüzünü eziyorlar.

Bataryanın üzerinde bir top mermisi patlıyor, geldiği duyulmadı. Barnous başını eğiyor. Eliyle başına dokunmaya çalışıyor, kolu omzundan yukarıya gitmiyor, usul usul düşüyor. Olivier'nin üzerine devriliyor.

Bir kan fışkıyesi fışkırıyor parçalanmış başından.

— Yürüyün!

Yol, ölü bir ırmak gibi. Araba yıkıntılarının, ölmüş atların, insanların altında; çukurlarda toplar, mitralyözler, parçalanmış saçlar, bira fıçıları, galeta sandıkları, şekerli ekmek sandıkları, tütün torbaları.

— Tarkalardan!

Olivier, ayaklarına bakmak için, iki kere koşmayı bıraktı. Ne akıyor öyle bacaklarının arasından? Çayırın her yanında, otların altında, sulama suyu gibi, izleri görünecek kadar kalın, ne bu böyle? Fareler! fare dalgaları! Bütün bu alevler içindeki duvarların fareleri, yıkılmış ambarların fareleri; yıkılmış eski şeylerin fareleri; savaşın, ölümlerin fareleri, toprağın altüst olmasıyla geniş, kara sular halinde boşalmış fareler,

Orda, uzakta, çayırda çıkıyorlar, yolun kıyısını geçiyorlar, titriyorlar, sürülmüş toprağın bütün oyuklarında zift gibi parlıyorlar.

Çılgın bir araba, toprakların ortasında zıplıyor, sürücü. sü yok, gemi düşmüş, iki ak at dört nala çekiyor. Eğiliyor, korkulukları ota sürtüyor, yatıyor, en sonunda bir toprak ve su dumanı içinde devriliyor. Tekerleği hâlâ var hı. zıyla dönüyor havada; okların arasına yatmış iki at, gökyüzünün üstünde dört nala gitmeye devam ediyor, gökyüzünü tabanlariyle ezmeye devam ediyorlar.

La Poule kolunu kaldırıyor.

— Hey! diye bağıyor.

Koşmayı bırakıyorlar. Yerle gök, homurdana homurdana titredi. Korkunç bir duman ve ateş ağacı, insanların tizeriye yapraklarının uçsuz bucaksız gölgesini fırlatıyor. İngiliz bataryası havaya uçtu.

Arkada, dipte, uzakta, Almanlar köyden taşıyorlar. Bir bulut, el gibi bir bulut, yukarıda dansediyor, bütün parmaklarını ayırmış, sallanıyor, gökten parçalar koparıyor; ışıklı mermiler yıldızlar gibi düşüyorlar.

— Sola, sola! diye bağıyor Olivier.

Önlerinde, otların içinde, üç ağır at tırısı gidiyor, kaçmış çift atları; çıplak ve parlak bir kısrak, tayının önünde oyun oynuyor: adamları görüyor, onları bekliyor. La Poule'un önüne geliyor, başını sallıyor, gülüyor, sığıyor. Tay, Olivier'nin önünde oynuyor.

Karnı değişmiş bütün çiftliklerden hayvanlar akmış. Korunun ucunda, ya da söğütlerin altında, ya da ağaçların arasında toplanmışlar, ya da damın altında gidip geliyorlar.

La Poule, Olivier, kısrak, tay, üç çift atı, hepsi birden memleketin bu sol yanına giriyorlar; bütün hayvanlar kalkıyorlar, iki adama doğru koşuyorlar.

— İleri, Chabrand, İleri!

Olivier kaputunu, ceketini attı; yırtılmış gömleği, kolları boyunca kanatlar gibi çırpıyor.

— İleri! İleri, nasılsın?

— İyî!

Havada patlayan bir obüs demetli bulutları yırtıyor.

— Taycağızım! diye haykırıyor Olivier.

Tayın üzerine atılıyor, onunla birlikte yere yatıyor.

— İleri şimdi, ileri!

Geniş bir çiftlik, çayırların yokuşunda bir ibik gibi.

La Poule, kocaman bir ata binmiş, koyunların, keçilerin önünde, ağaçlara doğru gidiyor. Olivier kısrak gözetliyor. Kısrak, çiftliğe doğru gidiyor, dört nala. Yeleleri karma-karışık. Çiftliğe doğru akıyor. Olivier ardından koşuyor.

Kımıldamadan duruyor orda, dört demirle ota çakılmış gibi, bütün bedeni geride. Soluyarak yere bakıyor. Olivier usulca ilerliyor.

Saçakları küçük küçük bir çiftlik bu, ön duvarı baştan başa türüz otlariyle kaplı. Mentşeleri kopmuş kapısından döşek yünleri salyalar gibi sarkıyor. Duvarın dibine bir genç kadın uzanmış, memeleri havada, kocaman bir çelik parçası başını parçalayıvermiş.

Olivier ağır ağır ilerliyor, başı önünde. Kısrak soluyor, büyük bir nane demetine bakıyor. Bir domuz toprağın içini araştırıyor, birşeyler koparıyor, yiyor. Bunu kana batmış.

— Hey! diye bağılıyor Olivier.

Domuz başını kaldırıyor, et çiğniyor. Küçük, kırmızı gözleriyle Olivier'ye bakıyor; dudaklarını kıvrıyor; azgın bir köpek gibi dişlerini gösteriyor. Olivier iki adım daha atıyor. Kısrak ayağıyla otlara vuruyor.

Çıplak ve ölü bir küçük çocuk domuzun ayakları altında. Domuz bir omzunu koparmış, göğsünü yemiş. Daha ak olan küçük karına eğiliyor; karınını ısıyor; çocuğun barsaklarını yutmaya çalışıyor.

Olivier, elini cebine soktu. Bağırıyor. Bütün kemikleri titriyor. Büyük memleket bıçağını çekiyor, ekmek, peynir kestiği bıçağı. Parmakları bıçağın boynuz sapını kavrar kavramaz titremez oluyor.

Domuz ona bakıyor. Ona doğru bir adım ilerliyor. Homurdanıyor. Olivier dilsiz. Bıçağını sıkıyor. Domuz ilerliyor. O bekliyor. Hayvanın üstüne sıçırıyor. Vuruyor; bıçak bir vuruşta saplanıyor. Sıkışık parmaklarının arasından kan fışkırıyor. Domuzun altında şimdi. Domuz, başıyla bacaklarına vurarak yere yuvarlıyor, deviriyor. Dişlerini omuzuna saplıyor. Olivier bıçağı çekiyor; hayvanın boynuna indiriyor, gene, bel beller gibi, gene boynuna; vurduğu et suya atılmış közler gibi cızırdıyor. Var gücüyle. Karnına. Kandan gözü görmez olmuş, kanla, homurtularla, hırıltılarla kaplı ve bütün gücüyle vuruyor; gözleri kanlarla dolmuş; bıçağın parladığını görüyor ve vuruyor.

Kısarak, kesekler sıçratarak çevrelerinde dansediyor. En sonunda, iki eliyle, domuzun bütün boğazını yırtıyor.

Bir zaman uzandı kaldı, havayı var gücüyle ciğerlerine çekti. Yukarda, gök, birazcık gök mavisî, ağır ağır akan, hafif bir bulut sonra. Barış! Barış!

— Doğruluyor. Gebermiş domuz otların içine boşalıyor: Olivier türüz otlarına, ölü kadına, kısırağa bakıyor.

Kanlı kaplı. Omuzunu oynatıyor; iyi, yalnız biraz derisi yüzülmüş. Kısırağı çağırıyor:

— Küçük, küçük!

Kısarak titriye titriye geliyor. Önünde duruyor; avcu dolusu yakalıyor bu yeleyi, hayvanın üzerine dayanıyor, avludan çıkıyor, çayırlara doğru gidiyor.

La Poule, kocaman, kara bir atın üstünde geri dönüyor; Olivier ak kısırağa dayanmış, çayırlara iniyordu.

La Poule ellerini kaldırıyor:

— Yaralı mısın? diye bağırıyor.

Olivier:

— Hayır, diyor başıyla.

Böğründe kısırağın iyi, titrek sıcaklığı var.

— Bir domuzla boğuştum, küçük bir çocuğu yiyordu.

— Çabuk, diyor La Poule, hızlı sürmek lazım. Remington'ı geçtiler: şurdan, şurdan, şurdan!

Ateş saçakları, gündü dört yandan yıyor.

Atların üstünden, Olivier ile La Poule ıssız memleketi görüyorlar.

Yanan ambarlar kanıyor, kalın, kırmızı dumandan bir kan akıyor yanan ambarlardan. Bakla tarlaları, çiçeklerden yüklerini kanallara, harklara boşaltmak ister gibi alabura oluyorlar.

Söğütlükler, toprağın diplerine doğru eğiliyorlar. Steenvorde, evlerinin ezilişi içinde tütüyor, çatırdıyor. Kasabanın ötesinde, kaçanların, koşan hayvanların kara dalgası, tarlaların dalgalanışı içinde köpükleniyor.

Yan yan giden bir uçak, bulutları deliyor, kanatları haç gibi, kavaklığa düşüyor. Kocaman top mermileri, sağdaki kara çayırı araştırıyorlar. Steenvorde'in çan kulesi devriliyor; çan, yıkıntılar arasında sırıyarak çınıyor.

— Dört nala!

Hayvanların üzerine yatmışlar, ağaçların, ateşin, toprak fışkırışlarının içinde gidiyorlar.

Steenverde'in ötesinde atları bıraktılar. Olivier, ak kışrağın üzerinde kanlar bıraktı.

— Git, küçük, git, diyor, sağrısına vuruyor.

Kısrak, tayıyla birlikte zıplayor. Koca at onun ardından gidiyor. Çitlerin arasına saklanmış iki koyun arkalarından koşuyor.

Olivier ile La Poule, çayırda, dosdoğru, Mont Cassel'e doğru gidiyorlar. Almanlar uzakta daha, Steenvorde'in ardındalar. Burda bütün toprak alabildiğine açık şimdi. Çırlıçılak.

Bir papaz geçiyor yoldan, elinde bir duvar saati var. Bir İngiliz topu dört nala geçiyor, atları Fransız topçuları kamçılıyorlar. Albay, kaputsuz, başı açık, otun içinde iri adamlarla gidiyor. Sol elinde açık bir sardalya kutusu tutuyor. Ekmeği yağa batırıyor, ağzına atıyor. Bir İngiliz subayı, bir ağacın ardında eğilmiş, piposunu ateşliyor. Bütün bunlar Mont Cassel'e doğru gidiyor.

Olivier ile La Poule, şimdi bu ağır öğle sonu vaktinin

ağırlığını taşıyorlar. Bütün bu toprak yüzeyinde Almanlar savaşız ilerliyorlar. Gürültü yok artık, yalnız otların, taşların, ağaçların içinde yürüyen insan kitlelerinin ağır uğultusu.

— Bu sefer herşey berbat oldu, diyor La Poule.

Olivier, ufacık, cansız bir gülümsemeyle güldü, dudağının köşesinde kalan bir gülümsemeyle.

— Ne yapalım! bitsin de...

Ve önde, göğü yerden ayıran kırmızı dumanın altında ağaçlar yatarken, birdenbire herşey gümbürdemeye, parlamaya, çatırdamaya başladı.

— Sola doğru, sıra halinde, yaylım ateşi, iki adım!

Temiz, pembe, taze, yepyeni, dağlı avcılar, şerbetçiotu tarlalarından çıkarak bir demir uğultusu içinde yayılıyorlar; süngüler takılmış, çantalar, kuşağa asılmış elbombası salkımları atılmış, yürüyorlar, hafif hafif, ıslak otun içinde bacaklarını yukarılara kaldırıyorlar.

— Sola doğru, sırayla!..

Başka bir askerler köpüğü tarlalarda yuvarlanıyor. Bütün korulardan mavi piyadeler taşıyor. Olivier çıplak kollarını kaldırıyor.

Yüz metrelik bir genişlik üzerinde, büyük bir İngiliz bataryası dört nala ilerliyor; herşey yepyeni: insanlar, atlar, toplar; atların kaşağılanmış tüyleri yağ gibi parlıyor.

Kırmızı bir uçak demeti, Cassel'in ardında eriyor, dumanlara gömülüyor.

Başlıklı, atkılı, mızraklı, süvariler, kumaş şapırtıları içinde, dört nala gidiyorlar.

La Poule dişlerini sıkıyor:

— Çorba, çorba! diyor.

— Sola doğru, sıra halinde!

Koru, koca koca avcı taburları kusuyor. Tarlalara gelince, makinalar gibi açılıyorlar, dağılıyor, önlerindeki herşeyi stüplererek ilerliyorlar.

— Sola doğru, sıra halinde!

-- Yaylım ateşi!

— Batarya! Batarya!

— İleri!

— Biter mi sanıyorsun, diyor La Poule.

Bir İskoçyalı bir gübre yığının üzerine oturmuş, gayda çalıyor.

Olivier'nin önünden bir avcı çavuşu geçiyor.

— Hangi alaydansın? diye soruyor.

— 140.

— Çok ölü var mı?

— Hepsi...

Kavalcılar, bir İngiliz alayının önünde geri geri yürüyorlar. Kavakların ardında ağır, acı bir hava çalıyorlar. Çalgı askerleri karınlarının ortasından, kayışlarının birleştiği yerden kavıyor, ileriye çekiyor. Gidiyorlar, öküzler gibi ağır, başları önlerinde, dizlerine bakıyorlar. Hızlandıkları, atıldıkları zaman, kavalcılar çekiliyorlar, yol veriyorlar, arkadan gidiyorlar.

Bir davul gümbürdüyor, suların yükselişi gibi muntazam. Bir çiftliğin duvarları ardında, boruların közü çatırıyor, borazanlar, uzun kaputlu bir Belçikalı yumağını sürülmüş bir tarladan koparıyor; süvari boruları, var hızla. riyle, ağaçların öte yanına geçiyorlar. Atlar kışnıyor; Olivier'nin ak kısırağı, çılgın, başı boş, süvarilerin ardından koşuyor. Büyük bir top bataryası yelpazesi göz alabildiğine yayılıyor, ovanın ta sonuna kadar ağaçlarla, çiftliklerle kucak kucaka.

İngiliz piyadesi, bir çamur ırmağı gibi çıkıyor, Fransız askerlerinin mavi sürüsü, otların üzerinde, tepelere ve dumana doğru kayıyor.

— Mezbahaya! diyor La Poule...

Ufkun ucunda, gökle yerin karıştığı yerde, mitralyözler, sobaların üzerinde yağlar gibi cızırdamaya başlıyorlar.

TANRI KUZUYU KUTLASIN...

Julia orada, Gardette'lerin kapısının önündeydi; girmeğe cesaret edemiyordu.

Aydınlık odadan uzun bir inilti gelmişti: uzun uzun! gittikçe de kuvvenleniyordu.

O zaman Julia girdi. Elini öne uzattı, hem selâm olarak, hem de iskemlesini devirerek birdenbire kalkan Olivier'den korunmak için.

— Sakin ol, dedi Julia. Nasıl olsa bitecekti. Joseph senden daha akıllı davrandı. "Haydi, git, dedi bana, git te bit-sin!"

Olivier dişlerinin arasından:

— Çok geç, dedi.

Merdivenler boyunca uzun bir şikâyet sızıyor.

— Anla işte, diyor Julia; çok geç değil, bırak beni!..

— Gir, Julia, diyor büyük baba; kazan orada, işte tuz. Evindeymişin gibi hazırla herşeyi. Sen de, evlât, otur; bırak onu, o haklı. İlk önce Joseph'ten bile gelmemeliydi bu, senden gelmeliydi. Yürek meselesinde hiç bir zaman Chabrand'ların başına kakılacak birşey bulan olmadı. Otur!

— Teşekkür ederim, dede, diyor Julia.

Kazanı çıkarıyor; çengelinin en altından tutuyor; kuru çalılarla dolduruyor ocağı; üflüyor; alev kocaman kocaman yükseliyor.

— Haydi, haydi, diyor Julia, ağzı dolusu üflüyor.

— Biraz yukarıya çık, Julia, diyor dede. Bak bakalım daha biraz zaman var mı, yoksa ne? Tilki tuzağına gitmem lâzım. Az önce bağırdıydı.

Julia yeniden aşağıya iniyor.

— Bir saat, diyor, bir saat kadar; iyi de, aslan gibi..

— Öyleyse oraya kadar bir gideyim, diyor dede.

Ocağın öte yanında, yaz gecesinin derinliğine açılmış pencerenin altında, bir beşikte bir bebek uyuyor. Koca başı minderin üstüne çöküyor. Örtüleri attı: iki ince bacak sarıyor beşikten, iki ölü bacak. Olivier bu iki bacağı bakıyor.

— Bunun, diyor, bunun izini her zaman taşıyacak!

Julia ocağın önüne diz çökmüş:

— Zamanın izi, diyor.

— Sizin kötülüğünüzün izi, diyor Olivier.

Julia doğruluyor, kollarında yazılı birşeye karşı çarpışan bir kadının şu yorgun hareketi var.

— Benim değil, diye mırıldanıyor.

Olivier zavallı, küçük bacaklara bakıyor.

— Biliyorum, Julia, diyor bir zaman sonra. Söyledi bana... Biliyorum, sen iyi yürekle yaptın, yardım etmek için yaptın. Yalnız kötü birşey yaptın, o kadar.

— Ne yaparsın, Olivier? Dayanacak birşeyimiz yoktu. Mektubu kim yazdı sana?

Olivier, başını Julia'ya doğru kaldırıyor. Ona bakıyor. Julia önünde mahkemedeymiş gibi.

— Teşekkür ederim, Julia...

Kazanda kaynıyan suyun sesi duyuluyor yalnız.

— Teşekkür ederim. Bu sayede ikisini de kurtarabildim. Belki hepinizi kurtardım.

"Bak, Julia!"

Sağ elini ona doğru uzatıyor. Açıyor. Üç parmağı var yalnız: başparmak, işaret parmağı, bir de serçe parmak; elin ortası, üzerinden saban geçmiş gibi oyulmuş.

— Kemmel'deki akşam! diyor. Bilmezsin sen. İki kişiydik. Herşey yeniden başlamıştı. Karanlıkta, devrilmiş bir arabanın altında ışık gördük. Tekerlekler arasında bir çadır bezi vardı, altında da ışık. Yaklaşmıştık. İnsanların konuştuğunu duyduk:

— E, çoluk çocuk nasıl? diyorlardı.

— O kadar iyi değil, bir mektup aldım. Küçük oğlan kızamık olmuş, köroğlu da çok iyi değil. Ev işleri yapıyor.

— İç, biraz, iç haydi, geçer.

O zaman ben, bezin aralığından baktım. İçerde yalnızdı. Bir tek adam vardı içerde. Kendi kaygılarıyla konuşuyordu. Sarap içiyordu...

Olivier, yapayalnız işaret parmağını kaldırıyor.

— ... Kendi savaşı için dövüşüyordu. Ah, öteki savaş, yeniden başlamıştı, her yanda. Bu bizimki değildi, ne onun ki, ne benimki.

Ne de hiç kimsenin!

O zaman, dinle, Julia, iyi dinle. Ah! kendiliğinden oldu bu, kolayca. Çabucak anlaştık. Geceleyin ötekiyle yürüdük; ona "La Poule" derlerdi. Mektubun elimdeydi, ona dedim ki: "Gebeymiş, tekmeler indiriyorlarmış karnına... görümcesi yazıyor bana. Bunun gibi, ordaki, arabanın altındaki gibi." O zaman, dinle, söylüyorum işte sana, bir sen bileceksin, bak elime. Bir mermi çukuruna girdim. La Poule da on metre ötede bir başka çukura girdi, tüfeğiyle. Ben çakmağımı yaktım: yanan çakmakla birlikte elimi çukurdan yukarıya kaldırdım, elime bir tüfek sıktı.

— Allahım! diye haykırıyor Julia.

— Evet, lâzımdı. Hepimiz için.

Dede içeriye giriyor:

— İşte, diyor, işte bunu bırakmış.

Masanın üstüne bir tilki ayağı atıyor.

— Kapan oradan sıkılmış. O da kemiği dişleriyle kırmış. Gene de kurtulmuş kapandan. Cesaret doğrusu!

Mutfağın boş masasının üzerinde, Julia tuz yığınına hazırladı: bu apak, kupkuru, kuruluşuyla, ruhuyla canlı tuzu. Az sonra, yeni doğan çocuğu yıkayacaklar bununla. Olivier tuza bakıyor. Bir gün bu, önünde bütün insanlıktan kalanı temsil etmişti...

Bir ses kapıda soruyor:

— Hep Chabrand'lar mı oturuyor burada?

— Hep, diyor dede birden dönerek. Her zaman. Nerden geldi bu adam?

Bir adam giriyor, şapkasını çıkarıyor.

— Bu adam, diyor, buralı değil, ama Chabrand'ları hatırladı. Cümleten merhaba, iyi akşamlar!

Elini kaldırmış, selâm veriyor.

Dede sarılmış kaftanla büyük deyneği gördü.

— Bir çoban, diyor.

— Hayır, diyor adam, bir çoban değil, yalnız çoban.

Dede gözlerini dikeyiyor.

— Thomas! tanıdım seni.

— Evet ya, diyor Thomas, benim, ta kendisi. Güzel ceketim mi yanılttı seni?

— Hayır, Thomas. Otur, at fazlalıklarını. Burası senin evin; hayır, güzel ceketin aldatmıyordu beni, görüşmelerimiz arasındaki zamanın fazlalığı. Ama bu harp sonundan beri seni bekliyordum elbet. Daha geçen yıl, sürülerin çıkışında, "Thomas yaşıyorsa, koçunu almaya gelir," dedim kendi kendime. Sonra seni öldü sandımdı.

— Hayır, ölmedim, diyor çoban, Crau'da ölemem ben.

Bir zaman birşey söylemeden duruyor, elinin ucuyla usul usul, temiz ceketinin mavi yününün tozlarını silkiyor.

— Bunun için çıkıyorum. Son defa.

Dede gülümsüyor.

— Daha çok yıllar, diyor.

— Son, Chabrand, diyor çoban. Bacak kalmadı, soluk kalmadı, unutulmuş kelimeler, çürüyen komuta, ölü yağmur gibi. Ağaya söyledim: "Bana bir iyilik edin, dedim. Dağa yollayın beni; çoban başı olarak değil, çok yaşlandım, sadece arkadaş gtmek için." Dedi ki: "Burda sana bakarlar!" dedi. Sonra anladı. "Peki, Thomas, çık", dedi, elimi sıktı. Küçük hanıma, hanıma, çiftçi kadının küçük oğluna, "Allahaismarladık", dedim; Salon'da sürüye yetiştim... işte buradayım.

— Ödemek, ölmek! daha vakit var, diyor dede.

— Her zaman temiz ölmeye vakit yok, diyor çoban. Faydalanmak lâzım.

— Julia, bu akşam bu evin hanımı sensin, bir bardak ver. Şişe sağdaki dolapta.

Julia bardakları verdi; çobanın, dedenin, Olivier'nin bardaklarını sırayla doldurdu. Öyle duruyorlar, şarap ellerinde titriyor.

— Dostluğumuzun şerefine! diyor dede.

Çoban çevresine bakıyor: Julia, Olivier, Amélie-Jeanne'. in başı görünen beşik.

— Neler oldu bilsen!

— Chabrand, hayatı kanla yaptılar!

Odalardan dopdolu, büyük bir şikâyet iniyor. Kadın sesinden bir uzun diken, bütün dünyayı parçalar mı parçalar.

— Gelinin mi bu? diyor çoban, Julia'yı gösteriyor.

— Hayır, benimki yukarda, işi var.

— Anladım. Bu çılgılık, büyük baba, ben bu çılgılığı biliyim. Umudun haykırışıdır bu. Aldırma. Ben, bazı bazı, böyle şeyler söylerim. Beni biraz deli sayarlar.

Olivier'ye dönüyor.

— Evlât, diyor, şurada gördüğüm kız, az sonra bir oğlun olmasını dilerim, senin gibi, ne eksik, ne fazla. Ne kurarsan bunun üstüne kurarsın.

— Julia, Julia! diye sesleniyor anne merdivende, çabuk çık, vakit geldi.

Dede, Olivier'nin omuzuna atıyor elini.

— Gel, Olivier, diyor, gel, çoban, bu arada koçunu görelim bir.

Ahırın kapısını açıyorlar. Olivier feneri tutuyor.

— Arleten! diye sesleniyor çoban.

Hemencecik, koç bu sese boğuk aşk türküsüyle cevap verdi. Çürümüş yaprakların, yapağı yağlarının buharının dansettiği bu parlak karanlığın ortasından, hayvanın çekin-

geni adımlarla, ışığın sınırına kadar geldiğini gördüler. Işık bu kırmızı tüyün yününün büyük fırtınası içine gitti; geniş boynuzlarının kıvrımına dayandı; hayvan orada, canlı deniz kucaklaşmalarının yarı gecesi altında.

Çoban, ağır ağır, samanın üzerine diz çöküyor.

— Yeniden buldum, seni, diyor alçak sesle. Gel, yavrum, gel, gün gibi güzel, kıvrıcığım benim! Arles'ım benim! Ben seni kıyıya tuz yedirmeye götürürken palamut balıklarını nasıl korkuturdun! Güzel güneşim benim! Şimdi, denizden çıksaydın, nasıl bağırdırlardı, biliyor musun "Bakın, Mısır'dan geliyor!" diye bağırdırlardı.

Koç yaklaşıyor. Boynuzlarını yerleştirmek için başını çevirdi. Çenesini çobanın boynuna dayadı. Büyük soluguy. lo. soluyor, zaman zaman da neşeyle göğüs geçiriyor.

— İyi bakmışın, diyor çoban.

— Teşekkürler, diyor dede.

— Benden iyi bakmışın.

— Hayır, senden iyi değil. Şefkatli bir hayvan bu, ailesine bak, çevresindekilere. Seni bekliyecekti. Bize dört koyun bırakıyor.

Çoban kalkıyor.

— Chabrand, orda, samanın içinde, koçum bana yaslanırken, tatlı tatlı soğuk ölümü duydum. Onu sana bıraktığımı zamanı hatırlıyor musun? Ben hatırlıyorum, çünkü bütün bunlar sıcak demir gibi dağıldı içimi, izini bıraktı, "Merhametini gösterdiğin için teşekkür ederim sana!" demiştin. Hatırla, dede. Sen beni katı yürekli sanıyordun. Ben de iyi ettiğimi sanıyordum. Merhametini göstermekten her zaman korkar insan. Acı gerçek bu. Sürüyü hiç bir zaman benim götürdüğüm felâkete götürmemeli, yollarda... İnsanları dinlememek daha iyi. Of, neyse, bırakalım...

Evin ordan "Ollvier!" diye, "Dede!" diye, "Gelin!" diye bağırma lar gırla gidiyor, yaprakların gürültüsünde neşeli sesler.. Anne pencereyi açmış, çağırıyor; Madelon'un ince, sağlam sesi bile çağırıyor odanın dibinden.

— Oldu, diyor dede.

Gecenin içinden kadınlara soruyor:

— Sağlam mı?

— Güzel! diye cevap veriyorlar.

— Ben gideyim, diyor çoban, sana çok şey borçluyum. Sız çıldırdı sevincin kaygısındanınız.

— Kal, çoban, diyor Olivier, ben, çocuğun babası, rica ediyorum senden. İlk önce talihsizliğe uğradık: o gördüğünü küçük kızın bacaklarında hayat yok. Belki de bu refer mutluluk girecek eve. Kal, bildiklerinden söylersin.

— Pekâîâ.

Julia eşikte, önlüğü dolusu birşey götürüyor.

Dedeyle Olivier aynı zamanda:

— Ne? diye soruyorlar.

— Kocaman bir oğlan.

— Göster.

Kollarının genişliğince açıyor önlüğünü, bebek içinde. bir avuç ot üstüne çırılçıplak yatmış.

Dede, daha kıvrımları kanla dolu bu küçük ve yeni etin üzerine koyuyor elini, parmağıyla bacakların arasındaki şeyi yokluyor.

— Evet, diyor, erkek, herşeyi var.

Koç ilerliyor, bir kuzu gibi çocuğu tanımaya geliyor.

— Brak, diyor çoban. Doğumlarda hayvanlar geldi mi iyi alâmettir. Yeryüzünde bir hayvan daha. E, evlât, bir çobanın armağanlarını mı vereyim istiyorsun?

— Evet, diyor Olivier, ver armağanlarını ona. Bütün şansları kendimize ayıralım.

Çoban, çocuğu kollarına alıyor.

Küçüzün ağzına üflüyor.

— Ot yeşili, diyor.

Küçüğün sağ kulağına üflüyor.

— Dîlnyanın sesleri, diyor.

Küçüğün gözlerine üflüyor.

“Koç, buraya gel. Üfle şu küçük adamın üzerine, üfle de senin gibi, götüren biri olsun, önden giden biri olsun, arkadan gelenlerden değil.

"Şimdi de, bana."

— Bebek, diyor çoban, ben bütün ömrümce hayvanların önderi oldum. Sen, küçüğüm, senin büyük insanlar sürüsüne katılacağın sırada, babanın iyiliği sayesinde sana iyi dilekler dilemek için seni sürünün kıyısında bulmaya geldim.

Bak, ilk önce ne diyeceğim sana: işte gece, işte ağaçlar, işte hayvanlar; az sonra günü göreceksin. Herşeyi tanıyacaksın.

Ben de günları ekliyorum:

Tanrı beni dinlerse, ağır ağır sevmek bahşedilecek sana, bütün aşklarında ağır ağır sevmek, saban tutan, her gün biraz daha derine giden biri gibi.

Hiç bir zaman gözlerinde yaşla ağlamıyacaksın, bağ gibi ağlıyacaksın, kaderin kestiği yerden ağlıyacaksın, bu da sana ayaklarının altında, hayat, göğsünde yosun, her yanında sağlık olacak.

Omuzlarının genişliğince yolunu alacaksın.

Başkalarının yükünü taşımanın büyük kolaylığı verilecek sana, yolların kıyısında çeşmeler gibi olmanın büyük kolaylığı.

Ve yıldızları seveceksin!

— Yiğit, diyor dede boğuk boğuk.

— Üşüyecek.

— Bırak, karı, bırak. Umudun ne olduğunu hemen göstermemiz lazım ona.

Çoban, bebeği kollarının ucunda havaya, başının üzerine kaldırıyor. Koç, ıslıl ıslıl boynuzlarının arasından ufka doğru mırıldıyor. Ve, gece aydınlanıyor, bu aşk mırıltısıyla aydınlanıyor sanki.

— Saint-Jean! Saint-Jean! diye bağılıyor Julia, bakın! Çoban yıldızı gecede yükseliyor.

VARLIK BÜYÜK cep Kitapları

Jean Giono, Fransız edebiyatının harb öncesi şöhetleri arasında önemli yeri olan bir romancıdır. Eserlerine konu olarak daha çok köy hayatını alan, geniş kırların, ekilmiş toprakların, büyük meralar içinde otlayan sürülerin şairi olan bu eşsiz yazar bu romanında bize savaştan kaçan insan sürülerinin kır dekorları içindeki hazin macerasını canlandırıyor.

Giono'nun, kişiliği en belirgin eserlerinden biri olan bu romanı onun sanatı hakkında Türk okuyucularına esaslı bir fikir verecek niteliktedir.

2 Lira